INTERNATIONALE RECHTSPRAAK TUSSEN INDONESISCHE RIJKEN EN DE V.O.C. TOT 1700

L. W. ALDERS

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0329 4409

326
D492

INTERNATIONALE RECHTSPRAAK TUSSEN INDONESISCHE RIJKEN EN DE V.O.C. TOT 1700

PROMOTOR:
PROF. DR. L. J. C. BEAUFORT O.F.M.

55231S.

INTERNATIONALE RECHTSPRAAK TUSSEN INDONESISCHE RIJKEN EN DE V.O.C. TOT 1700

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT
TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN
DOCTOR IN DE RECHTSGELEERDHEID
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE
NIJMEGEN, OP GEZAG VAN DE RECTOR
MAGNIFICUS PROF. DR. L. J. ROGIER,
HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER
LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VOLGENS
BESLUIT VAN DE SENAAT IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN IN DE AULA DER
UNIVERSITEIT OP VRIJDAG 13 MEI 1955,
DES NAMIDDAGS TE 2 UUR

DOOR

LUCAS WILLEBRORDUS ALDERS
GEBOREN TE HAARLEM

CENTRALE DRUKKERIJ N.V. NIJMEGEN

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

Aan mijn vrouw

INHOUD

Voorwoord XI

Eerste Hoofdstuk

Aanleiding tot het onderzoek ; omvang, herkomst en bewerking van de stof

1. Aanleiding tot het onderzoek 1
2. Rechtvaardiging van de titel ; beperking van de stof . 3
3. Herkomst en bewerking van de stof 12

Tweede Hoofdstuk

Onderzochte gevallen

1. Banda, 23 Mei 1602. C.D. X 17
2. Banda, 17 Juni 1602. C.D. XI 18
3. Banda, 13 Juli 1605. C.D. XVII 19
4. Molukken, 26 Maart 1611. C.D. XXXIX 20
5. Boeton, 5 Januari 1613. C.D. XLIV 21
6. Boeton, 29 Augustus 1613. C.D. XLVIII 23
7. Ambon, 16 Mei 1617. C.D. LV 24
8. Solor- en Timorgroep, 7 September 1618. C.D. LIX 25
9. Ambon, 19, 20 November en 23 December 1618. C.D. LX 26
10. Solor- en Timorgroep, 22 Januari 1624. C.D. LXXIX 27
11. Banda, 23 December 1624. C.D. LXXXIII 28
12. Geweigerde bemiddeling Makassar-Boeton (1625) . 29
13. Ambon, 5 Juli 1626. C.D. LXXXVI 29
14. Molukken, 17-20 December 1626. C.D. LXXXVII . 31
15. Ambon, 22 October 1628. C.D. XC 33
16. Molukken-Ambon, 14 Augustus 1629. C.D. XCI . . 34
17. Bemiddeling van Crappe (1631) 35
18. Tussenkomst van Crappe (1632) 36

19. Makassar, 26 Juni 1637. C.D. CXXIV 37
20. Molukken-Ambon, 20 Juni 1638. C.D. CXXVII . . 39
21. Mediatie Atjeh-Djohor (1641) 40
22. Djambi, 6 Juli 1643. C.D. CLVI 42
23. Banda, 2 Februari 1646. C.D. CLXXIV 43
24. Banda, 28 Mei 1646. C.D. CLXXVII 44
25. Malakka-Atjeh, 7 December 1655. C.D. CCXVI . . 45
26. Atjeh, 20 Juni 1659. C.D. CCXXXVIII 47
27. Bantam, 10 Juli 1659. C.D. CCXXXIX 47
28. Makassar, 19 Augustus 1660. C.D. CCXLIII . . . 51
29. Sumatra's Westkust-Atjeh, 27 Juli 1663. C.D. CCLXXV 54
30. Indragiri, 28 October 1664. C.D. CCXC 57
31. Molukken, 25 Mei 1666. C.D. CCCVIII 58
32. Boeton, 25 Juni 1667. C.D. CCCXV 60
33. Ternate. Bemiddeling 28 Maart 1667 61
34. Makassar, 18 November 1667. C.D. CCCXVII . . 63
35. Sumatra's Westkust-Atjeh, 29 April 1668. C.D. CCCXIX 69
36. Bemiddeling Kotatengah (1670) 70
37. Makassar, 23 December 1670. C.D. CCCXXVIII . . 70
38. Sumatra's Westkust-Atjeh, 6 December 1671. C.D. CCCXXXIII 71
39. Sumatra's Westkust, 19 Maart 1672. C.D. CCCXXXVI 73
40. Sumatra's Westkust, 5 Januari 1673. C.D. CCCXLII 73
41. Makassar-Soembawa, 12 Juni 1674. C.D. CCCXLVI 75
42. Siak, 11-14 Januari 1676. C.D. CCCLXV 75
43. Makassar-Zuid-Celebes, 1 Februari 1676. C.D. CCCLXVI 76
44. Mediatie Boni-Goa (1676) 77
45. Makassar-Soembawa, 12 Februari 1676. C.D. CCCLXXVI 78
46. Bemiddeling Ternate-Tidore (1676) 78
47. Java-Mataram, 25-28 Februari-25 Juni 1677. C.D. CCCLXXIX 79
48. Java-Mataram, 16 Maart 1677. C.D. CCCLXXX . . 81
49. Molukken-Boeton, 11 Mei 1677. C.D. CCCLXXXII 82
50. Molukken-Gorontalo en Limbotto, 11 Mei 1677. C.D. CCCLXXXIII 83

51. Sumatra's Westkust, 30 Augustus 1677. C.D. CCCLXXXVII 84
52. Molukken-Sanggir eilanden, 3 November-20 December 1677. C.D. CCCXCII 85
53. Molukken-Siauw, 9 November 1677. C.D. CCCXCIV 86
54. Molukken-Manganitoe, 10 December 1677. C.D. CCCXCVII 87
55. Gorontalo en Limbotto, 25 Maart 1678. C.D. CDXI . 87
56. Palembang, 20 April-3 Juli 1678. C.D. CDXII . . . 88
57. Sumatra's Westkust, 24 Juli 1680. C.D. CDXXXVIII 90
58. Sumatra's Westkust, 1 Januari 1681. C.D. CDXLII . 91
59. Cheribon, 7 Januari-27 Februari-31 Juli 1681. C.D. CDXLIII 92
60. Sumatra's Westkust, 27 Januari-31 Maart 1681. C.D. CDXLIV 96
61. Palembang-Djambi, 5 Augustus-14 Augustus-30 September 1681. C.D. CDLIV 96
62. Arbitrage Palembang-Djambi, April 1682 100
63. Mediatie Bantam (1682) 102
64. Sumatra's Westkust, 17 Maart 1682. C.D. CDLIX . 103
65. Sumatra's Westkust, 5 Juli 1682. C.D. CDLXIII . . 103
66. Djambi-Palembang, 7-10 September 1683. C.D. CDLXXI 104
67. Bantam, 17-28 April 1684. C.D. CDLXXIII 105
68. Molukken-Tagoelandang, 29 Juni 1684. C.D. CDLXXVI 106
69. Sumatra's Westkust, 15 Maart 1686. C.D. CDLXXXV 106
70. Sumatra's Westkust, 9 Juni 1687. C.D. CDXCVIII . 107
71. Sumatra's Westkust, 22 December 1687. C.D. DI . . 108
72. Cheribon, 8 September 1688. C.D. DIX 108
73. Timor-Rotti, 24 November 1690-3 Februari en 4 Mei 1691. C.D. DXXXIII 109
74. Sumatra's Westkust, 22 Januari 1693. C.D. DXLV . 109
75. Sumatra's Westkust, 29 Januari 1693. C.D. DXLVI. 110
76. Sumatra's Westkust-Nias, 23 Maart 1693. C.D. DIL 110
77. Sumatra's Westkust, 31 Maart 1693. C.D. DL . . 113
78. Sumatra's Westkust-Nias, 3 April 1693. C.D. DLI . 113
79. Sumatra's Westkust-Nias, 15 April 1693. C.D. DLII . 113
80. Sumatra's Westkust-Nias, 2 Mei 1693. C.D. DLIV . 114

81. Sumatra's Westkust-Nias, 3 Mei 1693. C.D. DLV . 114
82. Sumatra's Westkust-Nias, 3 Mei 1693. C.D. DLVI. 114
83. Cheribon, 4 Augustus 1699. C.D. DCV 115
84. Molukken-Tidore, 5 Mei 1700. C.D. DCX 115
85. Timor-Rotti, 9 October 1700. C.D. DCXI 116

Derde Hoofdstuk

Rechtssystematische ordening van de stof

1. Voorzieningen ter handhaving van het contract . . . 117
2. Conciliatie en arbitrage ad hoc 121
3. Institutionele conciliatie en arbitrage 122
4. Procedure en toe te passen recht 126
5. Uitsluiting van strijd bij bemiddeling 127
6. Berechting van Individuen: Instantie; Executie Vonnis 128
7. Diversen 130

Naschrift 133

Literatuur 136

Register 138

VOORWOORD

Bij de totstandkoming dezer studie, waarmee door omstandigheden verscheidene jaren gemoeid waren, werd door mij, zowel voor als na de souvereiniteitsoverdracht, elke denkbare medewerking en hulp ondervonden van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit te Djakarta, meer in het bijzonder van het lid dier Faculteit, Prof. Mr. G. J. Resink.

Voor deze belangstellende en stimulerende medewerking, zowel daar ter plaatse als middels correspondentie, zij hier een welgemeend woord van dank uitgesproken.

De Schrijver.

EERSTE HOOFDSTUK

AANLEIDING TOT HET ONDERZOEK OMVANG, HERKOMST EN BEWERKING VAN DE STOF

1. Aanleiding tot het onderzoek

In de afgelopen kwarteeuw werden in de literatuur meerdere malen de wens en de wenselijkheid geuit van systematische onderzoekingen op het gebied van het vredesrecht.

In 1932 is het van Vollenhoven, die in algemene zin uitroept dat tientallen speciale, moeizame onderzoekingen betreffende het vredesrecht nog altijd op hun bewerkers wachten [1]).

Meer in het bijzonder ten aanzien van arbitrages (in de ruime zin) tussen Indonesische Rijken en de V.O.C., vermeldt van Boetzelaer in zijn proefschrift dat gebrek aan tijd hem verhinderde een nauwkeuriger onderzoek in te stellen in de verzamelingen Indische Contracten. Toen hij zijn proefschrift schreef (1929) waren die trouwens pas in druk verschenen tot het jaar 1650. Hij volstaat met in een noot enige voorbeelden te geven, hem verschaft door Heeres, die daarbij kennelijk vooruitliep op het verschijnen (1931) van het tweede deel zijner publicatie van compagniescontracten [2]).

In 1948 spreekt Resink in een noot bij een artikel in het Tijdschrift van het Recht [3]) de stellige verwachting uit dat arbitrages enz. waarbij de V.O.C. in Indonesië is betrokken geweest, zowel naar aantal als naar belangwekkendheid een proefschrift of althans een groot artikel zullen blijken te rechtvaardigen. Hij herhaalt in

---

[1]) C. van Vollenhoven. Du Droit de Paix — De Iure Pacis. La Haye 1932, pag. X met noot 2).

[2]) E. O. van Boetzelaer. Nederlandsche Internationale Arbitrages tusschen 1581 en 1794, pag. 12 met noot 2).

[3]) G. J. Resink, Nederlandse internationale arbitrages waarbij de Oost-Indische Compagnie betrokken is geweest. Tijdschrift van het Recht, jaargang 1948, pag. 285 noot 1).

1949 zijn verwachting voor zover betreft de frequentie dezer minnelijke geschillenoplossingen [4]).

Er zijn verschillende omstandigheden die deze verwachting wettigen. Reeds van Hogendorp onderkende, zoals van Vollenhoven vermeldt [5]), de mercantiele politiek der V.O.C. (in tegenstelling tot de territoriale politiek in de West). De heersende vorsten- en adelsgroepen in Indonesië (en niet alleen daar) bezetten van oudsher, en zeker ook nog in de zeventiende eeuw, een dominerende positie in het sociaal-economisch leven, ook in de handel, en met name ook in de internationale handel, zo sterk zelfs dat van Leur deze dominerende positie voor die tijd als uitgangspunt van beschouwingen betreffende de Aziatische handel (ook van de Indonesische) wenst te zien gebruikt [6]). Het is een algemeen bekend feit dat nauwelijks adstructie zal behoeven, dat de handel, door zijn aard, altijd sterk geneigd is alleen in uiterste noodzaak zijn geschillen letterlijk of figuurlijk tot oplossing te brengen op de punt van het zwaard. Waar nu beide partijen, Indonesische vorsten en V.O.C., zo sterk op handel zijn ingesteld, zou het ontbreken van een krachtig streven naar minnelijke oplossing van geschillen alleen maar bevreemding kunnen wekken.

Een tweede vermoeden in dezelfde richting, thans met betrekking tot slechts èèn der partijen, wekt die wezenstrek van het adatrecht, welke wordt aangeduid met het begrip admodiatie, het plooien en schikken, zelfs onder bepaalde omstandigheden door de rechter [7]).

Tenslotte is daar de aanwijzing die geput kan worden uit de reeds hiervoor aangehaalde noot van van Boetzelaer, die, al belette tijdsgebrek hem een dieper onderzoek, vijf contracten noemt binnen een tijdsverloop van tien jaar.

---

[4]) G. J. Resink. Over ons gemeenschappelijk verleden in het recht van vrede. Gedenkboek Rechtswetenschappelijk Hoger Onderwijs in Indonesië. 1949, pag. 254.

[5]) Mr. C. van Vollenhoven. Staatsrecht Overzee. Leiden-Amsterdam 1934, pag. 10.

[6]) J. C. van Leur. Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel. Middelburg 1934, pag. 117.

[7]) Mr. C. van Vollenhoven. Het Adatrecht van Nederlandsch-Indië, I² Leiden 1931, II Leiden 1931, III Leiden 1933, I en II passim, na te slaan aan de hand van II, pag. 915 onder het trefwoord „admodiatie, admodieeren": III, pag. 717.

Een recente publicatie van Dr. H. J. de Graaf: De Regering van Panembahan Sénapati Ingalaga, 's-Gravenhage 1954 (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal- Land- en Volkenkunde, deel XIII) vermeldt voor de periode, onmiddellijk voorafgaand aan de komst der V.O.C., enige gevallen van bemidde-

De zeventiende eeuw vertoont dan ook voor de Indonesische rijken, zoals uit dit geschrift moge blijken, een groot aantal minnelijke geschillenoplossingen, groter dan van Boetzelaer voor de Republiek vond in een periode van 214 jaar. Waarmee niet gezegd wil zijn dat de respectieve cijfers een basis van vergelijking zouden kunnen opleveren, al was het alleen maar omdat de V.O.C. in de Archipel met een veelheid van Rijken relaties had.

Evenmin als van Boetzelaer kon pretenderen compleet te zijn, kan deze garantie ten aanzien van dit werk worden gegeven. Voor plaats en tijd der hier ondernomen studie geldt dus mede de door van Boetzelaer voor de door hem onderzochte stof reeds geconstateerde onjuistheid van de verwachtingen van vele auteurs, het meest stellig uitgesproken door Lapradelle en Politis, dat een studie van de arbitrages in de periode van de Middeleeuwen tot 1794 weinig belangwekkends zou opleveren [8]; als waarschijnlijk moet echter worden aangenomen dat bedoelde auteurs bij hun uitspraken alleen dachten aan Europa.

2. Rechtvaardiging van de titel
Beperking van de stof

Reeds van Boetzelaer zelf constateert dat in de 17de en 18de eeuw het onderscheid tussen arbitrage en mediatie niet scherp is, dat zelfs diplomaten deze begrippen verwarren. Als oorzaak noemt hij het gebrek aan toepasselijk recht en de voorkeur voor een soepeler beslechting dan die volgens het stricte recht [9]. Voorts vestigt hij er de aandacht op dat vaak uit de tractaten niet blijkt of een geschil moet worden opgelost door arbitrage of door conciliatie, dat vaak

---

ling door priestervorsten (die naast hun geestelijke ook een belangrijke politieke activiteit aan de dag legden):

1. Volgens de Babad Tanah Djawi wendt de zuster van de vermoorde Sunan Prawata zich omstreeks 1550 vergeefs tot Sunan Kudus om recht (op. cit. pag. 29).

2. Volgens dezelfde Babad en de Serat Kanda voorkomt kort daarna dezelfde Sunan Kudus een openlijke strijd tussen de vorsten van Djipang en Padjang door te rechter tijd te verschijnen en hen heen te zenden (op. cit. pag. 31).

3. Dezelfde geschriften vermelden een verzoening, bewerkt door Sunan Giri, tussen de pangerans van Mataram en Sura-Baja die met troepen tegenover elkaar stonden te Madja-Kerta in 1589 (op. cit. pag. 104-106).

[8]) v. Boetzelaer, o.c., pag. 10.

[9]) v. Boetzelaer, o.c., pag. 13.

arbitrage moet worden voorafgegaan door conciliatie en dat — dit in scherpe tegenstelling tot het moderne recht — geen bezwaar bestond tegen het opdragen van conciliatie en arbitrage aan dezelfde instantie [10]). Tenslotte schrijft hij dat hij de term conciliatie voor het eerst ontmoet in 1785, zonder met zekerheid te kunnen zeggen welke betekenis eraan moet worden gehecht [11]). Dit alles vat van Vollenhoven samen door te zeggen dat in de zeventiende en achttiende eeuw al deze termen worden verward [12]).

Waar deze verwarring, misschien beter gezegd: dit gebrek aan scherp omlijnde en onderscheiden begrippen, bestond terwijl toch meestal in de bewuste overeenkomsten het Latijn werd gebruikt en ook de auteurs zich bij voorkeur van het Latijn bedienden, hoe kan het dan verwondering wekken dat in de in het Hollands opgestelde contracten der V.O.C. klaarheid van begrippen eveneens ver te zoeken was. Er is nog een omstandigheid die deze weinige klaarheid tot gevolg moest hebben: De meeste contracten werden gesloten ver buiten de sfeer van Batavia. De opstellers hadden als eerste taak: handel drijven. Zelden waren zij rechtsgeleerden [13]), die wilde men zelfs liever niet [14]). Eerst tegen het midden van de achttiende eeuw begint men, onder de indruk van de slechte rechtsbedeling, met speciale uitzending van juristen; doch lang duurde dit niet, althans niet op voldoende ruime schaal, en een merkbare verbetering trad niet in [15]). Van juristenwerk was dus in de contracten nooit of vrijwel nooit sprake.

Welk belang had trouwens de V.O.C. bij een nauwkeurige omlijning van het overeengekomene? Die minder scherpe omlijning bood haar juist de gelegenheid tot het uitzetten van macht en invloed met een beroep op het recht. En dit beroep op het goede recht der V.O.C. bij haar faits et gestes, op rechtstitels dus, werd maar al te graag gedaan, niet alleen „... om de machtsverhou-

---

[10]) v. Boetzelaer, o.c., pag. 20 en 21.

[11]) v. Boetzelaer, o.c., pag. 31 en pag. 127. Opmerkelijk is dat reeds in 1624 in een overeenkomst sprake is van gevolmachtigden om te „reconcilieren": Corpus Diplom. (zie noot 46) I, pag. 201; evenzo in 1666: „... alle onlusten vergetende ende de novo waarlijcke reconsilierende, ..." (Corpus Diplom. II, pag. 343).

[12]) v. Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 92.

[13]) Mr. J. van Kan. Uit de Rechtsgeschiedenis der Compagnie, Eerste bundel, Batavia 1930. Tweede bundel, Bandoeng 1935. Tweede bundel, pag. 3.

[14]) Mr. W. F. Prins. Openbaar College. 1949, pag. 2.

[15]) v. Kan, o.c. Tweede bundel, pag. 4/5.

dingen... te wettigen of te dekken en zodoende te verheffen tot rechtsverhoudingen, die wegens haar rechtsgehalte door anderen, zoo mogelijk door allen zouden worden erkend,"[16]) maar ook ter innerlijke rechtvaardiging. Verscheidene passages in geschriften uit haar tijd zijn er om dit laatste te bewijzen, speciaal in het Dagh-Register en in Pieter van Dam's Beschryvinge[17]). Hugo de Groot's verhandeling „De Jure Praedae" schijnt te zijn geschreven als advies aan de V.O.C. naar aanleiding van bezwaren van aandeelhouders tegen het opbrengen als goede prijs van een Portugees schip in 1601[18]).

De Edele Compagnie stond in het streven, de minder scherpe omschrijving te benutten als rechtvaardiging van haar daden, trouwens niet alleen. Van Vollenhoven wijst op een vlottend laten der grenzen[19]) met hetzelfde doel en in het algemeen op het benutten van de onzekerheid van het vredesrecht[20]).

De veronderstelling dat de dominerende positie, die de Compagnie bij de sluiting van de meeste harer contracten in Indonesië innam, ten gevolge had dat het overeengekomene meestal in eerste instantie door de Compagnie werd op schrift gesteld, lijkt niet te gewaagd. De reeksen parallel geformuleerde contracten vormen hiervoor trouwens een sterke aanwijzing. Wanneer wij tenslotte met Indonesische vorsten gesloten contracten vergelijken met contracten bij voorbeeld met Perzië, waar de V.O.C. het niet van machtsvertoon maar van gunst moest hebben, dan treft in de laatste wel heel sterk de volkomen afwijkende sfeer, daar het westers

---

[16]) J. van Kan. De Rechtstitels der Compagnie. Mededelingen Ned. Academie van Wetenschappen. Amsterdam 1942, pag. 378.

[17]) Pieter van Dam. Beschrijvinge van de Oostindische Compagnie. Uitgegeven door Dr. F. W. Stapel. 's Gravenhage, deel I-III, 1927-1943. Pieter van Dam was „advocaat" der Compagnie, zoveel als algemeen secretaris. In 1693 werd hem door Heren Zeventien de opdracht verstrekt, waarvan de vervulling was deze „Beschrijvinge", die bedoeld was als een handboek voor intern gebruik. Het vierde deel zal niet worden uitgegeven (zie het slot van de voorrede tot de uitgave van het derde deel). Het vijfde deel is verloren gegaan.

[18]) Mr. C. van Vollenhoven. De drie treden van het Volkenrecht. 's-Gravenhage 1918, pag. 9.
Ook vermeld bij:
Butler en Maccoby, o.c., pag. 59 noot 1).
Arthur Nussbaum, A concise History of the Law of Nations. New York 1947, pag. 97.

[19]) v. Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 36.

[20]) v. Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 95.

rechtsbegrip nauwelijks een aanknopingspunt vindt in de formuleringen [21]).

Bovendien was het recht waaronder de Indonesiërs leefden, evenals thans grotendeels ongeschreven recht. Een uitzondering, juist ten aanzien van internationale betrekkingen, moet ten deze worden gemaakt voor Zuid-Celebes [22]).

Zou het mogelijk zijn, uit de context en door bestudering van de omstandigheden waaronder het contract werd gesloten, het verwarde gebruik van termen te corrigeren en te herleiden tot de termen, die heden ten dage voor bepaalde, wel omlijnde begrippen worden gebezigd? Een hachelijk ondernemen, allereerst omdat de begrippen van het toen en van het nu elkaar in genen dele dekken. Zelfs een vluchtig doorbladeren van van Vollenhoven's reeds verscheidene malen geciteerd en nog verscheidene malen te citeren Du Droit de Paix kan dit duidelijk maken. Daar komt nog bij dat van Boetzelaer's „van toepassing is mij niet gebleken" [23]) ook in dit werk maar al te vaak zal moeten klinken. Hoe valt dit te rijmen met de bovenuiteengezette begunstigende omstandigheden en het betrekkelijk groot aantal gevonden gevallen? Ik zou het niet kunnen verklaren, kan hoogstens een vermoeden uitspreken dat, indien juist, toch maar een gedeeltelijke verklaring kan zijn: de latere schrijvers richten hun belangstelling veel meer op oorlogen en oorlogsrecht dan op vredesrecht. Wat er nog aan toepassingen tevoorschijn komt, blijkt uit andere contracten of uit de kroniek die het dagregister is.

Genoeg om te motiveren:

dat een onderscheiding van arbitrage, mediatie en goede diensten, zoals deze termen thans worden verstaan, ondoenlijk is;

dat voor de te gebruiken termen in hoofdzaak aansluiting zal worden gezocht bij de termen zoals die in de contracten worden gebruikt, onder uitdrukkelijk voorbehoud dus dat daaraan niet zonder meer onze huidige begripsinhoud kan en mag worden toegekend;

dat moet worden afgezien van allerlei fijnere onderscheidingen

---

[21]) Als voorbeeld: Corpus Diplom. I, November-December 1632, pag. 254, een bevelschrift van de Sjah met als aanhef: „Daer is een gebodt van de werelt te gehoorzamen geschiet, namentlijck dit: ...."

[22]) A. A. Cense. Enige Aantekeningen over Makassaars-Boeginese Geschiedschrijving. Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde, deel 107, pag. 47/8.

[23]) v. Boetzelaer, o.c., bij voorbeeld gevallen I pag. 35, II pag. 43, IV pag. 50, V pag. 51, XII pag. 57.

die het moderne vredesrecht kent, b.v. die tussen rechts- en belangengeschillen en die tussen publiekrechtelijke en privaatrechtelijke geschillen.

Deze laatste onderscheiding ontbreekt immers in het middeleeuwse recht dat zijn termen en begrippen ontleent aan het Romeins privaatrecht, bij voorbeeld koop, verkoop en verpanding van overheidsrechten [24]), de term contracten voor verdragen [25]). De „.... overwegende plaats van vorsten en groten... ten opzichte van de internationale handel..." [26]) maakt voorts voor de behandelde periode scherp onderscheid tussen privaatrechtelijke en publiekrechtelijke geschillen onmogelijk, terwijl het adatrecht het onderscheid tussen publiek- en privaatrecht zelfs thans nog niet kent. Niettemin werden die passages in de contracten waarin sprake is van geschillen die naar modern begrip, zelfs met inachtneming van het vorenstaande, van zuiver privaatrechtelijke aard zijn, buiten beschouwing gelaten.

Wanneer er wordt gesproken van Internationale Rechtspraak, wordt aansluiting gezocht bij de begripsomschrijving van François [27]) — als omvattende de berechting van de geschillen tussen de Staten, alsmede de regeling van de rechtspraak van de Staat over vreemdelingen — zoals die wordt uitgewerkt in het tweede deel van zijn handboek. Wanneer wij spreken over „Internationale Rechtspraak tussen Indonesische Rijken en de V.O.C. blijkt hieruit op zichzelf reeds dat een *strikt* volgen van François' begripsomschrijving hier niet kan worden beoogd: „Staten", in de zin als bedoeld in François' werk, dat handelt over hedendaags Volkenrecht, waren in de tijd, en zeker in het gebied, waarover wij spreken, nog niet bekend of slechts aan het opkomen.

Voor wat betreft de rechtspraak van de „staat" over vreemdelingen, ten deze hebben wij ons beperkt tot enkele merkwaardige gevallen. Met name hebben wij hierbij uitgesloten alle verdragsbepalingen van exterritorialiteit van rechtspraak. Daar komt nog bij dat als zeker kan worden aangenomen dat de rechtspraak over vreemdelingen, ook in de verhoudingen met de Compagnie, veel meer omvattend was dan uit de contracten blijkt. Met name geldt

---

[24]) v. Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 34 en 49.

[25]) v. Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 44/5.

[26]) v. Leur. Eenige beschouwingen enz., pag. 117.

[27]) Mr. J. P. A. François. Handboek van het Volkenrecht 1949/50. Deel I, pag. 55.

dit ook voor de door de sjahbandaars uitgeoefende rechtspraak over vreemde kooplieden [28]).

Afgezien zelfs van het feit dat de contracten niet compleet zijn, waarover hierna, zou dus terecht de opmerking kunnen worden gemaakt dat de titel van dit werk ruimer is dan de behandelde stof. Wij hebben gemeend, dit bezwaar minder sterk te moeten laten wegen dan de titel een nog grotere omvang te geven als gevolg van vervanging van „internationale rechtspraak" door b.v. „conciliatie, arbitrage en enkele merkwaardige gevallen van rechtspraak van de staat over vreemdelingen", temeer omdat deze breedvoerigheid dit bezwaar slechts gedeeltelijk zou hebben ondervangen.

Zoals de plaats van behandeling van de conciliatie in François' handboek reeds doet vermoeden (in Hoofdstuk VI, Rechtspraak; onder Titel II, Rechtspraak over staten), rekent François conciliatie tot internationale rechtspraak, gezien de begripsomschrijving die hij geeft van internationale rechtspraak (over staten) in de ruimste zin: „het geheel van middelen om de tussen staten rijzende geschillen op vreedzame wijze te beslechten" [29]).

Bij deze begripsomschrijving aansluitend dient men in de titel van dit werk onder „internationale rechtspraak" conciliatie mede te begrijpen.

Bij de meer directe behandeling van de conciliatie wijst François er niettemin uitdrukkelijk op dat in stricte zin conciliatie niet valt onder rechtspraak [30]).

Voorts wordt in de titel niet gesproken van Staten maar van Rijken [31]), welk begrip niet alleen de weinige états puissances, maar ook de vele états patrimoines in het Indonesië dier dagen omvat [32]); de laatste stonden onder een meer of minder sterke afhankelijkheidsverhouding tot de eerste. Tevens vallen onder dit begrip die landstreken, in het bijzonder in de zuidelijke Molukken

---

[28]) Zie hierover Prof. Mr. G. J. Resink. Volkenrecht in vroeger Makassar. Indonesië, zesde jaargang 1952/53, benevens de daar aangehaalde literatuur, in het bijzonder P. de Roo la Faille, die o.a. noemt de Palembangse sjahbandaar en de Cheribonse „hoekoem nyaga of regten der koophandelaars, die gewesen worden door een seker getal gedelegeerde regters uit de voornaamste koopluyden."

[29]) François, o.c. II, pag. 92.

[30]) François, o.c. II, pag. 95/6.

[31]) Prof. Dr. J. H. A. Logemann. Staatsrecht van Nederlands-Indië. 's Gravenhage-Bandoeng 1947, pag. 116.

[32]) v. Vollenhoven. Staatsrecht Overzee, pag. 23.

en ter Sumatra's Westkust, welke wij in de verhoudingen, zoals die bestonden vóór de souvereiniteitsoverdracht, misschien landschappen zouden heten, met ruim zelfbestuur gesteld onder het indirecte „hoge gebiet" van de G.G. en de Raden van India.

Met een blik op de nog steeds aangehangen, hoewel ernstig bestreden, leer over de eenheid en beslotenheid van het souvereiniteitsbegrip, zoals dit in de tweede helft der achttiende eeuw werd uitgedragen door de Vattel, zou de vraag kunnen rijzen of het wel juist is, het stempel internationaal op alle in Hoofdstuk II behandelde gevallen te drukken. Voor de beantwoording dezer vraag zou dan beslissend zijn een categorisch antwoord voor elk der behandelde gevallen op de nadere vraag: bij wie berust de souvereiniteit, bij de V.O.C., òf bij het betreffende Rijk.

Een aldus gelanceerde probleemstelling echter verliest uit het oog dat het onderhavige punt dan benaderd wordt vanuit een in de beschouwde tijd en zeker in het onderzochte gebied nog niet bestaand souvereiniteitsbegrip, een souvereiniteitsbegrip, zoals van Asbeck [33]) het zegt, dat is ontstaan en bevestigd onder een bepaalde maatschappelijke gesteldheid in een zekere kring van staten, namelijk christelijk Europa voor de Franse revolutie. Nu zijn er inderdaad gevallen denkbaar dat de verhoudingen zodanig liggen, dat het zwaartepunt in zo overwegende mate naar een zijde is verschoven, dat het verantwoord lijkt te zeggen dat de souvereiniteit ligt bij de V.O.C. Wanneer echter voor elk zich voordoend geval een keus mòèt worden gemaakt, een knoop mòèt worden doorgehakt, dan komt men tot uitspraken als die van Kroeskamp [34]), dat de V.O.C. na 1666 de souvereiniteit heeft ter Westkust krachtens veroveringsrecht (op Atjeh), waarbij, kennelijk met als achtergrond een besloten souvereiniteitsbegrip als hierboven bedoeld, de vraag *in hoeverre* Atjeh souvereiniteit had over het betreffende gebied, niet eens aan de orde komt.

Uit het voorgaande moge duidelijk zijn geworden dat telkens uit het desbetreffende geval in zijn geheel moet worden afgeleid of de relatie tot die Rijken internationaal is of niet. Waar het vooral op aankomt is de vraag, of wederzijds het besef bestaat dat de partijen als vreemdelingen tegenover elkaar staan, een vraag die

---

[33]) Mr. F. M. Baron van Asbeck. Samenhang van Internationaal en Koloniaal Recht. Batavia 1931. pag. 29/30.

[34]) H. Kroeskamp. De Westkust en Minangkabau (1665-1668). Utrecht 1931, pag. 8 en 95.

de Compagnie en haar dienaren voortdurend heeft beziggehouden [35]).

Er valt echter nog te wijzen op iets anders dat voor het internationale karakter dezer geschillen van betekenis is: Van Asbeck schrijft [36]): „Wie in van Vollenhoven's „machtig boek" naslaat de hoofdstukken over de rechtspraak en rechtsontwikkeling van het adatrecht, wordt getroffen door overeenkomst in vorming en kracht van inheems en internationaal recht en rechtspraak, gevolg van het overeenkomstig ontwikkelingsstadium". Daar komt nog bij dat, waar er alle reden is een parallel tussen middeleeuws Europees recht en de door ons te beschrijven verhoudingen te trekken, het van belang is te wijzen op het feit dat het middeleeuws nationaal en internationaal recht niet gescheiden kunnen worden gezien [37]).

Het is hier de plaats een schijnbare oneffenheid glad te strijken: Wij gebruikten reeds herhaaldelijk — en wij zullen dat ook in het vervolg moeten doen — termen die in de beschreven tijd en sfeer onbekend waren of een geheel of grotendeels afwijkende betekenis hadden (arbitrage, mediatie, conciliatie, staten, contracten, landschappen, souvereiniteit). Dit noodzaakt tot grote omzichtigheid in het gebruik dier termen (het werd hierboven reeds aangestipt) maar zij kunnen niet worden gemist. Hoetink is ten deze onze rechtvaardiger doch waarschuwer tevens. Hij constateert dat de voorstelling van continuïteit, die geen feit is maar een constructie, waarmee de geschiedenis staat en valt, en die van de geschiedenis voorwaarde en product tegelijk is, als hulpmiddel niet kan missen „anachronistische begripsvorming" [38]). En hij vervolgt: „Wanneer historisch denken niet is afbeelden van de vroegere werkelijkheid, maar vorm geven aan historisch materiaal, dan kan het in beginsel niet ongeoorloofd genoemd worden om gebruik te maken van begrippen die als zodanig in de beschreven tijd bewust niet voorhanden waren". [39])

De ruime begrippen „internationale rechtspraak" en „Rijken" brengen ons een aanzienlijk uitgebreider veld van onderzoek dan wanneer wij gesproken hadden van „arbitrages in compagniescontracten" of iets dergelijks.

[35]) J. van Kan. De Rechtstitels der Compagnie, passim.

[36]) v. Asbeck, o.c., pag. 6.

[37]) v. Asbeck, o.c., pag. 31/32.

[38]) H. R. Hoetink. Historische Rechtsbeschouwing. Rectoraatsrede Gem. Universiteit Amsterdam 1949, pag. 19/20.

[39]) Hoetink, o.c., pag. 21.

Daarnaast was beperking van de stof geboden, die wij hebben gezocht naar de plaats en naar de tijd.

Naar de plaats: Deze geschiedde door slechts gevallen van internationale rechtspraak na te sporen met betrekking tot de Indonesische Rijken. Een uitbreiding tot andere Aziatische Rijken zou ons te ver hebben gevoerd om door beperking de stof nog meester te kunnen blijven. Het is wel waarschijnlijk dat ook op dit ruimere veld nog merkwaardige dingen voor de dag zouden zijn gekomen [40]).

Naar de tijd: Het zoeken naar een historische inlijsting met een kans om iets naders te vinden omtrent totstandkoming en practische toepassing (al viel, zoals reeds werd opgemerkt, dit laatste de facto ten zeerste tegen) der in de contracten gevonden gevallen van internationale rechtspraak begint tegen 1700 minder aantrekkelijk te worden: Pieter van Dam's Beschrijvinge, naarstig nageslagen waar het zin kon hebben, al was het dan met minimaal succes, haalt 1700 niet. Het in druk verschenen gedeelte van het Dagregister al evenmin (1682). Het voornaamste werk van Stapel: Geschiedenis van Ned. Indië III, Bongaais Verdrag en Cornelis Jansz. Speelman [41]) beslaat de zeventiende eeuw. Ook het werk van andere, bij de bespreking der afzonderlijke gevallen aangehaalde, schrijvers betreft in hoofdzaak de zeventiende eeuw. De uiterste grens waartoe wij hadden kunnen reiken is 1752 omdat het Corpus Diplomaticum slechts tot dat jaar in druk is verschenen.

---

[40]) Opmerkelijk is bijvoorbeeld Contract CCCXXXV Corpus Diplom. II, pag. 454, gesloten 6-11 Februari 1672 tussen de Compagnie en de Samorijn van Calicoet als beëindiging van een reeks vijandelijkheden waarin ook Cochin was betrokken. In dit „contract van vrede en vrundschap" werd ook opgenomen een wapenstilstand tussen de Samorijn van Calicoet en de Koning van Cochin (zonder dat de laatste partij is in het onderhavige contract). In niet minder dan zes punten van dit contract is sprake van een minnelijke geschillenoplossing:

6: belofte van o.a. meditatie door de Cie ingeval van oorlog tussen de Samorijn en een „Europeen oock vrund synde van d'Ed. Compie;

21: wapenstilstand, bedongen door de Cie als middelaar tussen Cochin en Calicoet;

22: regeling van tussen dezen openstaande geschillen;

23: mediatie door de Cie, indien Cochin de wapenstilstand schendt;

24: idem bij schending door Calicoet;

25: geen geweld door de respectievelijke koningen, doch minnelijk overleg, indien hun „landsheeren off bondgenooten" tijdens de wapenstilstand met elkaar in gewapend conflict komen.

[41]) Dr. F. W. Stapel. Geschiedenis van Nederlandsch Indië. Deel III. Amsterdam 1939.

Het Bongaais Verdrag. Leiden 1922.

Cornelis Janszoon Speelman. 's Gravenhage 1936.

Daar elk jaartal van beëindiging een betrekkelijk willekeurig element in zich besluit, is de voorkeur uitgegaan naar een „mooi getal".

In de titel wordt gesproken van de V.O.C. met negatie van de voorcompagnieën. Dit heeft mij er niet van weerhouden, twee contracten, gesloten op Banda, respectievelijk 23 Mei en 17 Juni 1602 met een dier voorcompagnieën, de Oost-Indische Compagnie te Amsterdam, op te nemen. Ook het eerste der contractboeken, bewaard gebleven verzamelingen contracten, veroorlooft zich deze vrijheid [42]).

3. Herkomst en bewerking van de stof

Uitgangspunt voor het bijeenzamelen van het materiaal ten aanzien van internationale rechtspraak tussen Indonesische Rijken en de V.O.C. vormen de tussen deze Rijken onderling met bemoeienis der V.O.C., en de tussen deze Rijken enerzijds en de V.O.C. anderzijds, gesloten overeenkomsten.

Het recht tot het sluiten dezer overeenkomsten ontleende de V.O.C. aan het octrooi van 20 Maart 1602. Van dit octrooi vermeldt Pieter van Dam in zijn „Beschrijvinge" [43]) dat het gold voor de tijd van 21 jaar. De V.O.C. betaalde aan de Staten Generaal een jaarlijkse recognitie van 25.000 gulden. Reeds in 1604 werd verruiming van het octrooi gezocht. Het werd herhaaldelijk verlengd.

Van der Chijs [44]) beschrijft het nog bestaande origineel als een document van 16 bladen perkament, groot folio, het Statenzegel aan een geel-wit-rood koord. Hij vermeldt de volledige tekst. Na de verlening van het uitsluitend recht om door Straat Magelhaens en beoosten Kaap De Goede Hoop te varen, komt de clausule waarin de V.O.C. wordt gemachtigd tot het sluiten der contracten [45]):

> „. . . Item dat die vande voorsz. Compaignie sulln vermogen beoosten de Cape van bonne Esperance, mitsgaders in ende deur de enghte van Magellanes, meete Princen ende Poten-

---

[42]) Corpus Diplom. I, pag. XXII.
[43]) Pieter van Dam, o.c. Boek I, Deel I, pag. 43 e.v.
[44]) Mr. J. A. van der Chys. Geschiedenis der Stichting van de V.O.C. Leyden 1857, pag. 118.
[45]) van der Chijs, o.c., pag. 130.

taten verbintenissen ende Contracten te maken opten naem van de Staten gnael der vereenichde Nederlanden, ofte hooge „Overicheyt derselver, ..."

Deze contracten zijn uitgegeven in het zo genaamde „Corpus Diplomaticum Neerlando Indicum", waarvan vijf delen verschenen [46]). Er ontbreekt nog een zesde deel, omvattende de contracten van 1752 tot 1800. Voor de reeds in druk uitgegeven periode zijn niet alle contracten opgenomen. De zuiver in de privaatrechtelijke sfeer liggende contracten zijn door de bewerkers geëlimineerd: de opzet der uitgave is een verzameling van politieke contracten. Voor ons doel is dit geen bezwaar: wij kondigden reeds aan dat wij onze gevallen van internationale rechtspraak niet zouden zoeken in de „zuiver" privaatrechtelijke sfeer.

Ook voor de volledigheid der overige contracten echter kan door de samenstellers niet worden ingestaan [47]); een groot voordeel is echter dat de gevonden contracten door de uitgevers niet zijn geschift op belangrijkheid en dat geen coupures zijn aangebracht [48]).

Het Corpus Diplomaticum bevat bij elk der contracten een toelichting omtrent de reden tot het sluiten en de omstandigheden waaronder dit geschiedt. De enorme schat van archiefmateriaal maakte deze korte historische uiteenzetting bijna altijd mogelijk. Nadere bestudering van de bij deze toelichtingen aangegeven bronnen maakt eens te meer duidelijk, welk een enorme arbeid de bewerkers van het Corpus Diplomaticum (Heeres en Stapel) hebben verzet. Bij ons onderzoek werd bij die contracten, betrekking hebbende op het gebied van het huidige Indonesië, waarin omtrent internationale rechtspraak iets voorkwam, of waarvan de toelichting iets hieromtrent vermeldde (bij voorbeeld dat het contract door bemiddeling was tot stand gekomen), de gehele literatuur (voor zover in druk uitgegeven), die in de toelichtingen vermeld stond, doorgewerkt (vaak ook, wanneer er maar enige aanleiding

---

[46]) Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum. Verzameling van politieke contracten en verdere verdragen, door de Nederlanders in het oosten gesloten, van privilegebrieven, aan hen verleend, enz. Vijf delen, verzameld, uitgegeven, toegelicht door Mr. J. E. Heeres-Dr. F. W. Stapel. Delen I 's Gravenhage 1907, II idem 1931, III idem 1934, IV idem 1935, V idem 1938. Verschenen in de bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, respectievelijk deel 57, 87, 91, 93, 96.

[47]) Corpus Diplomaticum I, pag. XXI, XXV, XXVI; idem II, pag. XX; idem III, pag. XVII.

[48]) Corpus Diplomaticum I, pag. XXX; idem II, pag. XXII, XXIII.

toe was, verdere literatuur), in de hoop iets te vinden omtrent aanleiding tot opname dezer clausules in de contracten, omtrent practische toepassing daarvan, en wat dies meer zij. Het resultaat dezer arbeid was over het algemeen zeer teleurstellend, waardoor de grote verschillen in de omvang van de bewerking der gevallen — nog groter misschien dan in het proefschrift van van Boetzelaer — goeddeels worden verklaard. Zie b.v. in Hoofdstuk II geval 27 en geval 61. Wel werden daarbij enige gevallen gevonden van geschillenoplossing waaromtrent geen contract bekend is en die uiteraard dankbaar in het te bewerken materiaal werden opgenomen. Dit waren dus zuivere toevalstreffers, die het vermoeden wettigen dat er in de zee van archiefmateriaal nog wel meer van deze gevallen zullen schuil gaan.

Overigens wordt het verwerkte materiaal gevormd door al die op het gebied van het huidige Indonesië betrekking hebbende contracten, waarin iets voorkomt betreffende internationale rechtspraak (voor wat het laatste betreft onder het reeds gemaakte voorbehoud dat van rechtspraak van de staat over vreemdelingen slechts enkele merkwaardige gevallen werden verwerkt), of waarvan de toelichting in het Corpus Diplomaticum vermeldt dat zij door bemiddeling zijn totstandgekomen. Het gemaakte voorbehoud werd ingegeven door het grote bezwaar dat, met name ook in de gevallen van exterritorialiteit van rechtspraak, al te vaak in de mogelijke clausules van rechtspraak van de staat over vreemdelingen niet is te onderkennen of zij niet uitsluitend betrekking hebben op zuiver privaatrechtelijke geschillen, zelfs al valt het contract als geheel niet in de privaatrechtelijke sfeer. De hierboven aangeduide rol die de vorsten in de handel spelen is aan deze moeilijkheid niet vreemd.

De contracten waaruit deze gevallen zijn opgediept hebben, met de overige contracten in het Corpus Diplomaticum, allereerst betrekking op de handelsrelaties van de Compagnie. Zij zijn dan de belichaming van het vestigen of bevestigen dezer relaties of van het weer opvatten van vroeger bestaande. Vaak komen daarin gedetailleerde bepalingen voor, op welke wijze de handel zal worden gedreven; voorts over bevoegdheid van de Compagnie, op het gebied van de vorst een nederzetting te hebben als uitgangspunt voor de handel en voor opslag van koopwaar. Dikwijls ook wordt vastgelegd de bevoegdheid tot het hebben van een fortificatie, niet zelden op verzoek van de vorst zelf ter bescherming tegen zijn

belagers. Andere contracten worden meer rechtstreeks ingegeven door het streven orde en rust te bevorderen en onderlinge strijd te voorkomen of te beslechten, om de handel een rustige sfeer te verschaffen. Kennelijk met hetzelfde doel worden contracten gesloten waarin de opvolging van een aan het bewind zijnde vorst wordt geregeld. Weer andere zijn vredestractaten, door bemiddeling der Compagnie tot stand gekomen, of die een oorlog beëindigen, door de Compagnie gevoerd om een machtssfeer te scheppen waar het doel, handelsrelaties of zelfs monopolies te vestigen, niet op andere wijze kon worden bereikt; oorlogen ook, door de Compagnie gevoerd tot bijstand van vorsten, met het doel, bestaande handelsrelaties veilig te stellen of uit te breiden.

In de volgende hoofdstukken is het op deze wijze verzamelde materiaal langs twee lijnen bewerkt.

In de eerste plaats geschiedde dit door het materiaal te bezien in locaal-historisch verband, en wel in Hoofdstuk II. Zoals hierboven reeds werd aangeduid leverde voor deze benadering van de stof de omvangrijke arbeid van de uitgevers van het Corpus Diplomaticum (Heeres en Stapel), in hun verklaringen bij de contracten met aanduiding van literatuur, een behoorlijke basis.

Slechts voor een betrekkelijk klein deel der gevallen bleek een locale groepering doelmatig. Ook dan kon een frequente verwijzing naar andere locale groeperingen niet worden vermeden, terwijl het overige (grootste) deel van het materiaal daardoor een willekeurige, dus weinig overzichtelijke, plaats moest krijgen. Daarom is bij de bewerking in Hoofdstuk II afgezien van een locale groepering en werd het materiaal in chronologische volgorde bewerkt.

Vervolgens is in Hoofdstuk III een rechtssystematische schikking beproefd. Bij gebrek aan een meer voor de hand liggend uitgangspunt richten zich daartoe onze gedachten naar het westers vredesrecht der Middeleeuwen, daarbij vooral niet vergetend dat wij niet in Europa en niet in de Middeleeuwen zijn. Wanneer wij dan een werk als dat van Butler en Maccoby opslaan [49]), in de hoop daar een bruikbaar raamwerk te vinden, dan moeten wij het al spoedig diep teleurgesteld ter zijde leggen. Het zelfde geldt voor het werk van Arthur Nussbaum [50]). Van Vollenhoven verstrekt

---

[49]) Sir Geoffrey Butler, K.B.E. M.A. and Simon Maccoby M.A. The development of international law. London-New York-Toronto 1928.

[50]) Arthur Nussbaum. A concise History of the Law of Nations.

ons kostbare gegevens[51]) maar maakt ook duidelijk dat het er ernstig op lijkt dat wij bezig zijn de kwadratuur van de cirkel te zoeken : nationaal en internationaal middeleeuws recht zijn nauwelijks gescheiden, zij gaan beide op in een serie prerogatieven[52]).

Welke andere mogelijkheid blijft ons dan een navolging van de groepering van van Boetzelaer[53]), uitgebreid hier, besnoeid elders ; welke andere mogelijkheid dan het werken met ruime begrippen en langs grove lijnen ; welke andere mogelijkheid dan het op de eerste plaats werken met de gevonden termen zelf en pas daarna, zo dit mogelijk blijkt, met de uitleg daarvan.

[51]) van Vollenhoven. Du Droit de Paix, passim, speciaal pag. 15.
[52]) van Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 31/32.
[53]) v. Boetzelaer, o.c., passim, speciaal pag. 14.

TWEEDE HOOFDSTUK

ONDERZOCHTE GEVALLEN

1. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst X. Banda, 23 Mei 1602

De „Eerste Verenigde Compagnie op Oost-Indië te Amsterdam", eind 1600 ontstaan door fusie der aldaar gevestigde compagnieën, was houdster van het monopolie voor die stad[1]. Een door haar uitgeruste vloot vertrok in April 1601 uit Texel. Een gedeelte daarvan, staande onder Wolphert Hermanszoon, sloot, in Maart 1602 bij de Banda-groep aangekomen, aldaar een tweetal contracten (zie ook geval 2).

In aansluiting op een wederzijdse belofte van hulp bij aanvallen van buiten af, wordt in deze „articulen"[2] uitdrukkelijk overeengekomen dat de Hollanders zich zullen houden buiten

> „... geschillen die de Bandanesen onder malcanderen hebben ofte soudhen moghen krijghen, daer de Hollanders haer nijet mede moeijen en sullen, ten ware van de Bandanesen om vrede te maecken daer selve toe versocht werden."[3]

Hier wordt dus een eventuele bemiddelingsactiviteit uitdrukkelijk beperkt: alleen op verzoek der strijdende partijen mag deze plaats hebben.

„Geschillen onder malcanderen" kwamen nogal eens voor onder de Bandanezen. Partijschappen zijn bekend onder de namen Oelisiva en Oelilima. Deze onderscheiding reikt veel verder dan een min of meer toevallige naamsaanduiding van strijdende partijen.

---

[1]) Stapel, Geschiedenis Ned. Indië III, pag. 7/9.

[2]) Een ander voorbeeld dat een internationaal verdrag artikel wordt geheten is het tractaat tussen de Verenigde Nederlanden en Groot-Brittannië van 8/18 Maart 1675 (Zie van Boetzelaer, o.c., pag. 109).

[3]) Corpus Diplom. I, pag. 24.

Volgens Duijvendak is zij terug te voeren op tweedeling, dus op primitieve stamorganisatie [4]). De tegenstelling: partijkiezen voor Ternate of voor Tidore is zeker niet de diepste grondslag dezer onderscheiding [5]).

Een overeenkomstig standpunt neemt Holleman in [6]). Deze noemt ook uiterlijke onderscheidingstekenen, bij voorbeeld aan huizen en prauwen en verwijst naar het voorkomen van vijf- of negenvoudige adatboeten [7]).

In het vervolg zal nog enige malen van de Oelisiva en de Oelilima sprake zijn (gevallen 2, 3, 7 en 11).

Opmerkelijk is dat het contract eenzijdig is ondertekend, en wel door genoemde Wolphert Hermanszoon, echter „ten versoecke van wederszijden". Er komt een formule in voor ter bezwering dat het contract zal worden onderhouden:

> „So waerlick moet ons Godt helpen, ende ons t selffde overkomen t'geen wij de Hollanders doen." [8])

2. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst XI. Banda, 17 Juni 1602

Voor algemene toelichting zie geval 1.

In aansluiting op een belofte van hulp door de Hollanders aan de Bandanezen (dus niet wederzijds zoals in geval 1) bij aanvallen van buiten af, wordt in dit „Accoord", onder uitdrukkelijke uitsluiting van interventie, bij onderlinge twisten der Bandanezen aan de Hollanders de bevoegdheid toegekend, uit eigen beweging (dit in tegenstelling tot geval 1 waar zij een verzoek daartoe moeten afwachten) stappen te ondernemen tot oplossing van een eventueel geschil:

> „Dan off die van Banda inlandse oorloogen tegen malkanderen kregen, zullen de Hollanders niet vermogen hun daer mede te bemoeijen ten ware om vrede te maeken." [9])

---

[4]) J. Ph. Duyvendak. Het kakean-genootschap van Seran. Diss. Leiden 1926, pag. 121 e.v.

[5]) Duyvendak, o.c., passim, speciaal pag. 81 en 121.

[6]) Mr. F. D. Holleman. Het adat-grondenrecht van Ambon en de Oeliassers. Delft 1923, pag. 14/15.

[7]) Holleman, o.c., pag. 13.

[8]) Corpus Diplom. I, pag. 25.

[9]) Corpus Diplom. I, pag. 26.

Ook hier weer een eenzijdige ondertekening door Wolphert Hermanszoon, echter zonder een clausule dat dit, zoals in geval 1, op verzoek der wederzijdse partijen geschiedt.

Tenslotte weer een bezweringsformule, zij het meer summier dan in geval 1:

> „Waerachtigh (volgens andere lezingen „soo waerachtich" of „soo waerlijk") moedt ons Godt helpen." [10])

3. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst XVII.
Banda, 13 Juli 1605

Ter algemene toelichting zie ook geval 1 omtrent Oelisiva en Oelilima.

Steven van der Haghen ondernam in 1605 een tocht naar Ambon. Het door hem aldaar in 1600 gebouwde Kasteel van Verre, alias Kota-Warwijck, was enkele maanden na zijn vertrek verlaten wegens gebrek aan manschappen. De Portugezen deden het bezetten en hielden zodanig huis dat een deputatie van Ambonezen van der Haghen in Bantam kwam opzoeken om een ingrijpen te bepleiten. Van der Haghen gaf aan dit verzoek gevolg [11]).

Op Ambon vernemende dat op Banda enige Nederlanders waren vermoord, vertrok hij op 1 April 1605 derwaarts. Na een bespreking met de hoofden sloot hij de voorliggende „Articulen ende ordonnantie".

Van dit contract zijn in Corpus Diplomaticum twee lezingen opgenomen. Mogelijk was, zoals in het Corpus Diplomaticum wordt opgemerkt, een van beide slechts een concept.

In beide lezingen wordt na belofte van wederzijdse hulp bij aanvallen van buiten af (thans in veel wijdlopiger bewoordingen dan in de gevallen 1 en 2), aan de Hollanders dezelfde bevoegdheid ten aanzien van de oplossing van geschillen toegekend als in geval 2. In geval van onderlinge twisten der Bandanezen moeten de Hollanders „stille sitten" (een aanloop tot wat wij thans zouden aanduiden met het begrip neutraliteit),

> „dan wel haer best (te) doen om vrede te maeken" [12])

(eerste lezing);

---

[10]) Corpus Diplom. I, pag. 26.
[11]) Stapel. Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 49/50.
[12]) Corpus Diplom. I, pag. 37.

„doch sullen wel vermogen haer beste te doen om wederom die steden te vereenigen ende die vreede te hellepen maken." [13])

(tweede lezing).

Van der Chijs vermeldt dat de Bandanezen nooit en nergens blijk geven van de zucht tot het inroepen van vreemde hulp in hun binnenlandse twisten [14]) en dat bovenaangeduide clausule voortvloeit uit het streven van van der Haghen, de Bandanese partijen te verzoenen omwille van de veiligheid der achter te laten Nederlanders [15]).

Indien Hollanders of Bandanezen handelen in strijd met het gesloten contract, zullen zij bij de komst der schepen ter bestraffing aan de Hollanders worden overgeleverd „als perturbateurs ende verstoorders van 't gemeene welvaren" [16]).

4. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst XXXIX. Molukken, 26 Maart 1611

Zolang de Spanjaarden nog geen officieel bericht hadden ontvangen van de sluiting van het twaalfjarig bestand weigerden zij, belust op uitbreiding van hun macht, het in Azië te erkennen [17]). Ondanks mededelingen van de Nederlanders bleef de toestand dus als vóór de sluiting van het bestand: in de Molukken bijvoorbeeld, het zwaartepunt van de Nederlandse handel, ging de strijd voort en trachtte elk der partijen zich te versterken.

Als een verrassing kwam de houding der Spanjaarden kennelijk niet, want in de instructie waarmee Pieter Both als eerste Gouverneur Generaal begin 1610 uitzeilde, was de voor deze eventualiteit aan te nemen gedragslijn uitgestippeld [18]).

Onwelkom was deze houding der Spanjaarden de Nederlanders al evenmin, want toen in de Molukken de zaken voor de Spanjaarden minder naar wens gingen en de Spaanse Gouverneur

---

[13]) Corpus Diplom. I, pag. 40.

[14]) Mr J. A. v. d. Chijs. De vestiging van het Nederlandsche gezag over de Banda-eilanden (1599-1621). Batavia-'s Hage 1886, pag. 22.

[15]) v. d. Chijs, o.c., pag. 23.

[16]) Corpus Diplom. I, pag. 38 en 41.

[17]) Stapel. Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 81 en 89.

[18]) Stapel, o.c., pag. 84.

Jeronimo da Silva zelf over het bestand begon te spreken, weigerde Both daaraan gehoor te geven omdat de Raden van Indië ter plaatse niet aanwezig waren [19]).

Het onderhavig „Contract ende eeuwig verbondt", door de Compagnie gesloten met enige onder Ternate staande streken op en rondom Halmaheira, is een uitvloeisel dezer staatkunde: de eerste drie artikelen ademen sterk het streven, de Spanjaarden te weren en afbreuk te doen.

Artikel 5 van het contract luidt:

> „Ende offt geviell datter eenige moeijten offte misverstandt ontstonde tusschen de Hollanders ende voornoemde vrunden, en sullen daerom d'een den anderen niet mogen affwijcken offte verlaten, maer met alle gevouglijckht 't selve modereren ende besleghten; ook sal men den persoon, daer de moeijten door ontstaen moght wesen, sijnen competenten reghter overleveren om daer van gestrafft te worden naer de misdaet vereijschen zall." [20])

Hierin wordt dus vastgelegd dat moeilijkheden tussen de contracterende partijen geen reden mogen zijn tot verwijdering of erger doch dat alsdan beiderzijds ernstig zal worden getracht deze moeilijkheden uit de weg te ruimen: conciliatie. Een eventuele „perturbateur" zal door de bevoegde rechter worden gestraft.

5. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst XLIV. Boeton, 5 Januari 1613

Tijdens zijn reis door de Molukken ontving Pieter Both een brief van de sultan van Boeton waarin deze voorstelde, gezamenlijk een aanval te doen op Solor, belangrijk om het sandelhout. Dit eiland was reeds tientallen jaren in handen der Portugezen.

Both ging op dit voorstel in door Scotte vanuit Makassar via Boeton naar Solor te zenden. Op Boeton aangekomen sloot Scotte dit contract dat meer is dan alleen een overeenkomst om gezamenlijk Solor aan te vallen.

De positie van Boeton was eigenaardig, daar zowel Makassar

---

19) Stapel, o.c., pag. 89.
20) Corpus Diplom. I, pag. 93.

als Ternate rechten op het eiland pretendeerden. Zie daartoe ook geval 32, waaruit moge blijken dat, evenals in de tijd waarin dit contract werd gesloten, een ondergeschiktheid van Boeton aan Ternate valt te constateren, althans uiterlijk; dit in tegenstelling tot de opmerking van Pieter van den Broecke in zijn onuitgegeven journaal (hij bezocht Boeton in 1615) dat deze ondergeschiktheid alleen in het verleden bestond. Sinds Ternate, vervolgt hij, „heeft beginnen te declineren, is elck op hen selven geweest, hoe wel noch groot vrindschap met den anderen houden." [21])

Het contract omvat eerst zeven punten waarin de Hollanders verplichtingen op zich nemen, daarna zes punten met verplichtingen van Boeton.

In de eerste wordt twee maal („ten derden" en „ten vijfden") belofte gedaan tot een tussenkomst die als goede diensten dient te worden gequalificeerd:

> „. . . tot wat eynde op 't spoedighste een prauw met schryven aen den selven koninck sall afgeveerdight worden . . ."
>
> „. . . dat den koninck van Ternaten zijne zaeken bij den koninck van Bouton ordentelijck sall bereghten, 't zij met geauthoriseerde gesanten offte door missive . . ." [22])

De vraag rijst of dit doelt op rechtspraak of slechts op belangenverdediging.

Bovendien wordt in het gedeelte van het contract dat de verplichtingen van Boeton bevat, misschien belofte gedaan tot goede diensten:

> „Ten sesden soo beloofft den Koninck aen die van Banda schrifftelijk te ontbieden, hoe dat (met) de Hollanders eeuwigh contract ende verbondt gemaeckt heefft, deselve Bandanesen mede tot een vaste vrede ende verbondt vermanende . . ." [23])

Uit een brief van Scotte aan Conteels, boekhouder-generaal te Batavia [24]) blijkt dat Scotte deze belofte van de sultan van Boeton van veel gewicht achtte.

---

[21]) Aangehaald in Corpus Diplom. I, pag. 105 noot 5).
[22]) Corpus Diplom. I, pag. 105.
[23]) Corpus Diplom. I, pag. 107.
[24]) P. A. Tiele en J. E. Heeres. Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel. 's Gravenhage 1886 enz. Deel I, pag. 13.

6. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst XLVIII. Boeton, 29 Augustus 1613

Toen Pieter Both van de Molukken naar Bantam reisde waar zijn aanwezigheid vereist was, deed hij onderweg Boeton aan. Het bleek hem dat de aldaar bescheiden compagniesdienaren zich zodanig hadden gedragen dat de goede verhouding met Boeton daardoor in gevaar was gekomen. Both strafte de schuldigen en wist, onder approbatie van het in hetzelfde jaar gesloten contract (zie geval 5), dit nog uit te breiden.

Deze uitbreiding omvat allereerst bemoeienis met de opvolging van de huidige koning; een zijner zonen wordt op advies van Compagnie en landsgroten tot opvolger aangewezen. De compagnie garandeert, hem ingeval van geschil als gevolg van 's konings dood „te mainteneren ende assisteren" en ook alle overigen „te mainteneren in hare gereghtigheyden". Voorts om tussen te komen (er staat „jntercesseurs", wat vermoedelijk moet zijn: intercederen) „om alle querellen, die tusschen haer souden mogen rijsen, neder te leggen ende aen een yder sijn geregtigheydt voorstaen."[25]) Arbitrage dus in mogelijke geschillen ten aanzien van de erfopvolging.

De voorlaatste alinea van het contract luidt:

> „Item offt gebeurde dat daer eenigh geschill tusschen de onderzaten van den Koningh ende den onsen quam te rijsen, offte van wederzijden malcander ongelijck deeden, zall de questie bij den Koninck ende den Koopman nedergeleijt worden en een yder den zijnen naer verdienste straffen, zonder dat daeromme de gemaecte alliantie eenighsints sall worden gebrooken ende zoo sulcx niet en kan geschieden, sullent dan dadelijck den gouvern^r van de Molucces adviseeren, omme de saeken te remedieeren ende verdragen."[26])

In deze alinea is belichaamd gemengde rechtspraak over individuen van „den coninck ende den koopman" (= de vertegenwoordiger der V.O.C.), terwijl, wanneer men het niet eens kan worden over de uit te spreken straf (die door ieder ten aanzien van zijn eigen onderzaten zal worden uitgevoerd), de Gouverneur

---

[25]) Corpus Diplom. I, pag. 116.
[26]) Corpus Diplom. I, pag. 117.

der Molukken de zaak zal „remedieren ende verdragen" [27]), een voorziening dus voor het geval de beide rechtsprekenden het niet eens kunnen worden.

7. Corpus Diplomaticum. Overeenkomst LV. Ambon, 16 Mei 1617

Bij zijn bezoek aan de Oeliassers trad Adriaen Blocq Martensz. gouverneur van Ambon, bemiddelend op tussen de Oeliassers en enige dorpen van Ceram's zuidkust.

Aanleiding tot het optreden van Blocq was de belemmering die de twisten aan de toevoer van sago naar Ambon in de weg legden [28]).

In de memorie die Blocq naliet aan zijn opvolger Steven van der Haghen geeft hij als zijn mening te kennen dat de bewoners van Ceram zich hebben laten opruien door die van Hittoe.

In het contract wordt allereerst het resultaat dezer bemiddeling vastgelegd:

> „Eerstelijck sijn bij den voorsz. Gouuerneur, met hulpe vande boven gemelde vergaderinghe, ter neder geleyt alle alsulcke questien en geschil als deene stad iegens daendere vande voorsz. plaetsen, soo wel aende custe van Seram als op d'eylanden van Amboyna geleegen, hebben gehadt, . . ." [29])

Indien er tussen degenen die partij zijn in dit contract „eenighe questie ontstonde, het sij Oulisiva ofte Oulilima" [30]), zal zulk een geschil zijn onderworpen aan conciliatie van de compagniesvertegenwoordiger in Uliasser, tezamen met „de hooffden en principaelen van de naeste steden", zo nodig gevolgd door rechtspraak („affgedaen ende beslecht") door de Gouverneur en „den geenen die hij daerouer roepen sal." [31])

---

[27]) Dit lijkt thans vreemd omdat de Gouverneur Nederlander, „dus" partijdig is maar van Boetzelaer vermeldt een voorstel van de Engelsen om de Engelse Koning tot arbiter te benoemen in geschillen tussen de Engelse en Nederlandse Compagnieën gerezen (van Boetzelaer, l.c., pag. 51).

[28]) Tiele, Europeeërs VIII, pag. 192.

[29]) Corpus Diplom. I, pag. 130.

[30]) Voor Oelisiva en Oelilima zie geval 1.

[31]) Corpus Diplom. I, pag. 132.

Wanneer een dergenen die onder het contract vallen, ondanks het verbod om oude of nieuwe twisten de wapens opnemen,

> „sal den Gouverneur met de Oulisives ende Oulilimes gesamender handt op alsulcker moetwilligen stadt ofte dorp vallen, ende deselue verdestrueeren ende geheel uytroeyen." [32])

8. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst LIX. Solor- en Timorgroep, 7 September 1618

Toen Scotte in 1613 de Portugezen van Solor verdreef (vergelijk geval 5), sloot hij met enige hoofden op dit en omliggende eilanden een contract. De inhoud daarvan is ons bekend uit een copie van zijn hernieuwing en bevestiging door Coen, hierboven aangeduid. Het fort op Solor was in 1615 geslecht op bevel van Gouverneur Generaal Reynst. In 1618 kwamen Solorese gezanten naar Djakatra om het verzoek te doen, het fort te herstellen. De voordelen van de handel op Timor werden voldoende geacht om tot dit herstel over te gaan, zodat het verzoek werd ingewilligd. Bij deze gelegenheid was het dat Coen verstond het contract te „annoveren, renoveren ende conformeren" [33]).

In het contract wordt voorzien in een gemengde „Raedt" voor rechtspraak over individuen in die gevallen waarin een Hollander een delict pleegde tegen „die van Soloor" of omgekeerd:

> „Item soo die van Soloor eenige mishandelinge deden aen de Hollanders, die zullen van ons gesamentlijck gestrafft worden ende ingevalle de Hollanders die van Soloor onderstonden te beschadigen offte onheyll aen te doen, sullen mede dezelffde maniere door den Raedt gestrafft te worden." [34])

Het „ons gesamentlijck" en „Raedt" moet slaan op Scotte (in een volgende zinsnede aangeduid als „Capiteijn Moor"), Chilly Partany (die, waarschijnlijk Ternataan van afkomst, op Solor een aanzienlijk ambt bekleedde), en vijf naar hun plaats van herkomst

---

[32]) Corpus Diplom. I, pag. 132.
[33]) Corpus Diplom. I, inleiding tot de overeenkomst, pag. 138.
[34]) Corpus Diplom. I, pag. 139.

aangeduide „sengadji's", plaatselijke regeerders. Dezen immers zijn, krachtens de bewoordingen van het contract, partij [35]).

Voorts voorziet de overeenkomst in onderzoek van geloofsbrieven (administratieve internationale rechtspraak) en in de berechting van het gebruik maken van valse geloofsbrieven, namelijk bestraffing door de „Raedt":

> „Offte het geviell, tot Soloor eenige van Ternata quam, t'zij met brieven offte zonder deselve, sullen geexamineert ende gevisiteerdt worden door den Capiteyn als door chilly Partany ende d'Edle van 't landt van soloor, offte het brieven van gelooff offte niet, en soo bevonden worde, dat ymandt onderstonde vallsche brieven uijt den name van den konk van Ternate hier te brengen, die niet behoorlijck gemerckt offte gezegelt en waren, desulcke in eenige faute bevonden werden, zullen nae merite van zaecken door den Raedt gestrafft worden." [36])

9. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst LX. Ambon, 19, 20 November en 23 December 1618

Van der Haghen die in 1617 Blocq verving als gouverneur van Ambon, werd reeds in 1618, doordat hij lid werd van de Raad van Indië, vervangen door Herman van Speult. Deze trad op Noord-Ceram en omgeving krachtig op tegen zeeroof en tegen de handel in mensen daarmee annex.

Als besluit dezer actie, waarbij de compagnie door bondgenoten werd gesteund, kwam tussen van Speult en de Sengadji van Bonoa bovengenoemd contract van 19 November tot stand door bemiddeling dier bondgenoten: „. . . nevens onze geassocieerden, . . . als middelaars ten eenre . . . zijde." [37])

Deze bemiddeling blijkt in het contract voorts uit de clausule, waarin onder bepaalde voorwaarden door al het vroeger ge-

---

[35]) Merkwaardig is dat in dezelfde overeenkomst de bestraffing van de overtreding van de bepaling betreffende overlast en „dat men die van Solor by hun geloove offte seckte zoude laten blyven, zonder int minste haer tot ander geloove te persuaderen" aan ieder der partijen ten aanzien van zijn eigen onderdanen blijft voorbehouden. (pag. 140, 2de alinea)

[36]) Corpus Diplom. I, pag. 140.

[37]) Corpus Diplom. I, pag. 143.

passeerde een streep wordt gehaald „met hulpe van de bovengemelde Heeren." [38])

„Voorsz. Heeren" zijn er nog niet zo van overtuigd dat Bonoa nu plotseling de gewoonte van roven zal afleggen, aangezien „(naar het gemein spreekwoord) de exter haar huppelen niet en zal agterwegen blyven"; vandaar dat zij zich verbinden, alsdan „de contraventeurs van dezen geheel te destrueeren ende uit te roeien." [39])

Dit herinnert aan de middeleeuwse figuur van de „conservateur de la paix" zoals van Vollenhoven die beschrijft: een derde (in het begin: vazallen), die zich verbindt, de partij die de „paix" (= pax, pactum) overtreedt, te dwingen, zijn woord gestand te doen [40]). Opmerkelijk blijft dan echter dat het bewaren van deze pax, dit pactum, slechts wordt beloofd ten voordele van èèn der partijen.

Op 20 November en 23 December wordt op gelijksoortige wijze door „middelaars" met „complicen van die van Boano" een contract gesloten waarbij zij zich onderwerpen aan „zoodanige articulen als met die van Boano waren beraamd, ..." [41])

10. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst LXXIX. Solor- en Timorgroep, 22 Januari 1624 [42])

Ook na de aan de Portugezen in 1613 op Solor toegebrachte nederlaag en de herbezetting van het verlaten fort in 1618 (zie geval 8) bleven de Portugezen geduchte concurrenten. Lucratief was de handel in sandelhout dan ook niet maar toch handhaafde men zijn positie zo goed en zo kwaad als het ging omdat men het sandelhout nodig had voor de handel op China en Koromandel en het particulier initiatief er niet of onvoldoende in voorzag [43]).

De eerste alinea van het contract houdt eigenlijk in een toetreding van die van Karma tot het in 1613 met Scotte gesloten contract (zie hierover geval 8).

---

[38]) Corpus Diplom. I, pag. 144.
[39]) Corpus Diplom. I, pag. 144.
[40]) Van Vollenhoven. Du droit de Paix, pag. 11/13.
[41]) Corpus Diplom. I, pag. 144/145.
[42]) Voor een vertaling van dit contract zie Corpus Diplom. I, pag. 548/50.
[43]) Corpus Diplom. I, inleiding tot de overeenkomst, pag. 192.

De slotalinea voorziet in een oplossing van geschillen indien Karma, of een der bondgenoten van het contract van 1613, of een Nederlander het contract schendt. Wat er dan moet gebeuren is wel zeer vaag gehouden: geschieden moet alsdan al wat besluiten zij die geen schuld hebben aan het bedrog.

11. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst LXXXIII. Banda, 23 December 1624

Uit dit contract blijkt dat van Speult zich genoodzaakt zag om op Ceram opnieuw gewapenderhand op te treden (zie geval 9). De onrust was ontstaan „door instigatie der Bandanesen". Velen van hen hadden namelijk na de gebeurtenissen van 1621, de bekende actie van Coen tegen de Banda-groep, de wijk genomen naar Oost-Ceram en nabijgelegen eilanden.

Enige Orang Kaja's treden op met volmacht om met name genoemde dorpen „met den gemelden Heer Gouverneur te reconcilieren" [44]). Merkwaardig is dat in het door van Boetzelaer verwerkte materiaal het woord conciliatie pas voor het eerst voorkomt in 1785 [45]), zoals reeds vermeld in Hoofdstuk I (noot 11).

Het contract wordt gesloten...

„ter presentie en overstaan van Capitein Hitoe, nevens de hoofden en Orang Kaja's van de Oelisiva's en Oelilima's [46]), als intercesseurs en getuigen..." [47]).

Een van de resultaten dezer bemiddeling verdient nog afzonderlijk vermelding. In punt 3 van het contract wordt in de volgende bewoordingen voorzien in jaarlijkse rechtspraak over individuen inzake mishandelingen:

> „Dat gemelde Orang Kaja's, ofte hare gecommitteerden, het zy dat zy waaren of geene en hebben om te handelen, jaarlyx ten minste eens in 't laatste van 't wester Moesson

[44]) Aan het eind van het contract (pag. 203) wordt de gestelde volmacht bevestigd door enige groten, die verklaren...

> „... op haren Moshhâf, dat zij volkomen kennisse, ende wetenschap hebben, dat gemelde Gecommitteerden van Ceram volkomen magt hebben van hare superiores, omme met den Heer Gouverneur voornoemd te contracteren, de alliantie betreffende."

[45]) van Boetzelaer. Ned. arbitrages enz., pag. 31 en 127.

[46]) Voor Oelisiva's en Oelilima's zie geval 1.

[47]) Corpus Diplom. I, pag. 201.

aan 't Kasteel zullen gehouden wezen te komen omme met gemelde Heer Gouverneur, de Oelisiva's en Oelilima's, te pitsjaren, op dat aan wederzyden de klagten van mishandelingen mogen gehoort, en naar behooren gecorrigeerd werden." [48])

Hoe wij hier op de grenzen zijn van wat wij thans internationaal en koloniaal recht zouden noemen, blijkt uit de bepaling : Bij overtreding van deze artikelen...

„.... zoo geven zy den gemelden Heer Gouverneur, nevens zyne geassocieerden, ende onderdaanen, volkomen maght en authoriteit, dat zy zulx op haare perzoonen, onderdaanen en landen, geweldiger hand mogen verhaalen." [49])

12. Door Makassar geweigerde bemiddeling van de Compagnie inzake het onderhandelen over vrede tussen Makassar en Boeton (1625)

De neiging van Boeton, zich aan te sluiten bij de Compagnie, bezorgde het de vijandschap van de Makassaren, die met de Compagnie op gespannen voet stonden (zie hierover geval 17). De Gouverneur van Amboijna, Herman van Speult, die door gebrek aan een behoorlijke strijdmacht niet tegen Makassar had kunnen optreden, trachtte op zijn reis naar Batavia na ontheffing van zijn gouvernement, met Makassar tot een accoord te komen. Hij trachtte tevens, Boeton in dit eventueel accoord te betrekken, en kreeg van de vorst van dit land gedaan, dat deze daartoe een gezant meezond.

Sultan Allah Oedin echter gaf zonder omwegen te kennen dat het meekomen van de Boetonse gezant zijn instemming niet had en dat hij met Boeton alleen rechtstreeks over vrede wilde onderhandelen [50]).

13. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst LXXXVI. Ambon, 5 Juli 1626

De bemoeienissen met Ceram gaan voort. Jan van Gorcum, opvolger van van Speult als gouverneur van Ambon, voert in 1625

---

[48]) Corpus Diplom. I, pag. 201/2.
[49]) Corpus Diplom. I, pag. 203.
[50]) F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag. Proefschrift 1922, pag. 21/2.

een gewapende actie tegen Klein Ceram, wegens het aflopen van een Nederlandse sloep. Het is er verre van dat de oorzaak van de voortdurende onrust uitsluitend gezocht moet worden in de gewoonte van roven, zodat „de exter haar huppelen niet en zal agterwegen blijven" (zie geval 9).

Twee aanwijsbare oorzaken, overigens nauw met elkaar in verband staande, kunnen voor deze onrust worden genoemd. Allereerst de slechte betaling der kruidnagelen, die zij aan de Makassaren voor veel hogere prijs kwijt konden dan aan de Compagnie [51]). Voorts het weren van vreemde kooplieden. De onrust was dus zeker mede een noodzakelijk gevolg van de politiek der Compagnie, die zich er niet om bekommerde dat zij daarmee de bevolking het brood uit de mond stootte, zoals Steven van der Haghen het reeds in zijn brieven uitdrukte [52]). In nauw verband hiermee staat de tegenwerking van de stadhouder van de sultan van Ternate in deze streken. Ternate werd bij de bemiddeling tussen Zuid Ceram en de Oeliassers door Blocq in 1617 (zie geval 7) nog niet genoemd. In 1618 echter sluit van Speult, onmiddellijk na het korte gouverneurschap van van der Haghen, na de verstoorde orde te hebben hersteld (zie geval 9), een contract waarin uitdrukkelijk wordt geconstateerd dat de Ternataanse stadhouder, de kimelaha Sabadyn...

> „naarlatig was gebleven omme ons genoeg te doen over den overlast, ons by die van Boano, ende consoorten aangedaan, dan dat mede over verscheide insolente proceduren der Loehoenesen daar klagtig over zijn geweest, geen regt en was gevolgt,..." [53])

Het contract als gevolg der actie van 1624 (zie geval 11) noemt Ternate weer niet, doch thans, twee jaar later, doet Ternate zich zodanig gelden dat de actie van 1625 resulteert in een „Contract, ende Artikelen, beraamd op de stilstand van wapenen", niet rechtstreeks met Klein Ceram doch met „Kimelaha Leliato, Stadhouder wegens den Koning van Ternate over de plaatsen Luciela, Loehoe, Cambello..."

De dood van de vorige stadhouder, Hidajat (1623), had dus blijkbaar de toestand niet verbeterd.

---

51) Corpus Diplom. I, inleiding tot de overeenkomst, pag. 209.
52) Stapel. Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 101.
53) Corpus Diplom. I, pag. 143.

In dit contract komt een merkwaardige rechtspraakbepaling voor: ieder berecht zijn eigen onderdanen wanneer die iets misdreven tegen een onderdaan van de wederpartij, echter in het bijzijn van een afgezant van die wederpartij:

„Ten tweeden, of het geviel, dat imand van de onderdanen, staande onder het gebied van de Heer Gouverneur van Amboina, imand van de onderdanen, sorteerende onder den Kimelaha, misdeden, ofte qualyk tracteerden, zoo zal de Gouverneur gehouden zijn de misdaders te straffen, dog onder zulken reserve, dat imand van des Kimelaha's volk daar by zal zyn, die ziet ofte hoord, of alles ook regtelyk toegaat[54]); in al zulke manieren zal de Kimelaha met zyn onderdanen mede handelen, zoo imand zich aan de onze vergrypt." [55])

Er valt nog te wijzen op twee punten die mede een illustratie zijn van de internationaalrechtelijke sfeer van dit contract: betreffende de wederzijdse gevangenen en weggelopen slaven en ook betreffende de „limiet-scheidinge" zal nader worden geaccordeerd door de G.G. en de Koning van Ternate of hun wederzijdse gecommitteerden, door een zogenaamde gemengde commissie dus.

14. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst LXXXVII. Molukken, 17-20 December 1626

Bij de behandeling van geval 13 hadden wij reeds gelegenheid aan te duiden waarom het in de Molukken met de Compagnie niet boteren kòn: de belemmering van de vrije vaart en handel. Verder was het godsdienstverschil een onoverkomelijke hinderpaal voor oprechte vriendschap, zoals de Carpentier in een zijner brieven constateerde. De Compagnie, die nog altijd in deze streken de Spanjaarden te duchten had, had er belang bij, de strijd van Ternate tegen Tidore (dat op de hand van Spanje was) en daarmee tegen Spanje, levendig te houden.

Vele Ternataanse rijksgroten voelden daar weinig voor: Voor de strijd tegen Spanje niet omdat hun sultan Sahid bij de Span-

[54]) Vergelijk François, o.c. II, pag. 52 onder 1°: „to watch proceedings in the interest of justice" (in verdragen tussen China enerzijds en Engeland en Amerika anderzijds).

[55]) Corpus Diplom. I, pag. 209/210.

jaarden in gevangenschap was en zij werden gepaaid met zijn terugkeer. Dit zouden zij gaarne zien aangezien zij hem verkozen boven zijn zoon Modafar die Sahid was opgevolgd. Voor de strijd tegen Tidore voelden zij al evenmin: er waren onderhandelingen gaande over een huwelijk tussen de sultan van Ternate en een Tidorese prinses. Later zullen wij zien (geval 31) dat de definitieve verdrijving der Spanjaarden oorzaak was dat van de zijde der Compagnie alles in het werk werd gesteld om de vrede tussen Ternate en Tidore te bevorderen.

Veel gunstiger ontwikkelden zich de zaken voor de Compagnie na de actie tegen Klein Ceram in 1625. Al ging deze gunstige sfeer weer achteruit na het vertrek der schepen die deze actie hadden mogelijk gemaakt, toch kwam het onderhavige „Accoort" tot stand, wat overigens niet belette dat Tidore kon doorgaan op Ternate de nagelen tegen goede prijs op te kopen [56]).

Het contract moet worden gezien als te zijn gesloten tussen de V.O.C. en Ternate, tot stand gekomen door bemiddeling van de „Capiteyn Laout" (= vlootvoogd) Kaïtsjil Ali, een bloedverwant van sultan Modafar. Het werd in feite gesloten met de rijksgroten, min of meer met voorbijgaan van de sultan. Immers, de slotzin van het contract luidt:

> „Twelck den Coninck van Tarnaten voorengehouden synde, geapprobeert en voor goet gehouden heeft; doch alwaert schoon gemelte Coninck contrarie gedaen hadde was beslooten evenwel deese resolutie volcomen voortganck soude neemen..." [57])

De vorm die men aan het contract geeft is echter een geheel andere: enerzijds de rijksbestuurder en genoemde Kaïtsjil Ali, en anderzijds de Hoekoems en Sengadji's van Ternate „ten overstaen ende in presentie van d'heer Jacques le Febure, raedt van Indien, Gouverneur en directeur over de Molucco's", dus met zijn bemiddeling, welke vorm trouwens in het gehele contract wordt volgehouden. Vlootvoogd en rijksbestuurder stellen dat zij hun ambten liever prijs geven wanneer de Ternataanse groten niet bereid zijn „tlandt in synen voorigen welstandt te helpen brengen" door oorlog te gaan voeren tegen Spanje en Tidore.

---

[56]) Tiele-Heeres. Bouwstoffen II, pag. I-XII.
[57]) Corpus Diplom. I, pag. 213.

15. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst XC.
Ambon, 22 October 1628

De Ternataanse Kapitein Laoet, Kaïtsjil Ali, bloedverwant van de sultan van Ternate, welke laatste oude en gevestigde rechten had op sommige streken dezer eilandengroep, bemiddelt in geschilpunten der V.O.C. met Amboyna ten aanzien van de prijs der nagelen, vrijheid van handel (voor zover niet in nagelen), godsdienstpropaganda enz. [58]).

Hij wordt door de sultan van Ternate uitgezonden omdat deze zich in zijn landen wil doen gelden tegenover de Compagnie [59]). Bovendien was hij blij, onder een geschikt voorwendsel een lastige bloedverwant uit de nabijheid van zijn wankele troon te verwijderen. Zijn stadhouder in deze landen, Leliatoe, was een onbetrouwbaar man: wat hij vandaag beloofde weigerde hij morgen onder allerlei voorwendselen.

Kaïtsjil had ook zijn persoonlijke bedoelingen: in de omgeving eiste hij gelden op als schatting voor de vorst van Ternate. Deze gelden wendde hij aan ten eigen bate. Hij eiste met zo'n gestrengheid dat men meer naar de Nederlanders ging overhellen [60]).

De vorm van het contract is als volgt: Kaïtsjil Ali somt de motieven op, op grond waarvan de Sultan hem heeft afgevaardigd om hem te vertegenwoordigen in de Ambonse wateren. Op grond van deze afvaardiging roept hij ter plaatse op de stadhouder van de Sultan, Leliatoe, en allerlei hoofden. Met hun „voorweten en toestemminge" sluit hij een overeenkomst met gouverneur Philippo Lucas. In feite komt het er dus op neer dat de Compagnie, met bemiddeling van Kaïtsjil Ali, een contract sluit met verschillende hoofden.

Het contract voorziet in gemengde rechtspraak door „den Gouvern^{r} ende stadthouwer des Konings" bij rebellie van „plaetsen offte dorpen" [61]).

Ingeval van roof enz. kan diegene, gouverneur of stadhouder, tegen wiens onderdaan het geschiedt, berechting verzoeken aan de andere partij. Als aan dit verzoek niet binnen een maand gevolg wordt gegeven mag de verzoeker zelf optreden [62]).

---

58) Corpus Diplom. I, inleiding tot de overeenkomst, pag. 217.
59) Zie in verband met deze bemoeienissen ook geval 13.
60) Tiele-Heeres. Bouwstoffen II, pag. XXXVI e.v.
61) Corpus Diplom. I, pag. 220, onderaan. 62) Corpus Diplom. I, pag. 221/222.

In het contract komt nog een bepaling voor ten aanzien van „ijders onderdanen ende jurisdictie". Kapitein Laoet en gouverneur zullen over deze zaken „op het gevoeghlijckste ende opreghte" confereren en het resultaat daarvan ter approbatie voordragen aan respectievelijk de „koninck jn Ternate" en de Gouverneur Generaal [63]).

Dit contract werd, tezamen met dat van geval 16, door Gouverneur Generaal Specx „naer haere forme ende jnhouden gelaudeert, geapprobeerdt ende geratificeerdt..." [64]) in een „Acte van approbatie..." waarin uitvoerig wordt vermeld de erkenning van pogingen tot „consultatie en conciliatie":

> „.... welcke voorschreven misverstanden, differentien ende oneenigheden nogh bij de gemelte onse gouvernrs, nogh bij Sijne Maijt offte Zijne Maijts stadthouders in de gemelte quartieren van Amboijna ende Ceram in eenige jaeren niet hebben connen geassopieerdt offte te nedergeleijt worden, onaengesien datter verscheijden conferentien ende onderhandelingen communicatien wegen de gemelte respective gouvernrs ende stadthouders tot dempinge van de voorschreven oneenigheden, soo in Amboijna als Ternaten, hier over gehouden geweesst sijn,...." [65])

16. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst XCI. Molukken-Ambon, 14 Augustus 1629

De aanrakingspunten tussen de Compagnie en Ternate waren niet altijd van vriendschappelijke aard: het belemmeren van vrije vaart en vrije handel was een onoverkomelijk struikelblok (zie vorige gevallen, in het bijzonder geval 13). Vooral in de laatste levensjaren van sultan Modafar (overleden 16 Mei 1627) waren de verhoudingen verscherpt. Met zijn opvolger, Sultan Hamdja, sloot Gijsbert van Lodensteijn bovenstaand „Accoordt", waarbij vooral vroegere afspraken werden bevestigd of hernieuwd [66]).

Een zeer merkwaardige regeling wordt getroffen ter bepaling

[63]) Corpus Diplom. I, pag. 223.

[64]) Corpus Diplom. I, overeenkomst XCVIII Molukken-Ambon, 1 Maart 1630; de aangehaalde woorden op pag. 241.

[65]) Corpus Diplom. I, pag. 240.

[66]) Corpus Diplom. I, inleiding tot de overeenkomst, pag. 225.

van de persoonlijke status van die onderdanen van Ternate, die in handen van de vijand (= Spanje) zijn geraakt en daar christen zijn „gemaeckt". In het contract wordt namelijk vastgelegd dat de wapenstilstand, met Spanje, en ook die met Tidore gesloten, zou worden verbroken (zie ook geval 14). Bij hun terugkeer zal deze christenen door wederzijdse gecommitteerden worden afgevraagd onder wiens gehoorzaamheid zij zich wensen te begeven, van de Compagnie of van de Sultan. Wij treffen hier dus een tweede voorbeeld aan (vgl. geval 8) van administratieve internationale rechtspraak over individuen. De gevraagde status zal dan echter definitief zijn en wanneer het een slaaf is die zich op deze wijze onder de gehoorzaamheid van de Compagnie begeeft, zal aan zijn vroegere meester een schadeloosstelling moeten worden uitbetaald van 30 Realen contant en 30 Realen in kleden [67]).

Vastgelegd wordt een onderlinge minnelijke oplossing van geschillen :

> „Eenige misverstanden, van wedersijden ontstaende, sullen partijen gehouden zijn, datelijck bij den anderen te komen ende deselve naer reght ende reeden ter neder te leggen ende te remideren." [68])

Voor ratificatie zie geval 15.

17. Bemiddeling van Crappe inzake vrijlating van te Makassar gevangen gehouden Nederlanders (1631)

De verhouding tussen Allah Oedin, sultan van Makassar, en de Compagnie was slecht. Hoofdoorzaak was ook hier de belemmering die de Compagnie aan de vrije vaart en de nagelhandel zocht in de weg te leggen. Daar kwam nog bij dat in Makassar reeds sinds tientallen jaren vele Portugezen waren gevestigd wier handel zeer belangrijk was, een doorn in het oog der Compagnie. Gezantschappen, door de Compagnie naar Makassar gezonden werden steeds vriendelijk ontvangen doch resultaten werden niet bereikt.

Tegenwerking ondervond de Compagnie door de herhaalde bedreiging van haar bondgenoot Boeton, door het aanbod van steun aan Tidore tegen de Compagnie en haar bondgenoot Ternate, door

[67]) Corpus Diplom. I, pag. 227/228.
[68]) Corpus Diplom. I, pag. 229.

de aantasting van Ternataans gebied (Limbotoe), door de aansporing aan de Ternataanse stadhouder op Ceram, de nagelen te verkopen aan de Denen, die machtiger waren en meer betaalden.

Algemeen was het inzicht dat men, om de politiek der Compagnie in de oosterkwartieren te kunnen doorzetten, Makassar zelf zou moeten aantasten, hetzij door onderwerping, hetzij door blokkade. Daartoe ontbraken echter thans nog de middelen. Dit zou bijna veertig jaar later het werk van Speelman worden.

Op niet mis te verstane wijze wierp Allah Oedin tenslotte het masker af toen een fregat der Compagnie in December 1629 strandde op Saleyer. De eilandbewoners liepen het schip af en leverden de dertig opvarenden over aan Allah Oedin die hen gevangen zette en in handen speelde van de Portugezen, die ze wilden gebruiken voor uitwisseling tegen te Batavia gevangen gehouden Portugezen. Dit alles wordt vermeld in een brief van directeur generaal Anthonio van Diemen aan Bewindhebbers, 5 Juni 1631.

Het was Roland Crappe, hoofd der Deense loge, door wiens bemiddeling tenslotte de uitwisseling plaats had. Op 25 April bracht Crappe persoonlijk de 26 overlevenden te Batavia aan. Daartegenover werden 9 Portugezen vrijgelaten, terwijl bovendien een losprijs van $3616^1/_2$ Realen moest worden betaald [69]).

18. Tussenkomst van Crappe bij de zending van Caen (1632)

De onmogelijkheid tegenover Makassar een vuist te tonen (zie geval 17), leidde er in 1632 toe het nogmaals langs minnelijke weg te proberen. Anthonie Caen werd daartoe naar Makassar gezonden, voorzien van een brief van de Gouverneur Generaal aan de Sultan. Het was niet moeilijk bij deze uit machteloosheid geboren poging het gezicht te redden: Caen bracht Portugese gevangenen mede om deze uit te wisselen tegen 42 Nederlanders, door de Portugezen gevangen genomen en vanuit Malakka en Macao naar Makassar gezonden, waar een groot aantal Portugezen was gevestigd.

Het was door de „bons offices" van dezelfde Roland Crappe (zie geval 17), dat Caen door sultan Allah Oedin werd ontvangen. De ontvangst was als vanouds: vriendelijk en eervol en bij zijn vertrek had Caen een brief van de Sultan voor de Gouverneur

---

[69]) Stapel. Bongaais Verdrag, pag. 22/24 en de aldaar aangegeven literatuur.

Generaal bij zich, doch — ook als vanouds — van enig practisch resultaat was geen sprake [70]).

19. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst CXXIV. Makassar, 26 Juni 1637

De zwarigheden met Makassar hadden geleid tot een blokkade die geen onverdeeld succes was, zeker niet in verhouding tot de eraan bestede kosten. Van Diemen, die kort na zijn optreden als Gouverneur Generaal met een belangrijke macht naar de Molukken was getrokken, deed op de terugweg Makassar aan om „den vreede aen te presenteeren".

De kapitein van een Atjehs fregat verleende zijn tussenkomst voor de eerste onderhandelingen. Dit was niet overbodig daar de grote scheepsmacht, waarmee van Diemen voor Makassar verscheen, wel eerder aan geweld dan aan een poging tot minnelijke oplossing van geschillen moet hebben doen denken.

Na enkele dagen komen de hier bedoelde „Conditiën" tot stand. Een Indonesische geschiedbron, het dagboek der vorsten van Goa en Tello, vermeldt hierover: „1637 — 22 Juni. De Hollanders laten voor Sambopoe het anker vallen. De Atjinees gaat naar hun schepen. Wij hijsen witte vlaggen en treffen een overeenkomst met hen. Zij nemen overeenkomstig het verlangen van de koning aan, om geen koopman te plaatsen." [71])

De volkomen internationale sfeer waarin wij ons hier bevinden zij nader toegelicht, allereerst aan de hand van een artikel van Cense [72]):

Het Makassarse Rijk van Goa breidt in de zestiende en in de eerste helft van de zeventiende eeuw zijn macht gestadig uit. De politieke relaties werden vastgelegd in een reeks van contracten, de Ulukanaja, die zorgvuldig werden bewaard, als behoorden zij tot de rijksornamenten. Al bestaan er geen aanwijzingen dat dit boek der verdragen, dit Goase Corpus Diplomaticum, nog ergens in originali te vinden zou zijn, als waarschijnlijk mag worden aangenomen dat de verdragsteksten — tussen andere gegevens op-

---

[70]) Stapel. Bongaais verdrag, pag. 25 en de daar aangegeven literatuur.

[71]) Stapel. Bongaais Vedrag, pag. 32/34.

[72]) A. A. Cense. Enige aantekeningen over Makassaars-Boeginese Geschiedschrijving. Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde, deel 107, pag. 42.

genomen in handschrift no. 193 van de Matthesstichting — een afschrift van een groot gedeelte daarvan vormen [73]). Gelijkheid of graad van onderworpenheid [74]) wordt aangeduid met staande uitdrukkingen: het eerste bij voorbeeld in een verdrag met Mataram in 1633 met de term „als een man zijn" [75]). Herhaaldelijk ontmoet men bepalingen ter regeling van het vreemdelingenstatuut [76]), zoals ook in de hier besproken overeenkomst, waarin de volgende clausule van internationale rechtspraak over individuen voorkomt:

> „dat alle voorvallende questien tusschen de Nederlandsche ende d' Engelschen, Deenen, Portugeesen, Macassaren, etca bij de Maijt affgedaen zal worden, mits dat het presente Nederlandts opperhoofft mede in sijn raedt sall compareren;" [77])

Na Cense heeft Resink in een belangwekkend artikel nog eens de aandacht gevestigd op diverse interessante punten van volkenrecht in vroeger Makassar. Hij geeft voorbeelden van internationale rechtspraak over individuen (Cheribon, Bantam, Palembang, Malakka en Kota Waringin) en vestigt vooral de aandacht op het feit dat de in het verdrag tussen de Compagnie en Makassar van 1637 voorkomende, hierboven aangehaalde clausule een rechtsfiguur betekent, die niet tot het verleden beperkt is gebleven, doch later, in de 19de eeuw, gevonden wordt in de verdragen van China met de grote mogendheden [78]).

Tenslotte zij vermeld dat verscheidene rechterlijke colleges in de negentiende en zelfs nog in deze eeuw, in hun beslissingen blijk gaven, Goa als een onafhankelijk rijk te beschouwen: Het Hooggerechtshof in 1871, de Raad van Justitie van Makassar in 1880, de Landraad van Takalar in 1910. Dit gegeven ontlenen wij aan een nog te verschijnen artikel van Resink, waarin het uitvoerig is uitgewerkt [79]).

---

[73]) A. A. Cense, o.c., pag. 47/8.

[74]) Vergelijk de begrippen „ghelijck verbont" en „onghelijck verbont" bij Grotius, De Iure Belli ac Pacis, Boek I-III-XXI.

[75]) A. A. Cense, o.c., pag. 48.

[76]) A. A. Cense, o.c., pag. 49.

[77]) Corpus Diplom. I, pag. 304.

[78]) Prof. Mr. G. J. Resink. Volkenrecht in vroeger Makassar. Indonesië zesde jaargang 1952/1953, pag. 393-410, in het bijzonder pag. 403/4.

[79]) Prof. Mr. G. J. Resink. Veronachtzaamde Uitspraken. In de loop van dit jaar te verschijnen in Indonesië, achtste jaargang, 1955. Aan de schrijver en aan de redactie van Indonesië zij hierbij mijn welgemeende dank gebracht voor hun

Allah Oedin wenste bij de onderhandelingen, die leidden tot het aan het hoofd van dit geval aangeduide contract, dat hij alleen jurisdictie zou hebben over de vergrijpen van Nederlanders in zijn gebied. Engelsen, Portugezen en Denen onderwierpen zich er immers ook aan. Van Diemen echter wenste die jurisdictie aan zich te houden omdat het ook in andere delen van de archipel zo was [80]). Men kwam tot het compromis zoals vastgelegd in de aangehaalde tekst: jurisdictie door de Koning met een Nederlander die in diens „raedt sall compareren", dus meer als bijzitter dan als stemgerechtigd lid [81]).

Hoewel de bewoordingen („questien tusschen") de mogelijkheid openlaten dat het zowel om civiele als criminele aangelegenheden gaat, doet de aangegeven plaats in het Dagregister vermoeden dat, althans bij de onderhandelingen, alleen aan criminele rechtspraak is gedacht.

20. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst CXXVII. Molukken-Ambon, 20 Juni 1638

Hernieuwde onrust op Ambon was voor van Diemen reeds spoedig aanleiding opnieuw daarheen te vertrekken (zie geval 19). Hij was wederom vergezeld van Caen en had 12 schepen, met 1650 koppen bemand, tot zijn beschikking. Kakiali, een der voornaamste Ambonse hoofden, die sinds 1634 was gevangen gehouden, stond na zijn vrijlating in verbinding met de beide Ternataanse stadhouders op Ceram in verband met het smokkelen der nagelen. Van Diemen achtte het dan ook nodig dat de sultan van Ternate ter plaatse zou komen tot regeling der zaken. Door bemiddeling van Sibori, later bekend als sultan Amsterdam, arriveerde sultan Hamdja inderdaad in Mei voor Cambello.

Na enig aarzelen stelde hij zijn beide stadhouders op Ceram, Loehoe en Leliatoe in verzekerde bewaring. De laatste werd zelfs later aan de Nederlanders overgeleverd [82]).

---

medewerking en toestemming, te dezer plaatse van gegevens uit dit artikel gebruik te maken.

[80]) Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India 1624 ('s Hage 1896) — 1682 (Batavia 1931), 1637 pag. 287.

[81]) Vergelijk noot 54) van geval 13 en de daarbij behorende tekst.

[82]) Tiele-Heeres. Bouwstoffen II, pag. LXIII.

In dit contract werd een regeling getroffen ten aanzien van dorpen die door de Compagnie bij de verdrijving der Portugezen in bezit waren genomen, doch waarop de sultan van Ternate rechten pretendeerde omdat zij nooit in het bezit van de Portugezen waren geweest.

Ten aanzien van „jnlantsche subjecten" — waaronder moeten worden verstaan Ambonse onderdanen van de sultan van Ternate, in tegenstelling tot Ternataanse onderdanen — die de contracten of des Konings bevelen schenden, wordt bepaald dat zij ...

> „... bij den Nederlantschen gouverneur in Amboijna, als principaell gesagh hebbende, ende den commies off stadthouwer, welck zijn Maij^t voornemen is hier te laten offte zenden, naer bevindingh van saeken zullen werden gestrafft." [83]).

Gemengde rechtspraak dus over bepaalde onderdanen van de Sultan van Ternate die de contracten overtreden.

21. Mediatie door de Compagnie tussen Atjeh en Djohor (1641)

Zonder bronvermelding duidt Heeres deze mediatie aan in zijn inleiding tot een contract van later tijd [84]).

In het Dagh-Register 1640/41 is hierover een en ander te vinden. Daar blijkt tevens dat er ook in vorige jaren iets in het Dagh-Register moet zijn vermeld. Vanaf Mei 1637 tot het deel 1640/41 is er echter helaas een hiaat.

De gouverneur van Malakka van Twist zond 9 Maart 1641 aan Bewindhebbers een brief waarvan de inhoud als volgt kan worden geresumeerd:

Commissaris Schouten was 20 Februari 1641 naar Atjeh vertrokken met aan boord de Atjehse gezanten, die na verering met een geschenk beloofd hadden, alles bij de Atjehse majesteit in het werk te zullen stellen om de geschillen met Djohor uit de weg te ruimen. In een brief van de Laxamana van Djohor, ontvangen vlak voor het vertrek van Schouten, werd geweigerd gezanten naar Atjeh te zenden, tenzij die van Atjeh eerst Deli restitueerden en zelf eerst de vrede aanboden. De onderkoopman Jan Janszoon

[83]) Corpus Diplom. I, pag. 320.
[84]) Corpus Diplom. I, pag. 364.

Menie had getracht de Laxamana wijs te maken dat het onder de Maleise Prinsen gewoonte was dat de meerdere de mindere de vrede aanbood. Het leek erop dat Djohor geweld wilde blijven gebruiken tegen Atjeh, zich sterk voelende door versterking van Baptoesouwer met een kanon. Menie verzocht, in ieder geval met vijandelijkheden te wachten tot nader bevel van de Gouverneur Generaal zou zijn gekomen, anders zou hij, hoe ongaarne ook, moeten interveniëren. De Laxamana zond daarop gezanten (waarvan er onderweg een overleed), om te onderhandelen met Atjeh [85].

Schouten bereikte reeds succes in Atjeh, nog voordat de Djohorse gezanten met het Engelse schip „Anna" aankwamen. Zij werden niet eens toegelaten tot de koningin omdat zij van te weinig aanzien waren en omdat de rijksgroten niet door een goede ontvangst het zenden van meer gezantschappen wilden aanmoedigen. Zij waren bevreesd dat daaruit een huwelijk tussen de sultan van Djohor en de Atjehse koningin zou kunnen ontstaan. Schouten had zelfs aan de rijksgroten moeten beloven, dit in geen enkel opzicht in de hand te werken [86].

> „. . . . echter was d'voorschreve vreede met 's Coninginne's chap op de grote Palleys solemneelyck gepubliceert ende uytgeroepen met volgende woorden in substantie:
>
> Dat d'Coninginne opt believen van syn Edts gesante d'vreede aan die van Johor vergunde, mits conditie yder syn ryck besitten, geen Johorse gesanten in Atchin meer comen ende alle hostile acten naegelaten souden werden, ofte dat de Mayt, by faulte van dien, sulcks nae 't exempel haers vaders, Morhom Macotta Alam, rechtvaerdich soude straffen, onder protestatie daervan voor den Neederlantschen staet ontschuldich te willen syn.
>
> Gelyck oock inder Coninginnen antwoort aenden gouverneur van Malacca de vreede genouch op die wijse gedeclareert wort, uytgesondert, dat uit eygen flatteringe ende d'Atchynse superbe hoochmoet voor d'bevreedinghe een ampon ofte vergevinge der Johorse faulten geschiet te syn, wel recht contrarie de waerheyt daerinne gestelt wort, daer den Coninck ende Laxamana van gemelte ryck (die den gouverneur van Twist geresolveert bleef eerstdaechs pr.

---

85) Dagh-Register 1640/41, pag. 221.
86) Dagh-Register 1640/41, pag. 423/424.

d'voorschreve gesanten ende den sabandar, Jan Meenie, met de chaloupe Amboina de voornoemde bevreedinge te notificeeren) hun wel aenstooten mochte, hoewel den E. commissaris van gevoelen sy, ten respecte vanden Neederlantsen staet de vreede echter sullen accepteeren." [87])

In een missive van de koningin van Atjeh aan Gouverneur Generaal van Diemen beklaagt Atjeh zich dat Djohor in het verleden zelf weer met vijandelijkheden begonnen is, nadat Atjeh op verzoek van de Hollanders de vijandelijkheden gestaakt had. Wanneer het nu weer aldus zou gebeuren, „. . . sal ick onschuldich syn aent reverentelyck versoeck vanden Capiteyn." [88])

Heeres vermeldt nog dat als indirect gevolg van de gesloten vrede, Atjeh zich van het Maleise Schiereiland terugtrok behalve van Perak [89]).

22. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst CLVI. Djambi, 6 Juli 1643

De opperkoopman Hendrik van Gent was in 1640 Lukas de Vogel opgevolgd als vertegenwoordiger der Compagnie in Djambi. Hij kon het in deze moeilijke werkkring met de rijksgroten niet zo goed vinden als zijn voorganger. Allerlei twistpunten deden zich voor. Toen Djambi ondanks van Gent's protest gezanten ging zenden naar Mataram en zich wilde verzetten tegen de opgelegde verplichting dat Djambische vaartuigen compagniespassen moesten hebben om veilig te zijn tegen het „aenslaen", lichtte van Gent de loge. De regering te Batavia keurde zijn handelwijze intern af. Om echter uit het gebeurde zoveel mogelijk voordeel te trekken, dekte men hem naar buiten. Pieter Soury werd als commissaris naar Djambi gezonden met een flinke vloot, welke „aensienelijcke macht omtrent Jambij geen kleine vreese baerden", zodat „na eenige dagen pitsiarens" [90]) het aangeduide „Tractaedt ende accoordt" tot stand kwam [91]).

Het laatste punt van dit tractaat voorziet in gemengde rechtspraak ter plaatse in gevallen van mishandeling van een Djambisch

[87]) Dagh-Register 1640/41, pag. 424.
[88]) Dagh-Register 1640/41, pag. 429/430.
[89]) Corpus Diplom. I, pag. 364.
[90]) Tiele-Heeres. Bouwstoffen III, pag. 138.
[91]) Corpus Diplom. I, inleiding tot de overeenkomst, pag. 407.

onderdaan door een Nederlander of omgekeerd. Is de dood er echter mee gemoeid dan zal zowel ten aanzien van Djambische schuldigen in Batavia als voor Nederlandse schuldigen in Djambi, met de Gouverneur Generaal worden gecorrespondeerd om „ter plaetse, daer het delickt gedaen zij, jusstitie ter executie (te) stellen." [92])

De volledige tekst van het betreffende artikel moge hier nog volgen:

> „Ten twintighsten zoo is mede toegestaen ende geaccordeert, bij alldien de Nederlanders hier in Jambij tegens d'jnlanders in questie rakende, den Nederlanders den anderen moghte comen te slaen offte quetsen, jnsgelijcx den jnlander den Nederlander sulx moghte doen sonder de vermenginge des doodts, sall den Pangoran met den Nederlandtschen resident [93]) jusstitie ende reght met de anderen mogen adminisstreren, maer er saeken ten wederzijden zoo well van Zijn Hoogheijt volck in Bat^{a} als Comp^{s} dienaers in Jambij, causa mortis consernerende, met den H^{r} Generael daer over per geschriff te consuleeren ende naer bevinding van saeken ter plaetse, daer het delickt gedaen zij, jusstitie ter executie te stellen." [94])

23. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst CLXXIV. Banda, 2 Februari 1646

Sedert de verovering van Banda werden verscheidene pogingen aangewend om met de bewoners der Zuidooster- en Zuidwestereilanden in aanraking te komen. Reeds veel vroeger had men contacten gehad. Na het gebeurde op Banda waren zij afkerig om met hun levensmiddelen daarheen te komen. Daar kwam bij dat de Makassaren die veel contact met hen hadden, hen tegen de Com-

---

[92]) Zie Pieter van Dam. Beschrijvinge, Tweede Boek Deel 1, pag. 309, dat veel ruimer spreekt over „dootslagh, 't sy tot Batavia of in Jambi begaan", waaronder dus ook vallen Djambische schuldigen in Djambi en Nederlandse schuldigen in Batavia.

[93]) De Encyclopaedie van Ned. Indië (1919 Deel III, pag. 596) wijst erop (vergelijk Prof. Mr. G. J. Resink. Volkenrecht in vroeger Makassar. Indonesië, zesde jaargang 1952/3, pag. 400), dat de term resident oorspronkelijk duidt op gezanten van de Compagnie. Het gezantschapsrecht kent nog steeds de term Minister-Resident (zie François, o.c., deel I, pag. 758).

[94]) Corpus Diplom. I, pag. 412.

pagnie opzetten. Niettemin was bij de verkenningstochten die de Compagnie in de loop der jaren verscheidene malen deed, de ontvangst goed.

In 1645 en 1646 werden opnieuw tochten naar de eilanden ondernomen. Men hoopte er „proffitabele negotie of rijckdommen" te vinden. Aan beide tochten is de naam van de fiscaal Adriaen Dorstman verbonden [95]). Op de laatstgenoemde tocht werd het onderhavige contract gesloten, waarvan twee punten speciaal onze aandacht trekken.

Allereerst wordt voorzien in een gemengde verzoeningscommissie voor het geval er door moeilijkheden tussen individuele bewoners en Nederlanders verwijdering zou dreigen te ontstaan:

> „Dat om partijculiere quetstien tusschen eenigh Nederlander met ijmandt van de hare geen tumullte noghte oproer comen, veel min verbreekinge van vrede geschieden zall, maer opt gevoeghlijckste bij de voornaemste resident ende d'orangkaijs alldaer gemodereerdt ende affgehandellt sall werden." [96])

Voorts wordt vastgelegd dat de Compagnie niet tot bijstand in de oorlog verplicht is wanneer haar bondgenoten in de strijd betrokken zijn. Wel wordt echter beloofd...

> „... haer uijtterste devoir te doen omme hun met dese jnwoonderen te vereenigen, vassten vreede ende eendraght te brengen, soo 't mogelijck is ende buijten prejuditie der E. gemellte Comp[e] geschieden can." [97])

Een belofte dus tot mediatie bij geschillen met compagniesbondgenoten, voor zover de Compagnie er geen nadeel van hoeft te vrezen.

24. Corpus Diplomaticum I. Overeenkomst CLXXVII. Banda, 28 Mei 1646

Dorstman bezocht op zijn tocht van 1646 (zie geval 23) ook de Damar-eilanden. Daar sloot hij het bovenaangegeven contract. Was in het contract van geval 23 sprake van een „eeuwig verbont"

[95]) Corpus Diplom. I, inleiding tot de overeenkomst, pag. 463/4.
[96]) Corpus Diplom. I, pag. 466.
[97]) Corpus Diplom. I, pag. 467.

en wordt aldaar de wederpartij aangeduid met „geallieerde" [98]), in het contract met Damar komt, behalve ongeveer gelijkluidende termen, een erkenning van de Compagnie als wettig beschermheer voor (begin van een protectoraatsverhouding ?):

> „Derhallven voorschreven oranghkaijs ende inwoonderen hun gesamentlijck onder de subjectie ende gehoorsaemheid van voornoemde Nederlandse hooge overigheijt sijn stellende ende als nu en t'allen tijde voor haer wettige beschermsheeren zijn aenneemende, erkennende ende eeuwighlijck sijn houdende." [99])

Zij zullen zich niet inlaten met „'t verschil ende d'questie", die de Compagnie nog heeft te vereffenen met vijf negorijen op Damar beoosten de rivier Comber: „Edogh alle minnelijcke tusschenspreekinge, die tot een gewenste salige ruste en vrede strecken, blijfft niemandt verboden." [100])

Tenslotte vermelden wij dat in punt 16 van het contract [101]) wordt voorzien in een gemengde verzoeningscommissie voor het geval er verwijdering zou dreigen te ontstaan door moeilijkheden tussen individuele inwoners en Nederlanders. De bewoordingen zijn vrijwel gelijkluidend aan die in geval 23.

25. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCXVI. Malakka-Atjeh, 7 December 1655

In Perak, een vazalstaat van Atjeh, waarmee in 1650 een contract was afgesloten inzake tinleveranties, werd in het jaar daarop het kantoor der V.O.C. overvallen en geplunderd; negen V.O.C.-dienaren lieten daarbij het leven. Verscheidene omstandigheden waren oorzaak dat eerst in 1655 door de in het jaar tevoren opgetreden Gouverneur Generaal Maetsuycker het initiatief werd genomen tegen Perak op te treden.

Zonder tot vijandelijkheden over te gaan werd een oplossing verkregen: de schepen onder Dirck Schouten namen hun weg naar Perak via Atjeh en zo kwam het bovengenoemde „verdragh" tot

---

98) Corpus Diplom. I, pag. 467.
99) Corpus Diplom. I, pag. 476.
100) Corpus Diplom. I, pag. 478.
101) Corpus Diplom. I, pag. 479.

stand[102]) „ten overstaen" van „bij de Maijt van Aetchin expres daertoe affgesonden... Aetchinse Oranghkaijs"[103]).

In punt 2 van dit verdrag wordt een schadeloosstelling voor het in 1651 gebeurde bedongen, groot 50000 realen gedeeltelijk in natura (tin), „ent ressterende met zodanige paijen en termijnen als de koninginne tot Aetchin en d'Ede Heer Gouverneur Generael van Nederlants Jndia sullen overeencomen", waaraan Perak op bevel van Atjeh zich zal houden[104]).

Perak echter kwam de in dit verdrag op zich genomen verplichtingen niet na. Atjeh trad niet op, had zelf onenigheden met de Compagnie in verband met de peperhavens aan de onder Atjehse opperhoogheid staande Westkust. Dit alles leidde in 1657 tot een blokkade van de havens van Atjeh en Perak totdat in 1659 Atjeh gezanten naar Batavia zond en een contract tot stand kwam[105]), zij het voorlopig, want de Atjehse gezanten bleken over niet-voldoende volmachten te beschikken[106]).

In de tweede alinea van deze „conditien" verplicht Atjeh zich, door Perak de bovengenoemde schadeloosstelling van 50000 realen aan de V.O.C. te „doen vergoeden ende betalen"[107]).

De uit heel de vorm en inhoud van eerstgenoemde overeenkomst blijkende afhankelijkheidspositie die Perak tegenover Atjeh inneemt moge van zodanige aard zijn dat de bemoeienis van Atjeh bij de sluiting van dit contract misschien nauwelijks als mediatie kan worden bestempeld, er doet zich door de bemoeienis van Atjeh met de uitvoering van de bepaling betreffende de toe te kennen schadeloosstelling een figuur voor die sterk doet denken aan die van de „conservateur de la paix"[108]), immers, zonder zich voor de betaling garant te stellen neemt Atjeh toch op zich, deze bepaling door Perak te doen eerbiedigen. Een eigenaardigheid blijft dan dat dit doen eerbiedigen der „paix", van het pactum, slechts zal geschieden ten aanzien van een der verdragspartners, namelijk Perak. Erg verwonderlijk is dit echter weer niet daar de verplichtingen wel sterk eenzijdig aan de zijde van Perak liggen.

---

[102]) Stapel. Gesch. van Ned. Indië III, pag. 356/357.
[103]) Corpus Diplom. II, pag. 81.
[104]) Corpus Diplom. II, pag. 81.
[105]) Corpus Diplom. II. Overeenk. CCXXXVIII Atjeh, 20 Juni 1659.
[106]) Stapel. Gesch. van Ned. Indië III, pag. 357/358.
[107]) Corpus Diplom. II, pag. 153.
[108]) van Vollenhoven. Du droit de paix, pag. 11/12.

26. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCXXXVIII.
Atjeh, 20 Juni 1659

„Conditiën", door Atjehse gezanten te Batavia afgesloten, tot beëindiging van een blokkade der Atjehse kust. Zie geval 25 (noot 105) en de tekst waarbij deze noot behoort.

27. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCXXXIX.
Bantam, 10 Juli 1659

In 1654 was, niet zonder moeite, de tienjarige wapenstilstand tussen de V.O.C. en Bantam vernieuwd. Niettemin braken er in 1656 vijandelijkheden uit. De vrije vaart van Bantam, onder andere op Ambon, vormde het grote struikelblok voor een blijvende vredestoestand. De Compagnie nam weer haar toevlucht tot blokkade, een teer punt omdat daardoor de vorst in zijn inkomsten werd getroffen [109]).

Behalve op een rechtstreekse stap van de Sultan zelf [110]), valt er te wijzen op diverse pogingen tot mediatie ter beslechting van dit geschil. Voor een Engelse poging zie de brief van Frederick Skynner aan zijn broer Robert, Agent voor de Engelse Compagnie in Bantam, Augustus 1657 [111]). Bij de V.O.C. viel deze poging echter niet in goede aarde [112]). Ook bij van Dam blijkt dat men op mediatie der Engelsen niet gesteld is: een voor Bantam gekomen Engels schip verzoekt doorlating onder aanbieding van mediatie „... is het eerste haar ontseyt en sy voor het andere bedanckt." [113]) In hoge mate verwondert dit niet wanneer wij in het dagregister omtrent het beschieten der schepen vanaf de wal door de Bantammers lezen:

> „Wijders wanneer op onse schepen geschoten wiert, wiert 't schut bij d'Engelsen geladen afgepast ende gestelt, ende door de Bantammers alsdan affgeschoten,..." [114])

---

[109]) Corpus Diplom. II, inleiding tot de overeenkomst, pag. 155.
[110]) Dagh-Register 1656/'57, pag. 322.
[111]) Dagh-Register 1656/'57, pag. 236/237.
[112]) Dagh-Register 1656/'57, pag. 246/247.
[113]) van Dam. Beschryvinghe IIIII, pag. 479.
[114]) Dagh-Register 1656/'57, pag. 279.

Nog afgezien van de hier genoemde mislukte pogingen tot mediatie is vrijwel de gehele tekst dezer overeenkomst een doorlopend getuigenis van het besef, te handelen in de internationale sfeer.

Daar is allereerst de aanhef: internationaal doet aan de aanduiding van de overeenkomst met de term „Artijculen" [115]); de vermelding van (nu geslaagde!) mediatie, waarover nader; de sluiting van een „eeuwige vasste vrede".

Voorts de artikelen der overeenkomst, die grotendeels onderwerpen regelen die bij uitstek in een vredestractaat thuishoren:

Art. 1: wederzijdse vrijlating van gevangenen, gemaakt in „dese leste oorlogh".

Art. 3: opheffing der blokkade van de rede van Bantam, zodra aan deze voorwaarde (en die van restitutie van weggevoerd vee, art. 2) zal zijn voldaan.

Art. 6: uitwijzing van wederzijdse overlopers.

Art. 8: tolvrijdom.

Art. 9: grensscheiding.

Art. 10: vrij gebruik van de grensrivier door de wederzijdse onderdanen, mits voorzien van een authentieke legitimatie, die doet denken aan een paspoort.

Wanneer dan in 1659 de vrede wordt gesloten, is dit niet het minst om verwikkelingen met Engeland in Europa te voorkomen. Van Dam klaagt dat de opgelegde verplichting, de aangehaalde schepen te vergoeden, het blokkeren verder nutteloos maakte [116]).

Opmerkelijk is dat, terwijl het eigenlijke wrijvingspunt: het beletten van de vrije vaart op Ambon, bij het sluiten van de vrede blijft zoals het was, de Compagnie heeft moeten toegeven op punten van voor de sultan van Bantam principieel godsdienstige aard, b.v. het niet uitleveren van een weggelopen Nederlander die zich heeft laten besnijden en tot het Mohammedanisme is overgegaan.

Het vredesverdrag aan het hoofd vermeld, kwam tot stand door mediatie van Djambi.

---

[115]) Vergelijk geval 1 noot 2).

[116]) van Dam. Beschryvinghe IIIII, pag. 482/483. Voorts maakt hij enige interessante opmerkingen over blokkaderecht met de belofte daarop nader terug te komen. Dit zal helaas geschied moeten zijn in het verloren gegane vijfde deel van zijn werk.

Voor dit mediatiegeval kunnen wij verwijzen naar een Javaanse bron, de Sadjarah Banten [117]).

In tegenstelling tot bijna alle andere mediaties enz., kan in dit geval het gehele verloop daarvan worden gevolgd en wel uit het Dagh-Register 1659:

Op blz. 41 wordt gewag gemaakt van de ontvangst van een kennelijk belangrijke brief van de koning van Djambi. Deze brief wordt, jammer genoeg niet in het Dagregister zelf gevonden:

> „... inhout wert onder dato deses in 't apart sommier verbaal van Jamby gevonden."

Dat zal wel over de mediatie gegaan zijn.

Blz. 94. 12 Maart worden gezanten uit Djambi ontvangen, die een brief van de „Pangoran" aanbrachten,

> „... welckers inhout, ..., dienende alleen, hoe den Pangorangh syne gezanten herwaerts sont, alsmede andere voornemens was naer Bantam te senden, om als middelaers de verschillen, tusschen d'E Compe ende die van Bantam ontstaen, wech te nemen ende vrede te maecken..."

Weer wordt voor nadere bijzonderheden verwezen naar het „apart sommier verbael".

Blz. 105. Op 28 Mei worden weer Djambische gezanten op het kasteel ontvangen i.v.m. mediatie voor de vrede met Bantam. Deze gezanten zullen naar Bantam gaan.

Blz. 121/124: 19 Juni: De Djambische gezanten komen uit Bantam terug. Zij zijn daar volgens voorlopige inlichtingen zeer goed ontvangen maar hebben niet gedaan kunnen krijgen dat de besneden Hollander („den Godverlochenden schelmsen tamboer", zoals het elders heet) zou worden overgegeven. Geloofsredenen waren de oorzaak. In de namiddag van dezelfde dag wordt een briefje ontvangen van commandant van der Meerssen van de Bantamse bezetting waarin wordt meegedeeld dat de Djambische gezanten „.... in den vrede weynigh verricht hadden".

20 Juni worden de Djambische gezanten ontvangen. Behalve de restitutie van de tamboer blijkt er nog een verschilpunt te zijn:

---

117) Hoesein Djajadiningrat. Critische beschouwing van de Sadjarah Banten. Bijdrage ter kenschetsing van de Javaanse geschiedschrijving. Haarlem 1913 (diss.), pag. 71/72 (zang LXV); over de oorlog zelf: idem pag. 191/192. Zie ook (Indisch) Tijdschrift van het Recht 1948, pag. 285 noot 1) bij een artikel van Resink.

de vrede beëdigen kan Bantam niet „als strijdigh tegens haer gebruycken ende wet". De Djambische gezanten willen maar weer naar hun land terugkeren,

„. . . doch wert haer door syn Ede daerop gedient, dat tharen respecte souden onderstaen in vergaderinge van India, dat haer Ede 't poinct van den tamboer wilden laten varen . . ."

Op dezelfde dag nog wordt dienovereenkomstig besloten. Ook de eis van beëdiging laat men vallen. Besloten wordt

„. . . de saeck andermalen de Jambische heeren mediateuren in handen te geven, met voorgeven, wy ten aensien van hare gepresteerde moeyten ende respectshalve van gemelte restitutie syn affstaende ende de vrede onder hanttekeninge . . . sullen aennemen."

Blz. 133. Toen op 2 Juli het jacht Ter Goes op de rede van Bantam op het punt stond te vertrekken in verband met een andere bestemming

„. . . quaemen als doen op het prachtighste met vlaggen ende wimpels d'Jambyse gesanten uyt Bantam aen syn boort ende verhaelden hoe den Sultan de vrede conditien hadde geaccepteert . . ."

Blz. 135. Op 4 Juli kwamen de Djambische mediateurs met twee Bantamse gezanten te Batavia aan. Zij zouden de volgende ochtend worden ontvangen doch zij mochten niet meer dan 25 man als gevolg meenemen en moesten hun wapens in de prauw laten!

Blz. 138/139. Op 10 Juli worden de artikelen „in vergaderinge van India" gearresteerd, op 11 Juli, na voorlezing aan mediateurs en gezanten, ondertekend.

Blz. 145. In Bantam had de ondertekening plaats op 18 Juli.

Blz. 149. Op 25 Juli werd de vrede te Batavia bekend gemaakt door middel van een rondgang door de stad, waaraan de Djambische mediateurs en de Bantamse gezanten deelnamen.

„. . . de Heere wil geven dat die van Bantam den vrede beter ende religieuser mogen onderhouden, als voor desen gedaen hebben."

Deze wens schijnt niet in vervulling te zijn gegaan want telkens opnieuw wordt in het Dagregister in de verdere loop van dit jaar

geklaagd dat de vredesbepalingen zo slecht worden nagekomen. (Zie b.v. blz. 233, 30 Nov.)

Blz. 164/165. Op 15 Augustus vertrekken de Djambische mediateurs. Zij nemen een brief mee voor de „Pangeran van Jamby" om

> „. . . sijn hoocheyt op 't ernstighste te bedanken voor d'eere ende genegentheyt, de Compe bewesen met het senden van syne expresse gesanten tot mediateuren ende wechneminge van de verschillen tusschen 'd Compe ende Bantam . . ."

Bedoelde dankbrief wordt vergezeld van een verering van een Perziaans paard en 200 Rs aan zeldzame zijden stoffen en doeken, terwijl ook de beide mediateurs met zijde en katoen worden vereerd tot een waarde van respectievelijk 200 en 150 Rs.

28. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCXLIII. Makassar, 19 Augustus 1660

Een vredestractaat, in 1655/'56 door Willem van der Beeck met Makassar gesloten [118]), maakte een einde aan een oorlog die de bewindhebbers der V.O.C. niet aangenaam was om de dubbele reden dat deze veel geld kostte en dat de handel er belangrijk onder leed [119]). Erg ingenomen was men van compagnieszijde niet met dit vredestractaat omdat van der Beeck te vrijgevig was geweest. Vooral de belofte tot vergoeding van het aandeel van de Koning in het door de Compagnie genomen Portugese jacht St. Joan Baptista schijnt de oorzaak der ontstemming te zijn geweest. Bij de betaling daarvan (in feite niet meer dan ruim de helft wegens niet-erkenning van een gedeelte der gepretendeerde belangen) wordt zelfs uitdrukkelijk gesteld dat van der Beeck ten deze buiten zijn bevoegdheid is getreden, al wilde men niettemin het overeengekomene nakomen.

Bevredigend werd de toestand na deze vrede niet. Vooral het feit dat vrijwel onmiddellijk Makassaarse schepen naar de Molukken waren getrokken ter verkrijging van specerijen schijnt de Compagnie hoog te hebben gezeten. Dirck Schouten die het de Koning toekomende bedrag moest overhandigen, kreeg althans instructie, niet aan wal te gaan wanneer hij ter rede zou vernemen

[118]) Corpus Diplom. II. Overeenkomst CCXVII, pag. 82/84.
[119]) Voor deze, en andere hier vermelde historische bijzonderheden, zie: Stapel, Bongaais Verdrag, pag. 53/68.

dat opnieuw door Makassar schepen naar de Molukken waren gezonden.

De moeilijkheden werden steeds groter, totdat men in de eerste helft van 1659 Willem Bastingh naar Makassar zond om te trachten alsnog een bevredigende regeling te treffen. Men was tot concessies bereid inzake betalingen en zelfs tot het afbreken van het fort in Menado, doch in de vrede moesten Ternate enz. begrepen worden en Makassar moest zich verbinden, zich voor altijd te onthouden van bemoeienis met Ternate. Wilde de Koning hierop niet ingaan dan mocht er in ieder geval niets worden uitbetaald. Men prefereerde oorlog boven een vrede die alleen tot Makassar zelf was beperkt.

De tegeneisen waren echter veel te hoog, zodat Bastingh vertrok om nadere instructies te halen. Makassar bereidde zich nu voor op de strijd die dan ook spoedig kwam. Via Ambon trok een vloot op Makassar aan. Een gedeelte tastte Portugese schepen op de rede aan, waarvan er een in de lucht vloog en een werd buitgemaakt. Bij de nu volgende strijd te land werd Panakoekang, het zuidelijkste der drie forten, genomen waarna een wapenstilstand werd gesloten: Makassaarse gezanten zouden naar Batavia komen om over de vrede te onderhandelen, wat resulteert in het aangehaalde „accoordt".

In artikel 22 wordt gemengde rechtspraak ingesteld (vergelijk geval 19 waar slechts een „bijzitter" wordt toegestaan):

> „Maer quesstie, misdaet offte zaeken voorvallende tusschen het volk van de Compe ende de Macassaren, desellve sullen affgedaen ende besleght worden bij Commissarissen wedersijts, soo van Macassaren als Nederlanders te kiezen." [120])

De Portugezen worden mede het kind van de rekening aangezien zij...

> „... gehouden moeten worden d'eenighste oorsaek ende aenstookers geweest te zijn van alle d'onlusten ende quesstien, die sedert vele jaeren herwaerts tusschen de cronen Maccassar ende de Gem. Compe zij voorgevallen, ..." [121])

---

[120]) Corpus Diplom. II, pag. 175.
[121]) Corpus Diplom. II, pag. 173.

Zij moeten door Makassar worden uitgewezen en de Koning verbindt zich, hen aan de Compagnie te doen betalen, onder andere een nader te bepalen som in verband met de kosten van de oorlog. Opmerkelijk is het dat men het, hoewel het toch de Portugezen waren die moesten betalen, in Batavia niet eens kon worden over de hoegrootheid van het bedrag. In het accoord wordt bepaald dat dit nader zal worden overeengekomen in onderling overleg tussen de Koning en compagniesgezanten die daartoe naar Makassar zullen worden gezonden:

> „Voorts is verdragen ende overeengekomen, dat de Maij^{t} van Macassar door de Portugesen aen de Comp^{e} sall doen opbrengen ende betalen voor de sware onkossten, die desellve met de jongste uijtsettinge heefft gedaen, zodanigen somme gelts als tusschen zijn gem^{t} Maij^{t} ende d'^{r} E. gesanten van de Gouverneur Generael ende de Raden van India tot dien eijnde nae Macassar wordende gesonden, sall overeengecomen ende verdragen worden ende dat ondertusschen in minderingh van de sellve hier aen de Comp^{e} ter handt gestelt ende gelaten zall worden het goudt offte gellt dat d'Heer gesant Poepoe van Macassar mede gebraght heefft." [122])

De ratificatie van het verdrag van de zijde van Makassar is pas tot stand gekomen nadat men het over dit punt was eens geworden, waarbij in de compagnieswijn nogal wat water moest worden gedaan (1 December 1660). Om de ontruiming van het fort Panakoekang te verkrijgen, alvorens aan dit punt was voldaan, moest Makassar gijzelaars stellen.

In de artikelen 1, 2 en 4 van het accoord worden regelingen getroffen betreffende toescheiding van gebieden [123]).

In de Indonesische geschiedschrijving blijft dit accoord en wat eraan is voorafgegaan niet zonder vermelding. Stapel zegt ervan:

> „Het Dagboek der Vorsten van Gowa en Tello geeft de hele oorlog aldus weer:
>
> 1660. 12 Juny. Panakkoekang wordt door de Nederlanders aangevallen.
>
> 5 July. Karaeng Popo gaat naar Batavia, om Panakkoekang terug te kopen.

[122]) Corpus Diplom. II, pag. 175/176. [123]) Corpus Diplom. II, pag. 171.

2 Dec. Wij onderhandelen met de Nederlanders en sluiten vrede." [124])

29. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCLXXV. Sumatra's Westkust-Atjeh, 27 Juli 1663

Dit „accoort en eeuwig verbont", bekend als het Painans Contract, was een uitvloeisel van de politiek der Compagnie, de Westkust (van „pestkust" wil Valentijn liever spreken vanwege het ongezonde klimaat) „... van de Croone van Atchin tot de bescherming van de Compagnie te trecken." [125])

Zijn naam ontleent het aan het plaatsje Painan, aan de Westkust gelegen tussen Padang en Indrapoera, hoewel het voorlopig contract door Jan van Groenewegen met verschillende Panghoeloes werd gesloten op een min of meer heimelijke bijeenkomst te Songibongin, iets zuidelijk van Painan gelegen (2 Mei 1662) [126]).

Hoewel Johan Truytman van de sultan van Atjeh (onder wie de Westkust ressorteerde) nog in 1649 een bevestiging kreeg van de compagniesprivileges ter Westkust, ging het met de handel niet naar wens. Dit ondanks het feit dat op de bevestiging der privileges de sluiting van een serie overeenkomsten was gevolgd, alles gesloten ten overstaan van Atjehse gezanten die voor dit doel waren meegekomen [127]). Ook de Atjehse Panglima's (gouverneurs) in dit gebied paraisseerden bij de sluiting dezer overeenkomsten maar niettemin was het slecht verloop van de handel aan hun tegenwerking te wijten.

Op peper en goud was de belangstelling der Compagnie gericht. Ten aanzien van het goud meende men met deze overeenkomst een belangrijke vordering te maken [128]) daar de sultan van Indrapoera, uit zijn land verjaagd door een opstand waarin de Atjehers de hand hadden, in ruil voor hulp der Compagnie toezeggingen deed, niet alleen ten aanzien van de peper maar ook ten aanzien van het openen van drie goudmijnen, die onontgonnen lagen uit vrees dat de Atjehers de opbrengst aan zich zouden trekken [129]).

[124]) Stapel. Bongaais Verdrag, pag. 68 noot 1).
[125]) Dagh-Register 1663, pag. 81.
[126]) W. J. A. de Leeuw. Het Painansch Contract. Amsterdam 1926 (diss.), pag. 21.
[127]) Corpus Diplom. I. Contract CLXXXIX, pag. 528.
[128]) Corpus Diplom. II, pag. 253 onder ten 3e.
[129]) de Leeuw. Painansch Contract, pag. 28.

De ontevredenheid die onder verscheidene der groten ter Westkust heerste tegen het optreden dezer Panglima's, die wel tollen inden maar niet in staat waren bescherming te verlenen, maakte de Compagnie zich ten nutte.

Gezanten der Westkust voeren in 1663 met Jan van Groenewegen naar Batavia, waar het accoord zijn definitieve vorm kreeg en geratificeerd werd (datum als boven). Bij vergelijking van dit accoord met de voorlopige overeenkomst van „Painan" [130]), valt allereerst op de toevoeging onder ten 8e, houdende ten aanzien van geschillen tussen de in dit accoord verbondenen allereerst mediatie door de Compagnie. Wanneer dit niet helpt: arbitrage door de Compagnie tezamen met die bondgenoten die buiten het geschil staan. Bij niet nakoming van de gegeven uitspraak zal door de compagnie en de overige bondgenoten straf worden opgelegd:

> „Ten 8e tusschen die van Indrapoura etca ende eenig ander landt ofte volk van dese Westcust, mede van dit verbont sijnde, eenig geschil ofte different komende te ontstaan, en sullen deselve partijen contendenten daarover niet vermogen tegen malcander in de wapenen te comen, ofte de een de ander eenig feijtelijck leet te doen, maar sullen gehouden wesen haar questien de Compe bekent te maken om bij de selve is 't doenlijck ter neder geleijt ende beslegt te worden ofte wel met de andere bontgenoten, die neutraal sijn, gedecideert en afgedaan te worden, na dat verstaan sal worden te behoren, ende welcker uijtspraack deselve partijen contendenten dan sullen gehouden wesen te gehoorsamen ende nae te comen, op pene van contrarie doende van de Compe en andere gesamentlijcke bontgenooten gestraft te worden nae exigentie van de feijtelijkheijt ofte ongehoorsaamheijt die sal wesen gepleegt." [131])

Het lijkt niet gewaagd achter de toevoeging van dit artikel de activiteit te zoeken van de Gouverneur Generaal, eerste ondertekenaar, de jurist Joan Maatsuijcker.

Niet nieuw is in het definitief accoord de opname van een clausule van rechtspraak door een „gemeenen raat". De helft daarvan zal bestaan uit Nederlanders:

---

[130]) de Leeuw, Painansch Contract, pag. 22/24 en 43/44.
[131]) Corpus Diplom. II, pag. 254/255.

„maar eenig geschil ontstaande ofte misdaad begaan wordende tusschen ende tegen het volck van de Compe en ijmant van 't volk van Indrapoura eta, so sal daar over gecommitteert worden een gemeenen raat, bestaande uijt gelijk getal Nederlanders ende Indrapouresen etca, bij de welcke de selve sal afgedaan ende gesententieert worden, soo als na reden en billikheijt geoordeelt zal worden te behoren." [132])

Terug ter Westkust ondervond van Groenewegen grote moeilijkheden door onderlinge strijd van verschillende volken, waarin de Atjehers de hand hadden. Toen de daardoor ontstane onrust, belemmering van de handel en zelfs onveiligheid zo groot werden dat besloten werd de loge te Salida (iets noordelijk van Painan) op te breken en te verplaatsen naar een eiland voor de kust, Poulo Tjinko, was dit in het geheel niet naar de zin van de Panglima. De bedoeling was geweest dat de Compagnie de loge zou verplaatsen meer naar het noorden (Priaman of Tikoe), waar de Atjehse invloed veel sterker was. Bestendiging van het verblijf te Salida prefereerde de Panglima echter boven de vestiging op Poulo Tjinko. Als gevolg daarvan zegde de Panglima zijn bemiddeling toe voor beëindiging der binnenlandse twisten, wanneer van Groenewegen de loge te Salida niet zou opbreken, welk voorstel in beraad werd genomen omdat men aannam dat de aanstoker der twisten ook wel invloed kon hebben op de beëindiging ervan. Toen de oorlog echter voortgang vond werd ook de verplaatsing der loge doorgezet, ondanks het protest van de Panglima, waarop van Groenewegen het veilig antwoord gaf, gaarne te zullen onderhandelen wanneer eerst de uitstaande schulden waren voldaan [133]).

In de nu volgende jaren werden, onder gewelddadig opzijzetten van de Atjehse macht en invloed, degenen die nog niet in het bondgenootschap van het Painans verdrag waren opgenomen, daartoe in staat gesteld of, zo nodig, gedwongen. Het laatst geschiedde dit met Najutte (1665) [134]).

---

[132]) Corpus Diplom. II, pag. 254.
[133]) de Leeuw. Painansch Contract, passim, speciaal pag. 57/60.
[134]) de Leeuw. Painansch Contract, pag. 68/82.

30. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCXC. Indragiri, 28 October 1664

Reeds minstens vanaf 1615 dateerden de aanrakingen der Compagnie met Indragiri. De handel omvatte peper en goud. Ondanks moeilijkheden die zich met Indragiri voordeden, was over het geheel de verhouding goed. Bij de handel ondervond men concurrentie van de Engelsen. Het belang dat Indragiri kon hebben voor de Compagnie krijgt meer en meer de aandacht [135]).

De afvaardiging van Joan van Wesenhagen heeft tot resultaat deze overeenkomst, waarin wordt vastgelegd dat van de vreemdelingen alleen Nederlanders peper kunnen kopen en de verscheping door de eigen onderdanen wordt beperkt [136]).

Het slotartikel van deze overeenkomst voorziet in gemengde rechtspraak:

> „Op nieuw sullen alle cleijne saeken en geschillen in dit geschrift gestelt bij Jang de Pertuan de 2 gebroeders, [137]) den coopman en de assistenten van de logie afgedaan werden, en soo se gedoemt worden in gelt, sal dat bij Jang d'Pertuan de 2 gebroeders, van den coopman ende assistenten gevordert werden, doch andere straffen, als geleerst te worden of in de boeijen te sitten of aen de beenen alle beijde gesloten te wesen of in de ketting te slaen, sullen de 2 gebroeders Jang de Pertuan die aen den coopman ende assistenten van de logie overgeven, om daer gestraft te worden." [138])

Over rechtspraak in het algemeen en rechtspraak over delicten als het „aflopen" van schepen in het bijzonder komen in het contract bepalingen voor die als beginsel huldigen dat ieder zijn eigen onderdanen berecht [139]). Het „alle cleijne saeken en geschillen in dit geschrift gestelt" in de aanhef van het aangehaalde slotartikel moet dus slaan op overtreding van contractsbepalingen. Deze „perturbateurs", zoals zij in verschillende contracten worden geheten, vallen onder de gemengde rechtspraak. De uitvoering van het

[135]) Corpus Diplom. II, inleiding tot de overeenkomst, pag. 291/292.
[136]) Corpus Diplom. II, pag. 293, art. 5.
[137]) Met Jang de Pertuan de 2 gebroeders moet bedoeld zijn de beide Sultans (zie Corpus Diplom. II, pag. 292 noot 2).
[138]) Corpus Diplom. II, pag. 296.
[139]) Corpus Diplom. II, pag. 294 art. 8, pag. 295 art. 11.

vonnis echter valt, zo het geen geldboete betreft, onder de Compagnie.

31. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCVIII. Molukken, 25 Mei 1666

Het optreden der Compagnie in de verhouding tussen Ternate en Tidore, die voortdurend met elkaar overhoop lagen, is wel een schoolvoorbeeld van haar verdeel- en heerspolitiek. Zolang de Spanjaarden zich nog in de Molukken bevonden zag de Compagnie deze wrijvingen niet ongaarne (zie geval 14); zij voorkwamen immers een gemeenschappelijk optreden van Ternate en Tidore met steun der Spanjaarden tegen de Compagnie. Een openlijke strijd echter was toch ook minder gewenst. Tijdens het gouverneurschap van Simon Cos kwam er dan ook, naar blijkt uit de hier in bespreking zijnde overeenkomst en uit het dagregister [140]), een verdrag tot stand waarbij geschillen aan het oordeel van de Gouverneur werden onderworpen. De tekst dezer overeenkomst is niet bekend.

Toen de Spanjaarden eenmaal uit de Molukken waren vertrokken (1663), had de Compagnie geen enkel belang meer bij het smeulend houden der vijandschap tussen Ternate en Tidore, te meer niet daar beide geheel onder haar invloed stonden. Zo laat het zich verstaan dat, op verzoek van de sultan van Tidore, Jan van Wesenhagen en Abraham Verspreet als bemiddelaars optraden. Deze waren na hun missie naar Makassar (een episode in het voorspel tot de oorlog met Makassar die in 1667 zou eindigen met het Bongaais verdrag) doorgereisd naar de Molukken. Het conceptverdrag dat zij in de uitoefening hunner bemiddelende functie opstelden, is een concept gebleven. De sultan van Tidore weigerde te tekenen als gevolg van zijn persoonlijke antipathie tegen de Commandeur der Molukken van Voorst. Hij voelde zich namelijk door van Voorst valselijk beschuldigd in aangelegenheden tussen hem en Ternate en was van mening dat van Voorst met Ternate onder een hoedje speelde ten nadele van hem [141]). De bemiddelende arbeid van van Wesenhagen en Verspreet en vooral ook de vele opmerkelijke punten in deze „Provisionele articulen" wettigen niettemin deze behandeling.

140) Dagh-Register 1661, pag. 37, 159 e.v.
141) Dagh-Register 1666/'67, pag. 113.

In de aanhef van het concept worden van Wesenhagen en Verspreet aangeduid als „expresse geeligeerde arbiteren". Herhaalde malen wordt verwezen naar de overeenkomst van 1660, allereerst om nog eens te bevestigen dat „... d'een deser Koningen over de ander geen d'minste superioriteijt hebbe off pretenderen magh, maar ijder in sijn rijck even souvrain zijn..."[142])

Verder wordt voorzien in mediatie en arbitrage door de Gouverneur (Commandeur) der Molukken; zelfs wordt daarbij aangegeven welk recht moet worden toegepast, namelijk de inhoud der contracten:

> „... zal deselve gouverneurs of commandeurs wel expresselijcken in alle voorvallende saken van geschil ende anders gehouden zijn, in alle desen als opregte middelaars ende scheitsluijden, sonder zijde te houden, haar te gedragen ende te reguleren nae den teneur ende inhoude der contracktten..."[143])

Voorts wordt de verplichting opgenomen, waar nodig gezanten te zenden, waarbij gezorgd moet worden dat deze „in haar volckelijck recht niet werden verkort"; zij moeten zijn „personen van digniteit na vereijsch der saacke"[144]).

Onder „ten sesten" wordt voorzien in gemengde rechtspraak, tezamen met de Gouverneur, waarbij Ternate en Tidore een gelijk aantal rechters mogen stellen. Berecht zullen aldus worden overtredingen der contracten en, ingeval van geschil, criminele misdaden. De plaats der rechtszittingen is vastgelegd (Maleije op Tidore). Van de uitspraak is geen beroep. De executie der vonnissen heeft plaats in het land van de veroordeelde door zijn eigen vorst, echter ten overstaan van gecommitteerden uit de rechtsprekende raad[145]).

Tenslotte zij nog opgemerkt dat in de passage waarop het tot stand komen van de overeenkomst juist strandde, namelijk het vergeten van de moeilijkheden die de Koning van Tidore met Commandeur van Voorst had gehad, voorkomt het woord „reconsilierende"[146]), terwijl, zoals reeds vermeld in Hoofdstuk I (noot 11) en in geval 11 (noot 45), van Boetzelaer het woord „conciliation" voor het eerst tegenkwam in 1785[147]).

---

[142]) Corpus Diplom. II, pag. 339.
[143]) Corpus Diplom. II, pag. 339.
[144]) Corpus Diplom. II, pag. 339.
[145]) Corpus Diplom. II, pag. 342. [146]) Corpus Diplom. II, pag. 343.
[147]) van Boetzelaer. Nederl. Arbitrages, pag. 31 en 127.

32. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXV. Boeton, 25 Juni 1667

De Compagnie had Makassar de oorlog verklaard (zie geval 34: het Bongaais verdrag). Na de eerste gevechtsaanraking begaf Speelman zich naar de Oosterkwartieren voor een visitatiereis. Allereerst kwam hij aan op Boeton, alwaar hij op 31 Januari een verdrag sloot [148]). De tekst van dit verdrag is niet bekend. Bij terugkomst van deze reis en op het punt de strijd met Makassar voort te zetten, werd de onderhavige overeenkomst gesloten, krachtens zijn bewoordingen een bevestiging en uitbreiding van het contract van 31 Januari van dat jaar.

De verhouding met Boeton was van enigszins ingewikkelde aard. Reeds in 1613 werden met de Compagnie twee overeenkomsten gesloten (zie gevallen 5 en 6). In het eerste dezer overeenkomsten blijkt een zekere afhankelijkheid van Makassar [149]).

Over deze afhankelijkheid wordt in het onderhavige contract niet gerept, begrijpelijk, gezien de oorlogstoestand tussen de Compagnie en Makassar. Dat deze afhankelijkheidsverhouding overigens nog geen historie was blijkt uit het op 18 November van hetzelfde jaar gesloten Bongaais Verdrag, waarin aan het slot van punt 16 aan deze aanspraak een definitief einde wordt gemaakt:

> „... nimmermeer naar desen te houden off te hebben eenige de alderminste pretentie op eenige van de landen van Bouton, daar van bij desen wel expres renuncierende." [150])

Ook ten aanzien van Ternate bestaat echter een afhankelijkheidsverhouding, zoals blijkt uit het onderhavige contract. In de aanhef namelijk wordt voor de ratificatie van de genoemde overeenkomst van 31 Januari verwezen naar een overeenkomst van 30 Maart tussen de Compagnie en Ternate, waarin worden „geconfirmeert alle voorgaande gemaackte contracten ende verbonden" [151]). Voorts blijkt deze afhankelijkheidsverhouding tussen Boeton en Ternate uit begin en slot van de onderhavige overeenkomst, in onderling verband bezien;

---

148) Corpus Diplom. II, pag. 364.
149) Corpus Diplom. I, pag. 105 onder „ten derden".
150) Corpus Diplom. II, pag. 376.
151) Corpus Diplom. II, pag. 356.

begin: „Bij overstaan van paducca sirij sulthan Mandarsaha, coning van Ternata" [152])

slot: „Ende heeft paduca sirij sultan Mandarsaha als mediateur en in desen oock selfs geintresseert, . . ."
Hij krijgt bovendien volgens de laatste zinsnede een authentiek afschrift.

In het aangehaald slotgedeelte van de overeenkomst valt ten aanzien van de afhankelijkheidsverhouding de nadruk op het „en in desen oock selfs geintresseert".

Ook ten aanzien van een ander punt echter, namelijk ten bewijze dat dit contract door mediatie tot stand kwam, kunnen het aangehaalde begin en slot van de overeenkomst in onderling verband worden bezien; daartoe dient echter de nadruk te vallen op de woorden „als mediateur".

In het laatste artikel van de overeenkomst (punt 13) [153]) wordt aan de Compagnie de bevoegdheid gegeven, „die van Bouton . . . in de ijsers te sluiten" wanneer zij een delict hebben begaan ten aanzien van compagniesdienaren. Aan de „coningh van Bouton" zal daarvan echter mededeling worden gedaan en voor de berechting en de executie der uitspraak zal hij „gecommitteerden" stellen. We hebben hier dus kennelijk een geval van gemengde rechtspraak. Dit wordt temeer duidelijk wanneer wij de bewoordingen bezien in tegenstelling tot het slot van punt 13, waarin wordt gesteld dat bij vergrijpen van compagniesdienaren tegen Boutonners, de compagniesdienaren door Bouton wel mogen worden „geapprehendeert". Zij moeten echter onmiddellijk worden overgeleverd aan de Compagnie die ze dan zelf zal straffen.

33. Ternate. Bemiddeling tot verzoening, niet vastgelegd in een verdrag. 28 Maart 1667

Op zijn, bij de behandeling van geval 32 reeds vermelde, visitatiereis door de Oosterkwartieren, legde Speelman een enorme werkkracht aan de dag, gepaard met een vlotte omgang met iedereen, onverschillig rang of landaard. Een van de treffendste staaltjes hiervan is de verzoening die hij bewerkstelligde tussen de Sultans van Tidore en Ternate, wier onenigheden niet dateerden van vandaag of gisteren (zie geval 31).

[152]) Corpus Diplom. II, pag. 363.
[153]) Corpus Diplom. II, pag. 367/368.

Bij de bespreking die Speelman, op Ternate vertoevend, de 19de Maart had met Saifoedin, Sultan van Tidore, over de grieven die deze had, verklaarde de Sultan zich tenslotte bereid, zich met Ternate te verzoenen.

Speelman wist daarvoor de juiste dag, en op die dag het juiste moment te vinden. De bij de aanvang van de oorlog op Boeton tegen Makassar behaalde victorie moest nog altijd worden gevierd met een dankdag. Gezien Speelman's liefde voor feestelijke maaltijden bij elke goede gelegenheid, valt het nauwelijks te verwonderen dat de vorsten hadden verzocht, deze viering uit te stellen tot na de Poeasa. Zondag 27 Maart werd de dankdag gehouden en de volgende dag, dus negen dagen na Saifoedin's bereidverklaring tot verzoening, de „solemnele maeltijd". Op het hoogtepunt van het feest wist Speelman de verzoening der Sultans van Ternate en Tidore te bewerken, bezegeld door het herstel van de afgesprongen verloving tussen de Ternataanse troonopvolger Sibori (prins „Amsterdam") en een Tidorese prinses [154]).

Het dagregister van het jaar 1667 vermeldt onder 27 October wat de respectieve Sultans in hun de dag tevoren met het „fluytje Loenen" aangebrachte brieven aan Gouverneur Generaal en Raad van Indië schreven naar aanleiding van deze verzoening:

De Koning van Ternate deelt mede dat hij de door Speelman aangebrachte brief van Gouverneur Generaal Joan Maetsuyker benevens het geschenk, in goede orde heeft ontvangen en zich daarover zeer heeft verheugd...

> „...te meer, alzoo de heer admirael Ternaten met die van Tidoor en Batchian nu vereenigt heeft,..." [155])

En uit de missive van de Koning van Tidore:

> „Vorders Soo maeck ick aan myn vader, den heer Gouverneur Generael, ende alle de Raeden van India bekent, hoe ten tijde, wanneer de admirael, Cornelis Speelman, in Ternaten verscheen, soo riep hy u soon met den Coningh van Ternate en heeft ons alles verhaelt, dat mijn vader, de heer Gouverneur Generael, en alle de Raeden van Indien hem

---

[154]) Stapel, Bongaais Verdrag, pag. 118/120.
Stapel, Cornelis Janszoon Speelman, pag. 39.
(Indisch) Tijdschrift van het Recht 1948, pag. 285 noot 1).
[155]) Dagh-Register 1667, pag. 365.

hadden gerecommandeert, opdat de landen van Tidoor en Ternaten, nevens 's Comps middelen, voor altoos wel verseeckert en segoer wesen mogten;"[156])

34. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXVII. Makassar, 18 November 1667

Deze vaststelling van een „eeuwig duurende, vaste ende goede vrede, vrientschap en bontgenootschap", bekend als het Bongaais Verdrag, maakte een einde aan de eerste episode van de oorlog tegen Makassar. Op 15 October 1666 was in Rade besloten tot het uitrusten van een expeditie en op 2 November daaraanvolgende tot een oorlog tegen Makassar. De druppel die de beker deed overlopen was het optreden van Makassaarse spionnen in Batavia. De wederzijdse grieven waren inderdaad niet gering en de toestand had zich allengs verscherpt. De gijzelaars, door Makassar gesteld bij de vrede van 1660 (zie geval 28) bevonden zich nog steeds te Batavia. Makassar eiste de terugbetaling van 8000 Realen, betaald omdat de voortvluchtige Adrichem aanvankelijk niet kon worden uitgeleverd. De Compagnie wilde niet meer terugbetalen dan wat zij bij de uitlevering van Adrichem van deze in handen had gekregen. De bij de vrede van 1660 gestelde eis tot uitwijzing der Portugezen uit Makassar was een oorzaak van wrijving voor beide partijen: voor Makassar wegens de belangen die het had bij de handel dezer Portugezen; voor de Compagnie wegens het talmen bij het uitvoeren van het overeengekomene. Makassar weigerde het uit de eind 1662 vergane „Walvis" gehaalde scheepsgeschut uit te leveren. Na het vergaan van de „Leeuwin", eind 1664, verhinderde Makassar Verspreet, een boot naar het wrak te zenden. De territoriale aanspraken van Makassar en de daarmee verband houdende weigering, in een vrede met de Compagnie ook de compagniesbondgenoten te begrijpen, benevens de krijgstoerustingen van Makassar tegen Ternate hadden de maat volgemaakt[157]).

Speelman stond aan het hoofd der expeditie. Hij had geaccepteerd onder voorwaarde dat dit zijn terugreis naar het vaderland het volgende jaar niet zou verhinderen. De strijd zou echter duren tot 1669 en van Speelman's terugkeer naar het vaderland is nooit iets

[156]) Dagh-Register 1667, pag. 367.
[157]) Stapel. Bongaais Verdrag, pag. 68/9.

gekomen. Hij was voorzien van een uitvoerige instructie waaraan waren toegevoegd „Conditiën", die Speelman moest stellen wanneer Makassar wilde onderhandelen [158]).

Overeenkomstig zijn instructie begaf Speelman zich na het gunstig verloop van het eerste treffen, met zijn vloot naar de Oosterkwartieren (zie geval 32). Op 13 Juli 1667 stond hij weer voor Makassar. Na een maandenlange strijd waarbij de troepen ernstig te kampen hadden met ziekte, werd op een gunstig moment (29 October) door Speelman een stap ondernomen om tot een einde van de oorlog te geraken. Door het drijven der Crains Tello, Linques en Poppoe, die ook in de afgelopen maanden het voeren van onderhandelingen hadden tegengehouden, liep dit aanvankelijk op niets uit. Op 13 November werd een begin gemaakt met de onderhandelingen die moeizaam verliepen, waarbij Speelman grote vasthoudendheid en standvastigheid aan de dag legde. Vooral de betaling van een oorlogsschatting bleek een moeilijk punt. Op 18 November werd het Bongaais Verdrag getekend en gezegeld [159]).

Het bij geval 19 opgemerkte betreffende de internationale sfeer van het daar behandelde verdrag geldt ook voor het Bongaais Verdrag.

Van dit tractaat vragen wij allereerst aandacht voor punt 25. Dit vermeldt „bemiddelinge" door de Compagnie. In feite is het echter arbitrage want wie weigert „sich na de rede te voegen" krijgt de bondgenoten tegen zich „naar vereijsch ende regt van saake". De mening van de bemiddelaar heeft dus een belangrijk gevolg, namelijk de sanctie van actie door de overige bondgenoten. Wat is dit, naar huidige begrippen en terminologie, anders dan arbitrage met strenge sanctie? Het punt volgt hier in zijn geheel:

> „Off het geviele dat tusschen de bontgenoten ende respective coningen door het een off ander misverstant eenige differentie quame te ontstaen, soo sullen parthijen niet stracx malkanderen daarom eenigh ongemack off oorloge aandoen, maar haar questie de capitain der Hollanders bekent maacken, omme soo het mogelijck is, door bemiddelinge van deselve, de oneenigheden uijt de weg te leggen ende goede broederschap te conserveren, maar indien een van de partije naar geen bemiddelinge luijsteren ende hartneckig blijven wilde,

[158]) Stapel. Bongaais Verdrag, pag. 93/97.
[159]) Stapel. Bongaais Verdrag, pag. 134/186.

sonder sich na de rede te voegen, als dan sullen de gemeene bondgenoten de andere naar vereijsch ende regt van saake te hulpe komen" [160]).

Deze clausule is vager dan de veel gebruikte, die inhoudt arbitrage door de Compagnie *met* bondgenoten.

Resink [161]) noemt het een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid dat het Bongaais Verdrag Speelman's eerste rechtsschepping is. Indien dit al geldt voor het hele verdrag, dan geldt deze modaliteit a fortiori voor Speelman's auteurschap van het onderhavige artikel 25. Immers, in de bij zijn instructie gevoegde „conditiën" (zie boven) komen zij niet voor [162]), evenmin in de „Nader conditiën" [163]).

Het verdient de aandacht dat dit weer een van die verdragen is die, zoals thans algemeen gebruik is, worden aangeduid met de plaats der totstandkoming (zo ook geval 29, het Painans contract). Voorts dat het een zogenaamd „open tractaat" is, een tractaat waarin ruimte wordt gelaten voor toetreding van derden:

„...ende noch sodanige andere landheeren en vorsten als naar desen sullen versoecken mede in dit bondgenootschap te mogen treeden." [164])

Crain Tello en Crain Linques, die wegens ziekte bij de ondertekening van het Bongaais Verdrag niet aanwezig waren, tekenden respectievelijk op 9 en 13 Maart 1668 „Naeder contracten" [165]).

In dat van 9 Maart wordt uitdrukkelijk geconstateerd dat Crain Tello deelgenoot is in het Bongaais Verdrag: „nu in de laast gemaackte vrede met Macassar gewerden zijnde Compagnies vrunt en bontgenoot..." [166]). De bezegeling en ondertekening van compagnieszijde had eveneens op 9 Maart plaats.

In dat van 13 Maart sluit Crain Linques zich geheel aan bij dit „geannexeerde contract" [167]). De bezegeling en ondertekening hiervan door de Compagnie had echter eerst plaats op 31 Maart „in vollen Rade".

[160]) Corpus Diplom. II, pag. 378/9.
[161]) Indisch Tijdschrift van het Recht 1947, pag. 277.
[162]) Stapel. Bongaais Verdrag, pag. 218/220.
[163]) Stapel. Bongaais Verdrag, pag. 221/223.
[164]) Corpus Diplom. II, pag. 378.
[165]) Corpus Diplom. II. Overeenk. CCCXVIII, pag. 380/382 en 382/3.
[166]) Corpus Diplom. II, pag. 381.
[167]) Corpus Diplom. II, pag. 382.

De eerste rijksraad, karaeng Cronron, kon zich bij het gebeurde niet neerleggen en deed al het mogelijke om Hassan Oedin wederom tot de strijd te bewegen. Op 12 April 1668 had een incident plaats dat een heropening der vijandelijkheden betekende. Onder nog moeilijker omstandigheden dan tevoren werd de strijd gevoerd. Besprekingen leidden tot niets en het duurde tot 21 Juli 1669 voordat Crain Tello en Crain Linques, gebruik makende van een op 30 Juni afgekondigde amnestie, zich onderwierpen [168]) bij „Nader poincten" [169]), onder nadere bevestiging van het Bongaais Verdrag en van hun contracten van Maart 1668 (zie boven).

Verdere strijd was nu hopeloos, temeer daar een poging om hulp te krijgen van Mataram was mislukt, zodat de rijksraden een gelijke overeenkomst tekenden [170]) als Tello en Linques, 27 Juli beëdigd en gezegeld door Hassan Oedin, die intussen weliswaar was opgevolgd door zijn zoon Mapasomba, doch wegens diens ziekte zelf optrad [171]).

Met het bewijzen van hulde en het nogmaals bezweren van de gesloten verdragen op 20 December 1669 in een grote plechtigheid te Batavia eindigde deze episode die Speelman's naam beroemd heeft gemaakt [172]).

Behalve de hierboven genoemde bevestigingen van het Bongaais Verdrag vóór deze grote plechtigheid, zijn ook daarna nog enige bevestigingen te vermelden.

Allereerst geval 43, dat niet alleen als een bevestiging, doch tevens als een uitbreiding van het Bongaais Verdrag kan worden gezien.

Voorts drie bevestigingen in 1678/9 naar aanleiding van het optreden van Galesoeng en Montemerano. Deze waren na de bovenbeschreven gebeurtenissen uitgeweken en speelden een rol in het verzet van de Madoerese prins Troeno Djojo tegen Mataram. In deze strijd was de Compagnie mede verwikkeld geraakt (zie geval 47).

Onenigheid tussen Galesoeng, die zich binnen de stad Kappar had versterkt, en Troeno Djojo, was oorzaak dat de eerste de wens te kennen gaf tot besprekingen met de Compagie [173]).

---

168) Stapel. Gesch. v. Ned. Indië, III, pag. 346/348.
169) Corpus Diplom. II. Overeenk. CCCXXVI, pag. 412/417.
170) Corpus Diplom. II, pag. 417/419.
171) Stapel. Gesch. v. Ned. Indië III, pag. 349.
172) Stapel. Gesch. v. Ned. Indië III, pag. 349.
173) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 165/6.

Het resultaat was een overeenkomst[174]), waaraan overigens Galesoeng zich niet hield. Het is een bevestiging van het Bongaais Verdrag, wat reeds blijkt uit de aanhef: „Acte van renovatie van 't oude Bonaische contract,..."

Na de schending door Galesoeng van dit verdrag zette de Compagnie de strijd voort, na door regens en ziekte onder de troepen enige tijd tot werkeloosheid te zijn gedoemd geweest. Na de aankomst van versterkingen onder Jacob Couper zond Galesoeng onderhandelaars die wederom een overeenkomst sloten, die echter evenmin werd nagekomen[175]).

Ook deze overeenkomst[176]) is een bevestiging van het Bongaais Verdrag, vide de eerste zinsnede van artikel 1: „eerstelyck wordt geconfirmeert, voor vast en van waarden gehouden het oude Bonayse contract,..."

Voortzetting van de strijd bij het uitblijven van de ratificatie dezer overeenkomst leidde tot het nemen van het laatste bolwerk van Galesoeng en de zijnen. Daarop sloot de Compagnie met de meeste van de Makassarse aanvoerders (die mede uit naam van de uitgeweken Galesoeng hun onderwerping aanboden) tenslotte een overeenkomst[177]), die eveneens een bevestiging was van het Bongaais Verdrag, hetgeen blijkt uit artikel 4: „Haar te gedragen (naar), voor vast en van waarden te houden, het oude Bongayse contract,..."

Een andere bevestiging/toetreding vermeldt Mees[178]), die verhaalt dat in 1686 de vorsten van Koetai en Pasir oversteken naar Celebes waar zij, door Aroe Palakka naar het kasteel Rotterdam gebracht, werden opgenomen onder de bondgenoten. In het Corpus Diplomaticum is hieromtrent geen schriftelijke overeenkomst te vinden.

Deze reis doet vermoeden dat de voortdurende vijandelijkheden tussen Koetai en Pasir waren beëindigd. Vele malen echter heeft de Raad van Makassar zich na deze toetreding met geschillen tussen Koetai en Pasir moeten inlaten. Deze hernieuwde geschillen vonden

---

174) Corpus Diplom. III. Overeenk. CDXXII. Java-Mataram, 27 September 1678.

175) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 191.

176) Corpus Diplom. III. Overeenk. CDXXX. Java-Mataram, 31 Augustus 1679.

177) Corpus Diplom. III. Overeenk. CDXXXI. Java-Mataram, 19 November 1679. Zie ook de inleiding tot de overeenkomst.

178) C. A. Mees. De Kroniek van Koetai. Diss.

hun oorzaak in het feit dat Bontorambo, dochter van Kronroeng (rijksbestuurder van Goa, die tijdens zijn ballingschap in Pasir was gehuwd met een Pasirse prinses), aanspraak maakte op de Pasirse troon, welke aanspraak werd ondersteund door het hof van Goa. Deze Bontorambo huwde met de Vorst van Koetai, zodat door haar aanspraken op de troon van Pasir de moeilijkheden tussen Koetai en Pasir herleefden en pas weer bedaarden bij haar dood in 1712[179]).

Twintig jaar later tenslotte ontmoeten wij nog eens een bevestiging van het Bongaais Verdrag. Na de dood van Aroe Palakka, de strijdmakker van Speelman, werd in zijn opvolging als Radja van Boni door de Rijksraad voorzien door de benoeming van een neef en naamgenoot. Na verkregen approbatie van de Hoge Regering te Batavia had de inhuldiging, door omstandigheden vertraagd, plaats in 1698[180]). Daarvan werd een akte[181]) opgemaakt, waarvan reeds blijkens het opschrift („Renovatie van het Bongaise contract...") de vernieuwing van het Bongaais Verdrag de hoofdzaak was.

Uit de akte blijkt dat bij deze inhuldiging het Bongaais Verdrag „...uyt de minute in 't Maleyts in Arabische letteren hier ter secretarye berustende, ten bywesen van den gouverneur en raad duydelijck voorgelesen is..."

Het bovenaangehaalde artikel 25 van het Bongaais Verdrag heeft enige malen mogelijk toepassing gevonden in 1676/7 (zie de gevallen 44, 46, 49 en 50) en voorts in 1710. De zoon van de regerende Vorst van Boni raakte in onmin met zijn vader, die vergeefs van hem eiste dat hij zou scheiden van zijn echtgenote. De twist liep zo hoog dat Aroe Palakka een heenkomen zocht in Goa bij de sultan van Makassar, die zijn zwager was. Na vergeefse pogingen van de Compagnie om bemiddelend op te treden, werd uiteindelijk goedgekeurd dat de bondgenoten Boni hielpen om met wapengeweld Aroe Palakka's uitlevering af te dwingen. De strijd werd beëindigd door het ingrijpen van de Compagnie, zodat de sultan van Makassar moest toegeven[182]). Op 19 Augustus 1710 werd als gevolg daarvan

---

179) Mees, o.c., pag. 16/7.

180) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 137.

181) Corpus Diplom. IV. Overeenk. DXCVIII. Makassar - Zuid-Celebes, 20 Augustus 1698.

182) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenk., pag. 372/3.

een overeenkomst gesloten waarin ook het Bongaais Verdrag opnieuw werd bevestigd [183].

35. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXIX. Sumatra's Westkust-Atjeh, 29 April 1668

Het totstandkomen van het Painans contract en de aansluiting van vele rijken (zie geval 29) betekenden nog geen rust in het betrokken gebied. In 1666 was zelfs nog een expeditie nodig om de Atjehse invloed die overal de kop opstak te breken. Na beëindiging daarvan werd Pits commandeur van de Westkust. De op zijn voorstel voorgestane politiek: erkenning van het oude Menangkabause keizershuis bleek een zeer verstandige die Pits' invloed nog deed toenemen, vooral toen hij door de Keizer werd benoemd tot zijn Stadhouder over de kustgebieden. Zo kon Pits eraan denken de invloed der Compagnie uit te breiden. In 1668 sloot hij een verdrag met de noordelijker, en dus meer onder de invloedssfeer van Atjeh liggende havenplaats Baros en omliggende gebieden. De overeenkomst doet in verscheidene opzichten aan het Painans contract denken: de daarin onder „Ten negensten" opgenomen mediatiebepaling [184]) is vrijwel gelijkluidend [185]).

Van deze mediatie- (arbitrage-) bepaling is nog een toepassing bekend uit het Dagregister. Bij een missive van 2 Maart 1669 voegt Pits een brief van de strandheren.

> „Op nieuws noch eens, soo isser quaede tydinghe gekomen, hoe die van Songeytrap met de 12 forten in oorlogh zyn, dat wy in alderhaesten aen den commandeur bekent maecken, die Sulthan Mahomettha van Indrapoura ende de gouverneur van Silida by hem geroepen heeft om te sien, of die saeck konde by geleyt werden ende waertoe een gesandt van Padangh na de Maningcabo gesonden is, te weten, van Padangh, Radja de Hilmer, van Cottatenga, Nachoda Poeti en uyt Silida en Indrapoury, Gatip Moeda; ende, desen in de Maninghcabo gekomen wesende, zynse by Jan de Pertuan verschenen, die de geschillen met dese ambassadeurs van de

---

183) Corpus Diplom. IV. Overeenkomst DCLXXXVI, pag. 373.

184) Corpus Diplom. II, pag. 388.

185) Mac Leod vermeldt in zijn artikel: De oost-Indische Compagnie op Sumatra, in Indische Gids 1904 II, pag. 1281 dat zich in 1669 in Kotatengah moeilijkheden voordeden die door het intermediair van Pits werden bijgelegd.

zee plaatsen heeft by geleyt, alsoo in desen twee plaetsen, Songytrap ende de 12 forten, de geheele Maningcabo bestaat; ende is oock met eenen veraccoordeert en beswooren geworden, datse op Padangh sullen komen handelen, waerdoor van dagh tot dagh de negotie sal toenemen." [186])

36. Bemiddeling door de Sultan van Indrapoura in ongeregeldheden te Kotatengah. 1670

In de jaren na 1668 was het te Kotatengah onrustig zodat de Compagnie zelfs enige malen tot wapengeweld overging [187]).

Pits, Commandeur van de Westkust, had de regent afgezet en op verzoek der bevolking Poetih aangesteld. Deze had de Compagnie enige diensten bewezen en op zijn reizen door de archipel veel contact met Europeanen gehad. Van zijn tien penghoeloes haalden er 4 de afgezette Regent weer binnen, doch Poetih stelde met de meerderheid vier nieuwe penghoeloes in hun plaats aan. Pits, die 8 Februari 1670 te Kotatengah aankwam, nam evenals de overige penghoeloes een verzoenende houding aan, echter tevergeefs: het huis van Poetih werd herhaaldelijk aangevallen. Ook binnenkomende compagniesvaartuigen waren niet veilig.

De Sultan van Indrapoura die zich ter plaatse bevond, bood zijn bemiddeling aan. Hij had inderdaad met de opstandelingen een ontmoeting maar resultaat heeft deze poging niet gehad [188]).

Pits maakte van de moeilijkheden te Kotatengah wel melding in zijn missive van 22 Maart doch zonder bijzonderheden te geven [189]).

37. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXXVIII. Makassar, 23 December 1670 [190])

Wadjo behoorde tot de landen waarmee de Compagnie nog iets te vereffenen had en ten aanzien waarvan Makassar zich bij het Bongaais Verdrag (geval 34) had moeten verbinden zich er nooit meer mee in te laten en geen hulp te verlenen.

---

186) Dagh-Register 1668/'69, pag. 279.

187) Stapel. Gesch. van Ned. Indië III, pag. 364.

188) Mac Leod. De Oost-Indische Compagnie op Sumatra: Indische Gids 1904II, pag. 1281/1282.

189) Dagh-Register 1670, pag. 45.

190) Deze overeenkomst is het eerst bekende leenverdrag, zoals blijkt uit punt 2: „Wanneer den koning van Tosarra, hooftkoning van Towadjo, komt

Toch heeft Wadjo de ongelijke strijd tegen de gezamenlijke bondgenoten onder Radja Palakka nog volgehouden tot eind 1670. Wel was enige maanden tevoren op Makassar (mondeling) bericht binnengekomen dat Wadjo zich had onderworpen doch dit bleek later niet het geval. De „Conincq" en groten werden overgebracht naar Makassar waar zij in genade werden aangenomen en bovenaangegeven overeenkomst tot stand kwam [191]).

Aan het slot van punt 1 der overeenkomst [192]) wordt in een slecht lopende zin overeengekomen dat Wadjo zich verbindt geen oorlog te voeren met bondgenoten der Compagnie doch dat in een dergelijke onenigheid de „mediatie" der Compagnie zal worden ingeroepen.

38. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXXXIII. Sumatra's Westkust-Atjeh, 6 December 1671

Het optreden ener expeditionnaire macht der Compagnie tegen Kotatengah (zie ook geval 36) was voor Pits aanleiding diverse dorpen af te gaan en de bestaande contracten te vernieuwen. Hij was daarbij vergezeld van de regenten van Padang en Sillida. Van een en ander blijkt uit een brief dezer regenten, meegezonden met een brief van Jacob Pits en opgenomen in het Dagregister. Van de overeenkomsten die daarbij werden gesloten is alleen het boven aangeduide, dat met Priaman, terug te vinden.

Genoemde brief der regenten vermeldt hierover:

> „. . . daernaer soo deden wij Priaman aen, alwaer alle de grootste personagien byeen vergadert syn, soo wel die van de 7, als de 8 en 9 forten, sweerende gesamentlycken noyt eenige veranderinge te sullen gedoogen, maer eenelyck onder den Mannicabesen Koninck en den heer Gouverneur Generael in de stadt Batavia te willen blijven, . . ."

---

te overlyden, soo en sullende Tello Limpayas (Noot van Heeres: Dit zijn „de mindere Koninxkens") nog het volk van Towadja geen andere koning in syn plaatse mogen kiesen of stellen dan ten overstaan, met goedvindinge en toestemming van de Comp., dewelke het ook vrij staan sal, indien eenig koning hem na behoren niet quame te dragen, deselve ten goede van het landschap en onderdanen van Towadjo af te setten ende te verwerpen en wederom een anderen koning in syn plaatse te verkiesen". (Corpus Diplom. II, pag. 428).

191) Corpus Diplom. II, inleiding tot de overeenkomst, pag. 426/427.

192) Corpus Diplom. II, pag. 428.

In de volgende alinea roepen zij de clementie van de Gouverneur-Generaal in ten behoeve van Barbangsa de Radja, die beterschap beloofd heeft:

„Vorders noch eens, soo maecken wy aan mynheer den Gouverneur Generael bekent wegens 't gedoente van Barbangsa de Radja, ten tyde, wanneer hy in de stadt Padangh tot Bonges, Trousang en Bajangh toe onlusten verweckt had, heeft nu contrarie beloften gedaen en op de alkoran geswooren van sulcx nooit meer te sullen doen; en soo wy nu de gunste van den heer Gouverneur Generael mogen genieten, soo versoecken wy gesamentlyck vergiffenis voor hem; nu, niettegenstaende dit ons nedrigh versoeck, soo sullen wy evenwel 't gebot van mynheer op ons hooft leggen en gehoorsamentlyck volgen." [193])

Daarna komt een aardige alinea: een verklaring hoe het kwam dat de onlusten niet eerder konden worden gedempt: Sultan Mahomethsa van Indrapoera krijgt de schuld:

„Vorders noch eens, soo maecken wy bekent aen mynheer, dat de onlusten, die op de stranden van de Westcust gedurigh syn geweest, niet eerder syn connen geslist worden, is geweest, dat wy niet geweten hebben, wie de oorsaecke daervan waren, veel min, dat wy de slangh in ons rockjen hadden; doch daer is niet aengelegen, alsoo 't gepasseert en nu alles in eenen goeden staet herstelt is en nu oock weten, dat Sultan Mahomethsa in Indrapoera de slange is, die wy in onse rockjens gedragen hebben: en daerdoor soo is de oorsaecke soodrae niet konnen herstelt werden." [194])

Later komt er echter een verzoening tot stand wat blijkt uit een gezamenlijke brief, te vinden in hetzelfde dagregister,

„. . . soodat wy in eenigheyt willen blyven, gelyk wy selve alle onder den anderen besproocken zyn; en sullen oocq onder ons selven nu geen onlusten, nogh valsheden gesoght worden, maer hebben wy alle (die bose wercken, die voor desen gedaen hebben) verworpen, maer sullen nu voortaen en altoos broeders onder den anderen wesen; en dit alles

---

[193]) Dagh-Register 1670/'71, pag. 204.
[194]) Dagh-Register 1670/'71, pag. 204/205.

is besloten en gepasseert in presentie van orangcaya commandeur, panglima Taya Radja, de coopluyden, Jacob Splinter, Jacob Kievid, Pieter Anthonis en den fiscael, Joannes Melman." [195])

De veronderstelling schijnt niet gewaagd dat de Compagnie in deze verzoening heeft gemedieerd.

In het zeer wijdlopig contract komt onder „Ten sesten" de mediatie- en arbitrageclausule van het Painans Contract voor [196]) (zie aldaar geval 29).

39. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXXXVI. Sumatra's Westkust, 19 Maart 1672

Reeds eenmaal waren de omstandigheden gunstig geweest om de macht van de Compagnie ter Westkust naar het noorden uit te breiden (zie geval 35, overeenkomst met Baros). Ditmaal was het Chinkel (Singkil), waarmee Pits de bovenaangeduide overeenkomst sloot, de sfeer der Compagnie nog verder naar het noorden uitbreidend.

De overeenkomst is, behoudens schrapping van een punt en toevoeging van enige andere vrijwel gelijkluidend met die van Baros (geval 35) en ook hier vinden wij de mediatie- en arbitrageclausule van het Painans Contract (geval 29), en wel onder „Ten agsten" [197]).

40. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXLII. Sumatra's Westkust, 5 Januari 1673

De rust ter Westkust bleef labiel. De ingewikkelde machtsverhoudingen waren oorzaak dat onderlinge samenwerking, soms vergezeld van intrigues tegen de Compagnie, afwisselden met onderlinge strijd [198]).

De regenten (=radja's) Doulou en Dilleer waren in conflict gekomen doordat Doulou in het binnenland op een driesprong een post vestigde. Dilleer beschuldigde hem van stremming van het ver-

---

195) Dagh-Register 1670/'71, pag. 399.
196) Corpus Diplom. II, pag. 449.
197) Corpus Diplom. II, pag. 464.
198) Corpus Diplom. II, inleiding tot de overeenkomst, pag. 482.

keer. Door mediatie der Compagnie werd het geschil bijgelegd: De onderkoopman en fiscaal Melman sprak de radja's voorzichtig toe. Na zijn toespraak tot Radja Doulou verklaarde deze dat de post diende om de Bataks van een veilige weg en een rustpunt te verzekeren. Voorts dat hij de Compagnie geheel toegedaan was en niet meer overhelde naar Atjeh. Nadat ook Radja Dilleer was toegesproken kwamen zij bij elkaar en verzoenden zij zich [199]).

Deze verzoening was aanleiding tot bovenaangegeven overeenkomst, inhoudende een „Naerder byvoegsel" bij de in 1668 met Baros gesloten overeenkomst (zie geval 35). Uit dit nader bijvoegsel blijkt dat de overeenkomst met Baros van 1668 ook reeds op 1 October 1670 vernieuwd moet zijn geweest (zie geval 38).

Het resultaat dezer mediatie wordt in dit nader bijvoegsel vastgelegd:

> „Ende ingevolge van sulx is ten tweeden tusschen d'radja's Doulou en Illeer belooft ende besworen, datse de vrede ende eendragt onderlinge sulle behartigen, vergetende ende vergevende malkanderen van harten alles, waardoor voor dato onlusten ende oneenight tusschen haar beyde gekomen ende gesproten zyn, . . ." [200])

Van de gelegenheid werd echter tevens gebruik gemaakt om de machtsverhoudingen zo goed mogelijk te regelen om verder twisten, indien mogelijk, te voorkomen. Met name wordt over de verhoudingen tussen de radja's en hun pongoeloes het volgende bepaald:

> „Ten vyfden en laatsten beloven sij, regenten, datse hare pongolous invoegen, sooals deselve bij 't vorige contract benaamt staan, elk in sijn bedieninge, sullen erkennen ende naar oud gebruyk in hare functies mainteneren en respecteren, ook alle openstaande differenten onderling in der minne verenigen en byleggen, opdat daardoor van tyd tot tyd de negotie floreren ende alle ingesetene welvaren mogen." [201])

---

[199]) Mac Leod in Indische Gids 1905, pag. 127.
[200]) Corpus Diplom. II, pag. 483.
[201]) Corpus Diplom. II, pag. 485.

41. Corpus Diplomaticum II. Overeenkomst CCCXLVI. Makassar-Soembawa, 12 Juni 1674

Gezanten van „Nene Martani, koning ende gebieder over het district ofte negry Oetang" (het westelijk gedeelte van Soembawa) sluiten te Makassar met de Compagnie „een onverbreekelijk contract van vrede, vrundschap ende bondgenootschap" [202]), de boven aangegeven overeenkomst.

Onder punt 17 is daarin opgenomen een belofte van conciliatie:

> „17. Ook belooft gemelte Syn Hoogheyd, dat hy met ganschen vlyt sal trachten by te leggen alle soodanige differenten ende geschillen, als tussen hem ende 't ryk van Bima ende Dompo souden mogen zyn, ende voords met deselve bond-genooten, soo 't betaamt, in ruste ende eenigheyd trachten te leven." [203])

42. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCLXV. Siak, 11-14 Januari 1676

Bij de behandeling van geval 25 (1655) maakten wij kennis met de belangstelling van de Compagnie voor de leveranties van tin.

Toen begin 1676 enige hoofden van Siak op Malakka tin aanbrachten uit de aldaar ontdekte mijnen, maakte Balthasar Bort, Gouverneur van Malakka, van de gelegenheid gebruik, hen te bewegen een overeenkomst te sluiten [204]), dat alle tin uit hun landen op Malakka zou worden aangebracht. De prijs was in het contract vastgelegd, benevens een regeling om te voorkomen dat hun onderdanen zich aan de levering geheel of gedeeltelijk onttrokken, terwijl voor de aan de hoofden toebehorende tin vrijdom van rechten werd verleend.

De hoofden die de overeenkomst sluiten beloven bovendien hun goede diensten, de hoofden van een andere, met name genoemde streek (Tandon) te bewegen een dergelijke overeenkomst te sluiten. Dit is de reden dat deze overeenkomst hier wordt vermeld, hoewel er (nog) geen sprake is van een geschil met Tandon. De betreffende passage volgt hier in zijn geheel:

---

[202]) Corpus Diplom. II, pag. 493.
[203]) Corpus Diplom. II, pag. 497.
[204]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 9.

„Tot ditselve contract sullen wy ook tragten te bewegen de hoofden van Tandon met sijn onderhorige plaatsen, en niet nalaten ons goed wedervaren aldaar bekent te maken ;" [205])

43. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCLXVI. Makassar-Zuid-Celebes, 1 Februari 1676

Na de totstandkoming van het Bongaais Verdrag en zijn naspel (zie geval 34) was het tussen de bondgenoten van dit verdrag onderling, en ook in hun verhouding met de Compagnie, niet altijd even vredig, zoals trouwens reeds bij de behandeling van dit verdrag zelf moge zijn gebleken.

„Radja Palakka, door de Compagnie tot koning van Boni Bonthain benoemd, was niet steeds een gemakkelijk bondgenoot en duldde geen inmenging in wat hij de interne zaken van zijn bestuur oordeelde. In verband met bezwaren zijnerzijds tegen de houding van 's Compagnies dienaren op Makassar droeg de regering aan Andries Bogaert, nieuw benoemd gouverneur van Banda, die 29 December 1675 uit Batavia vertrok, op, als commissaris Makassar aan te doen en een regeling te treffen met Palakka en zijn medestanders." [206])

Als gevolg daarvan kwam de bovenaangeduide overeenkomst tot stand waarin de moeilijkheden uit de weg werden geruimd doch waarin ook uitdrukkelijk werd vastgelegd dat hiermee niets nieuws geschapen was doch dat het een zuiver uitvloeisel was van het Bongaais Verdrag dat nog eens werd bevestigd:

> „Protesterende ende verclarende verders Haar Hoogheden gesamentlijk, dat sy met dit bovenstaande geschrift en d'articulen, daarin vervat, niet voornemens waren te maken of gemaakt hadden een nieuw contract of ander verbond, maar dat sy haar striktelijck waren houdende aan 't bovengenoemde contract, tusschen haar ende de verdere bondgenoten ter eenre ende d'Ed. Heer Speelman wegens d'Ed. Compie ter andre zyde op 18 November 1667 op Bony (= Bongay) gemaakt ende beëedigt, sonder daarvan,

---

[205]) Corpus Diplom. III, pag. 8.
[206]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 9.

sooveel 't op haar aplicabel zy, in 't alderminst te willen afwyken." [207])

44. Mediatie der Compagnie in geschil tussen Boni en Goa. 1676

Het Dagregister van 1676 geeft ons een voorbeeld van bemiddelend optreden der Compagnie in een conflict tussen Boni en Makassar, in overeenstemming dus met artikel 25 van het Bongaais Verdrag (zie geval 34).

De bemiddeling geschiedde op verzoek van Makassar wier versterkte stad Goa door Palakka, radja van Boni met 20.000 Boeginezen werd belegerd. De oorzaak was een vrouwenaangelegenheid die blijkbaar het gemoed van Palakka acuut in vlam had gezet want bij de enkele maanden vroeger gehouden besprekingen te Makassar (zie geval 43) verneemt men er niets over. Even snel als het vuur was opgelaaid schijnt het echter weer te zijn gedoofd want in enkele passages in het dagregister wordt het bovenstaande vermeld onder aantekening dat de twist reeds weer bijna is bijgelegd, terwijl er later niet op wordt teruggekomen. De bedoelde passages betreffen allereerst een brief van de opperkoopman en plaatselijk gezaghebber Weybrandt Dubbeldecop:

> „Tusschen den Macassaarschen Coninck van Goa waeren over 't debaucheeren eeniger vrouwen door hun lieden met Radja Palacca eenige onlusten geresen en die soo verre gecomen, dat Palacca met 20000 Bougys de Macassaeren binnen hun stadt Goa eyntelyk nae eenige schermutselingen had belegert, doch dewyl de Macassaeren 't hooft in de schoot leyden en by de Compe om mediatie der geschillen hadden versocht, meynde men, dat die jongh ontfonckten oorlogh wel haest weder bygeleyt en afgemaeckt zoude werden, sonder veel swaricheyt daervan te verwachten".

En in een met dezelfde gelegenheid meegekomen brief van Radja Palacca:

> „....; en verders van 't gedoente van de volckeren van Goa, wanneerse tot Bonee zyn gecomen, alwaerse myn onverdraagelycke schande door myn vrouw hebben aangedaan,..." [208])

---

[207]) Corpus Diplom. III, pag. 11/12.
[208]) Dagh-Register 1676 onder 14 mey, pag. 93.

45. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCLXXVI. Makassar-Soembawa, 12 Februari 1676 [209]

Een in 1674 met een der gezaghebbers op Soembawa gesloten contract (zie geval 41) bevatte in punt 17 een belofte tot conciliatie met Bima en Dompo. Twee jaar later waren er weer moeilijkheden op Soembawa:

Uitgeweken Makassaren onder Dain Tellolo, die gehuwd was met een Soembawase prinses, deden een inval in Bima. Zij werden gesteund door de koning van Soembawa.

Reeds in 1675 werd deze aanval verwacht. De in Batavia aanwezige sabandaar van Bima [210] vertoont een briefje daaromtrent. Dain Tellolo bevond zich toen ook te Batavia. Speelman trachtte een en ander van hem te weten te komen. Zonder resultaat evenwel [211].

De rol die de koning van Soembawa in deze aangelegenheid speelde kostte hem zijn troon: velen waren het met zijn optreden niet eens en een soort paleisrevolutie bracht in zijn plaats Mas Bantam als koning. Gezanten werden naar Makassar gezonden waarna de bovenaangegeven overeenkomst tot stand kwam [212].

In dezelfde bewoordingen en onder hetzelfde nummer als aangehaald bij geval 41 wordt weer conciliatie met Bima en Dompo beloofd.

46. Bemiddeling der Cie tussen Ternate en Tidore. 1676

Sultan Amsterdam van Ternate, wiens optreden tegen Bouton inzake Pantsiano aanleiding zou geven tot mediatie door de Compagnie (zie geval 49) en die ook door zijn tyranniek optreden in eigen kring familieleden en rijksgroten ertoe drong zich buiten zijn reikwijdte te begeven [213] en daarmee de Compagnie handenvol werk bezorgde, had in 1676 ook moeilijkheden met Tidore, waarin

---

[209]) Zie voor de ratificatie dezer overeenkomst: Corpus Diplom. III, overeenkomst CCCXCIX, Makassar-Soembawa, 22 December 1677, pag. 113.

[210]) Resink, die in zijn reeds vroeger (Hoofdstuk I, noot 28) en geval 19 noot 78) aangehaald artikel „Volkenrecht in vroeger Makassar" in „Indonesië", 6de jaargang (1952-'53) pag. 400-403 de sabandaars uitvoeriger behandelt, vermeldt deze sabandaar van Bima niet.

[211]) Dagh-Register 1675, pag. 339/340.

[212]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 24.

[213]) Zie b.v. Dagh-Register 1676, pag. 267, 274; idem 1677, pag. 164.

de Compagnie bemiddelend optrad. Aangezien het ook hier weer ging om een onenigheid tussen bondgenoten van het Bongaais Verdrag kan ook deze mediatie gezien worden als een toepassing van het reeds meermalen genoemde artikel 25 van dit verdrag (zie geval 34).

De oorzaak van de spanning met Tidore was het feit dat de zoon van de koning van Tidore had getracht de Ternataanse prinses Gammalamma te schaken. In het Dagregister lezen wij hierover:

> „...; hoewel de Soone des Coninx van Tidor had getracht dieselve princesse op seekeren nacht te schaaken, 't welck misluckt wesende, de Coninck Amsterdam jeges de Tidoresen seer vertoornt hadde (en noch te meer) wyl hy op een tyt den Coninck van Tidor willende gaan besoeken, 't palleys geslooten vondt en sonder hem nae langh wachten te spreken vol spijt en smaet weder vertrecken most met voornemen die hoon op d'een of d'ander wyse te wreeken; hoewel door onse mediatie die Vorten (= vorsten?) tot noch buiten openbaere rupture gebleven, maer nu en dan al eenige wedersytse visschers en andere om 't leven geraackt waeren;" [214])

47. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCLXXIX. Java-Mataram, 25-28 Februari-25 Juni 1677

In 1624 werd Madoera veroverd door Sultan Agoeng van Mataram. Taroeno Djojo, een kleinzoon van de enige overlevende der Madoerese vorsten, kwam in verzet tegen de heerschappij van Sultan Agoeng over Madoera. Blijkens latere briefwisseling met de Compagnie (1679) beriep Taroeno Djojo zich ter rechtvaardiging van zijn actie onder andere op twee punten: zijn recht op Madoera en zijn (uiteraard geheim) verbond met Pangeran Adipati Anom, de oudste zoon van de Soenan, die met zijn vader lange tijd in onmin leefde. Taroeno Djojo bediende zich van uitgeweken Makassaren onder Galesoeng en Montemerano (zie geval 34), die wegens onenigheid hun toevluchtsoord Bantam hadden verlaten [215]).

Deze actie der Makassaren was het die de in het nauw gebrachte

---

[214]) Dagh-Register 1676, pag. 267.

[215]) Dr. H. J. de Graaf. De opkomst van Raden Troenadjaja. Djawa, 20ste jaargang no. 1. Januari 1940, pag. 569/86, passim.

Soenan zich tot de Compagnie deed wenden om steun. Een verdrag van 1646 [216]) verplichtte de Compagnie, de Soenan bij te staan bij strijd tegen compagniesvijanden, in casu de uitgeweken Makassaren. Veel lust had de Regering te Batavia hierin niet. Tegen wil en dank zond zij uiteindelijk een expeditie naar Oost-Java onder Speelman, die aanvankelijk slechts opdracht had om als mediateur op te treden. Met Wongso Dipo, die door de Soenan van voldoende volmachten was voorzien, sloot Speelman te Japara de bovenaangegeven overeenkomst [217]).

Eerst later zal de Compagnie ook optreden tegen Taroeno Djojo (zie hierna en geval 48) en hem als opstandeling gaan zien.

In punt 13 worden de financiële verplichtingen opgesomd die de Soenan tegenover de Compagnie, als schadeloosstelling voor de verleende hulp op zich neemt. Een gedeelte daarvan luidt in natura (rijst) en is alleen verschuldigd als het werkelijk lukt, de rust te herstellen,

> „....behoudens dat [218]) den Sousouhoenang of syne gemagtigde, wanneer de saken in der minne tusschen den Sousouhoenang en syne parthyen [219]) tot redelijke en eerlijke conditie gebragt kunnen werden, sig ook aan des Compies uytspraak sal gedragen, en hem onderwerpen deselve religieux na te komen." [220])

Hierin verbindt zich dus de Soenan, ten aanzien van het geschil niet alleen de mediatie van de Compagnie, maar zelfs haar uitspraak als een arbitrale te aanvaarden, zonder dat eenzelfde verplichting van des Soenans tegenstander daartegenover staat.

Enkele weken later gaat men zelfs nog een stap verder. In een overeenkomst met genoemde Wongso Dipo [221]) wordt Speelman, onder uitdrukkelijke vermelding dat hij de Compagnie representeert, door hem volledig gemachtigd om namens de Soenan de oorlog te voeren, daar hij Speelman niet naar Madoera wil volgen:

---

216) Corpus Diplom. I, pag. 483/485.

217) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 39/40; Stapel, Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 394 e.v.

218) Volgens Verdam, Middelnederlands Woordenboek: behoudens dat = onder vorowaarde dat.

219) Hier in de zin van tegenstanders (noot van Stapel).

220) Corpus Diplom. III, pag. 44.

221) Corpus Diplom. III. Overeenkomst (machtiging) CCCLXXX. Java-Mataram, 16 Maart 1677.

„... die (n.l. Wongso Dipo) ook verkregen heeft, als gevolmachtigden van den Sousouhounang, om den tegenwoordigen oorlog tegens de Maduresen en de Macassaren nevens de wille van d'E. Comp[ie] uyt te voeren, 't welk hij aen sijn broeder, den admirael Cornelis Speelman, die ook uyt naame van d'E. Comp[ie] representeert den Gouverneur Generaal ende de Raden van Indie tot Batavia, geheelijk heeft overgedragen, gevende mits desen te kennen, nademael ik niet durf medegaen met mijn broeder, den admirael Speelman na Madure, uyt vreese in de ongunst te vallen van den Sousouhounang, alsoo ik representeer den persoon van den Sousouhounang, achte het onnodig te wesen om den Taroena Djaja te gaen ontmoeten naar Madura." [222])

Voorts wordt Speelman (uiteraard in genoemde kwaliteit van representant der Compagnie) gemachtigd,

„... 't sy den oorlog te voleyndigen ofte contracteren, nademael de gantsche wapenen sijn aen hem bevolen, ... [223]) tot vreede te brengen tusschen haar beyde [224]) ende den Sousouhounang, of met Godes hulpe die beyde natiën te verdryven, ..." [225])

Speelman treedt dus op in de dubbele kwaliteit van mediateur (arbiter) namens de Compagnie en gevolmachtigde van de Soenan.

48. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst (volmacht) CCCLXXX.

Java-Mataram, 16 Maart 1677

Volmacht door Wongso Dipo, gevolmachtigde van de Soenan, aan Speelman als representant der Compagnie gegeven, om namens de Soenan de oorlog tegen Taroeno Djojo en zijn volgelingen verder te voeren en namens de Soenan eventueel een verdrag van vrede te sluiten.

Zie geval 47, noot 220 en de tekst waarbij deze noot behoort.

---

222) Corpus Diplom. III, pag. 48.
223) Corpus Diplom. III, pag. 49.
224) = de Makassaren en Taroeno Djojo.
225) Corpus Diplom. III, pag. 50.

49. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCLXXXII. Molukken-Boeton, 11 Mei 1677

De ingewikkelde territoriale aanspraken onder de bondgenoten van het Bongaais Verdrag leidden tot een onenigheid tussen Boeton en Ternate, waarvoor bovenaangegeven overeenkomst de oplossing bracht.

Deze onenigheid betrof het eiland Pantsiano (thans Moena, met welke naam in die tijd slechts het oostelijk gedeelte van het eiland werd aangeduid).

Makassar had zijn aanspraken op dit eiland bij artikel 17 van het Bongaais Verdrag (geval 34) moeten afstaan aan Ternate. Ternate echter had reeds voordien, doch nog onder sultan Mandarsaha, naar in bovenaangegeven overeenkomst wordt vermeld[226]), zijn aanspraken op Pantsiano voor het grootste gedeelte aan Boeton afgestaan, waarmee een naar het schijnt oude toestand werd hersteld. Toen nu Mandarsaha werd opgevolgd door zijn zoon Sibori (Sultan Amsterdam, Prins Amsterdam) en deze de vermeende aanspraken, ontleend aan artikel 17 van het Bongaais Verdrag wilde geldend maken, verzette Boeton zich en werd de toestand zeer gespannen[227]).

Uit de overeenkomst blijkt dat reeds gouverneur David Harthouwer op bevel der Regering een poging tot bemiddeling had ondernomen die door diens dood op niets was uitgelopen. De nieuw opgetreden Padbrugge bracht deze taak tot een goed einde. Deze bemiddeling lijkt een uitvloeisel van het arbitrage-mediatiebeding van artikel 25 van het Bongaais Verdrag.

Ternate doet uitdrukkelijk afstand van zijn aanspraken op Pantsiano met uitzondering van het rijkje Tibore aan de noordkust.

De goede afloop dezer mediatie wordt in het Dagregister vermeld in de volgende bewoordingen:

> „...wyders was oock de nieuw ontvonckten oorlogh tusschen de Ternatanen en Boutonders op 't eylant Pantchiano en daer omher door tusschen komste van gemelte E. Padbrugge, en met zyn E. personele verschyninge tot Bouton wederomme gedempt..." [228])

[226]) Corpus Diplom. III, pag. 55 eerste alinea.

[227]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 54; idem pag. 55, noot 2.

[228]) Dagh-Register 1677, pag. 236.

50. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCLXXXIII. Molukken-Gorontalo en Limbotto, 11 Mei 1677

Ternate had vanouds hoogheidsrechten uitgeoefend over Gorontalo en Limbotto. Daarna waren deze gebieden onder invloed van Makassar geraakt. Bij artikel 17 van het Bongaais Verdrag (zie geval 34) moest Makassar daarvan afstand doen en werden zij weder aan Ternate toegewezen. Gorontalo en Limbotto legden zich daar echter niet bij neer en wensten zich onder de rechtstreekse bescherming van de Compagnie te stellen [229]).

Het was dus weer Sultan Amsterdam die betrokken was bij een mediatie, die de Compagnie naar aanleiding van dit geval namelijk ondernam. Hoewel Gorontalo en Limbotto als zodanig geen deelgenoten waren van het Bongaais Verdrag, viel toch het betreffende gebied onder dat der bondgenoten, zodat ook deze mediatie misschien gezien kan worden als een uitvloeisel van het bekende artikel 25 van het Bongaais Verdrag. Dit wordt bevestigd door de motivering die in de bovenaangegeven overeenkomst door Sultan Amsterdam van de mediatie door de Compagnie wordt gegeven, namelijk het algemeen welzijn en de *algemene rust* tussen de *bondgenoten*:

> „... dat wy daarover ook seer ernstig en vrindelyk van onse hooftbondtgenoot, d'Ed. Comp^{ie}, werden aangesproken en versogt, ter insigte van 't algemene best der bondgenoten, en om een algemeyne rust en versekertheyd onder en omtrent deselve te vesten en te bewerken, om alle sorgen en misnoegen, soo van den eenen als d'andre, voor te komen en te weren, ... [230]).

Het Dagregister vermeldt over deze mediatie:

> „... insgelijckx waren mede door toe doen van gemelte E. Padbrugge de langh en hoogh gerese geschillen, tusschen den meer genoemden Coninck van Ternaten en de volckeren van Gorontalo en Limbotto ... geassopieert ... [231])

Sultan Amsterdam gaat er in deze overeenkomst mee accoord dat Gorontalo en Limbotto toetreden tot het Bongaais Verdrag:

---

[229]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 56.
[230]) Corpus Diplom. III, pag. 57.
[231]) Dagh-Register 1677, pag. 453.

„....vergunnende en magtig makende Haar Eds gouverneur alhier, d'Ed. Robbertus Padtbrugge, voorschreven koningen en volkeren van Gorentalo en Limbotto aan te nemen en te ontfangen onder de algemeyne bondgenoten,...." [232])

Het Dagregister vermeldt dat daarna Padbrugge werd gemachtigd, Gorontalo en Limbotto „solemnelijck onder de bescherminge van de Compagnie aan te nemen" [233]). Toetreding tot het Bongaais Verdrag heeft echter niet plaats gehad. Wel werd met Gorontalo en Limbotto in 1678 een ander verdrag gesloten (zie geval 55).

51. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCLXXXVII. Sumatra's Westkust, 30 Augustus 1677

De overeenkomsten die wij tot nu toe onder het hoofd „Sumatra's Westkust" behandelden (gevallen 29, 35, 36, 38, 40), leggen bijna alle getuigenis af van de steeds weerkerende onrust in deze streek. Vooral Kotta-tengah liet zich hierbij niet onbetuigd [234]).

De thans te bespreken overeenkomst besluit weer een strijd waarbij tot tweemaal toe troepenafdelingen van Batavia moesten worden gezonden om de rust te herstellen.

De ongeregeldheden begonnen in 1677 op aansporing van Atjehse onruststokers, maar mede onder invloed van een Mohamedaans-religieuze opleving [235]) onder leiding van een „nieuw opgestane Keyser van Sumatra's Oostkust" [236]).

Van Dam vermeldt dat Kotta-tengah, na in 1671 verslagen te zijn, zich heeft verdeemoedigd. „En naderhant weder opgestaan, en in oorlogh tegens die van Padangh getreeden, heeft men haar in 't jaar 1677, soo ook in 't jaar 1682 op haar bidden gepardonneert, mits gehouden blyvende de weegen tot den koophandel na Padangh te veyligen" [237]). Van Dam doet hier kennelijk slechts een greep

---

[232]) Corpus Diplom. III, pag. 57.

[233]) Dagh-Register 1677, pag. 236.

[234]) Dagh-Register 1677, pag. 21, spreekt in dit verband van „dat baldadige, halssterrige, bontbreekent volckje".

[235]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 65.

[236]) Dagh-Register 1677, pag. 278.

[237]) F. W. Stapel. Pieter van Dam's Beschryvinge van de Oostindische Compagnie, III pag. 272/3.

uit de moeilijkheden, immers in 1680 had een soortgelijk voorval plaats (geval 57).

Het contract houdt in artikel 5 en de toegevoegde „Nota" een mediatie in door de Compagnie tussen enerzijds de contractpartner der Compagnie en anderzijds Padang. Plaats en tijd voor de „Conferentie" worden in de „Nota" vastgelegd en in verband daarmee de werking van art. 3 (vrijgeven van wegen en ongedaan maken van het stuwen van de rivier) opgeschort. De uitslag is blijkbaar gunstig geweest want na het sluiten van dit contract is het tijdelijk rustig geworden.

52. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCXCII. Molukken-Sanggir-eilanden, 3 November-20 December 1677

Deze overeenkomst werd door de Compagnie gesloten met de vorst van Taboekan op Groot-Sanggir, toen Padbrugge aanwezig was bij de strijd van Ternate met zijn bondgenoten tegen het onder Spaanse invloed staande Siauw (dat altijd onder opperhoogheid van Ternate had gestaan) [238].

De in de overeenkomst genoemde datum van 3 November sluit uit dat Padbrugge in persoon bij de sluiting aanwezig was, wat zijn ondertekening van het verdrag zou doen vermoeden: Padbrugge bevond zich in die periode volgens zijn journaal voor de kust van Siauw.

Andere vorsten van Groot-Sanggir traden toe.

Op de in het hoofd genoemde datum van 20 December wordt de overeenkomst in Padbrugge's journaal voor het eerst vermeld; tevens dat op deze datum de laatste ondertekenaar, de vorst van Tagoelanda, toetreedt.

De overeenkomst voorziet in artikel 11 in mediatie en arbitrage door de Compagnie met gecommitteerden van partijen:

> „Byaldien 'er eenige verschillen onder de bondtgenoten, ofte wel onder den koning ende zyne rijxgrooten, ontstonden, daerinne zal wederzijdtsch niet gedaen worden dan goede aenteekeninge gehouden, om naer billijkheyt door de gouverneur, ofte zyne gecommitteerdens, benevens gecommitteer-

[238]) Corpus Diplom. III. inleiding tot de overeenkomst, pag. 83.

dens van parthyen, gehoordt, onderzoght en beslist te werden, in der minne ofte naer regt en billijkheyt." [239])

In artikel 12 wordt voor kleinere zaken voorzien in mediatie door in onderling overleg aan te wijzen personen:

> „Zoo het eghter mindere en geringer zaeken waren, die door de bondtgenoten onder elkanderen konden bygeleydt ende vereffendt [240]) werden, kan zulx gevoeglijk geschieden door keur wederzijdtsch van scheydtsheeren, die parthyen niet verdaght en zyn, en naem hebben van eer-, trouw- en vreedelievende mannen te zijn, door welke wyze veel kleene beginselen, tot grooter onheylen anders een wegh banende, kunnen geweert en in hun geboorte gsmoort werden." [241])

Gelijkluidende artikelen zullen wij, onder dezelfde nummers, aantreffen in de gevallen 53 en 54 en, vrijwel gelijkluidend, onder de nummers 12 en 13, in geval 68.

53. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCXCIV. Molukken-Siauw, 9 November 1677

De aanwezigheid van Padbrugge bij de met succes bekroonde strijd tussen Ternate en Siauw (zie geval 52) resulteerde in deze overeenkomst, waarin de koning zijn door Ternate veroverd en aan de Compagnie opgedragen land van de Compagnie in leen ontvangt (artikel 2) en met de Compagnie een verbond sluit (artikel 3).

De overeenkomst bevat dezelfde artikelen 11 en 12 als geval 52 (zie aldaar). Ook hier wordt in artikel 11 gesproken van verschillen onder de bondgenoten terwijl deze overeenkomst naar de vorm geen open tractaat is en in het Corpus Diplomaticum ook niets van toetreding blijkt. De bondgenoten zouden dus niet anders kunnen zijn dan de Compagnie en de koning van Siauw. De centrale rol echter die de „gouverneur" volgens hetzelfde artikel speelt bij het beslechten van geschillen, doet vermoeden dat eerder gedacht is aan geschillen waarin de Compagnie geen partij is. Bovendien wordt in

[239]) Corpus Diplom. III, pag. 88.
[240]) Vereffenen (geschillen) = uit de weg ruimen (Verdam, Middelnederlands Woordenboek).
[241]) Corpus Diplom. III, pag. 88.

artikel 13 vastgelegd wederzijdse hulp tussen de koning van Siauw en de bondgenoten, dus niet alleen de Compagnie. Vermoedelijk zal dus deze overeenkomst toch moeten worden beschouwd, een geheel te vormen met die van geval 52.

54. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CCCXCVII. Molukken-Manganitoe, 10 December 1677

Op Padbrugge's reis, waarvan in de beide voorgaande gevallen sprake was, werd deze overeenkomst gesloten met „prins Piantay, hooft der Manganitaensche Christenen tot Cayouris", ter regeling van diens positie na een tot stand gebrachte verzoening.

Deze prins Piantay was de aangewezen opvolger van zijn broeder, de vorst van Manganitoe, toen deze in 1675 werd gedood wegens verzet tegen de Ternataanse opperhoogheid. Hij vluchtte echter naar de Spaansgezinde partij op Siauw. Takineta werd toen tot koning verkozen [242].

In deze overeenkomst wordt vastgelegd dat prins Piantay wordt erkend als „prince en oppergebieder over die volkeren, die met hem zijn affgeweken geweest", namelijk de „Manganitaensche Christenen tot Cayouris", een deel van Manganitoe.

De artikelen 11 en 12 der overeenkomst zijn gelijkluidend met die van de gevallen 52 en 53 (zie aldaar): arbitrage en mediatie door de Compagnie; in kleine zaken mediatie door in onderling overleg aan te wijzen personen.

55. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDXI. [243] Gorontalo en Limbotto, 25 Maart 1678

Nadat Gorontalo en Limbotto zich door bemiddeling van de Compagnie hadden onttrokken aan de opperhoogheid van Ternate en zich onder bescherming van de Compagnie hadden gesteld (zie geval 50), hield Padbrugge op zijn reis naar Noord-Celebes (zie de gevallen 52 en 53) ook besprekingen met de vorsten. Deze over-

242) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 105.
243) In Corpus Diplom. III, pag. 127, ten onrechte: CDX.

eenkomst, op Ternate tot stand gekomen, is daarvan het resultaat[244]).

De overeenkomst bevat in punt 7 een bemiddelingsclausule:

> „En off het gebeurde, dat Gorontaele en Limbotto in sighselv, off wel onder elckanderen, twistigh wierden, sullen geen derselver de waepenen daerover vermogen aen te nemen, maer in der minne hunne verschillen sooveel doenlijck traghten by te leggen; en sulcx niet konnende geschieden, sullen parthyen aenstonts naer herwaerts, ofte wel naer de Manado met de bescheyden van de aenstaende verschillen gesonden werden, hetwelck wel meest verstaen werdt, indien de Gorontaelders en Limbotto eenigen twist onder elckander moghten krygen, dat in der minne door hunselven niet en waere by te leggen ofte te vergelyken."[245])

Deze clausule is veel vager dan die der artikelen 11 en 12 der gevallen 52-54 en dan artikel 25 van het Bongaais Verdrag. Arbitrage kan er niet in worden gezien, om van sanctie nog niet eens te spreken. Zoals de formulering luidt is het zelfs een open vraag of goede diensten of mediatie wordt bedoeld.

56. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDXII. Palembang, 20 April-3 Juli 1678

Deze overeenkomst is een herziening van een van 1662. Zij kwam tot stand op 20 April op initiatief van de Compagnie, die, met het oog op de vergrote aanvoer, een herziening wenste van de in 1662 vastgestelde peperprijzen[246]). Deze overeenkomst, waarbij namens de Compagnie als commissaris optrad de opperkoopman Dirk de Haas, werd op 3 Juli gevolgd door een „Byvoegsel dienende tot nader verclaring en meerder becragting", in de vorm van aantekeningen op verscheidene der artikelen.

Artikel 1 met aantekening regelt de vorm waarin de peperhandel tussen de Compagnie en Palembang zal worden uitgeoefend, en de prijzen. De Sultan zal vier kooplieden stellen, die alleen mogen handelen op zijn bevel of met medeweten van de sabandaar

244) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 127/8.
245) Corpus Diplom. III, pag. 130/1.
246) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 136.

„.... en aangaande de prijs derselve, sal na het goeddunken van de vier coopluijden en den vercooper gemaekt werden, dog de prijs daarvan als by alle coopluyden gebruykelijk is." [247])

In het „Byvoegsel": Bij ontstentenis van maximaal twee dezer kooplieden, hier „factoors" genoemd, kunnen de overige handelen, mits in het bijzijn van de sabandaar. Wanneer de Compagnie klachten over het gedrag dezer factoors voorbrengt bij de Sultan of diens zoon, Pangerang Depatty, zullen dezen bij gegrondbevinding van de klacht, de betreffende factoor door een andere vervangen [248]).

De overeenkomst van 20 April kwam tot stand door de bemiddeling van de sultan van Djambi, die mede zijn zegel aan de overeenkomst hechtte.

Het Dagregister vermeldt hieromtrent:

> „den ouden Jambysen Sulthan Agon was eenigen tyt geleden met syn twee dochters, die met beyde de zoonen van den Palembansen Sultan Ratoe in huywelyck waeren getreden, op Palembangh verschenen, eenelyck maer tot geleyde van deze zyne kinderen, 't welcq ontrent de bevorderingh tot het vernieuwen van 't contract seer wel was gecomen, want had den Palembangsen Vorst gemelte Sulthan Agon versocht ende geauthoriseert synentwegen met d'E. d'Haes te willen handelen ende confereren, mitsgaders met deselve soodanigen contract te sluyten als hy goetvinden en dienstich oordeelen soude, 't geen dan oock door hem soude werden geapprobeert, sulcx dan met deselve in onderhandelinge getreden wesende, had Zyn Hoocheyt hem seer civiel en moderaet gedragen en waerlyck bethoont van d'E. Comp. een vriend te syn, met dewelcke dan eyndelyck op den 20 April jongstleden het contract in alle syn deelen en leden volcomen was vernieuwt tot 's Comp. merckelyck voordeel, want..." [249])

Hier doet zich de meer voorkomende figuur voor dat de mediateur tevens gemachtigde is.

---

247) Corpus Diplom. III, pag. 137/8.
248) Corpus Diplom. III, pag. 140.
249) Dagh-Register 1678, pag. 178.

57. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDXXXVIII. Sumatra's Westkust, 24 Juli 1680

De onrust ter westkust (zie laatstelijk geval 51) was in de ware zin van het woord een „voortdurende". Paoeh en Kotta-tengah bleven het Padang (welks Panglima Radja steeds de zijde der Compagnie hield) lastig maken. Onvoldoende steun van de Compagnie bracht hem ten laatste in grote moeilijkheden:

> „... en, nu hy den haat van alle de omleggende gebuuren vanwegens de Compe, sigh op den hals had gehaelt, men hem in de peekel scheen te laten steecken." [250])

Het Dagregister vermeldt dan verder hoe een schijnvertoning, waartoe men besloot, nogal pijnlijk afliep door verraad van Poetih.

Een flinke macht onder Laurens Pit, de jonge, als commissaris, aangevuld met Padangse hulptroepen, boezemde zoveel ontzag in dat èn Kotta-tengah èn, later, Paoeh te Padang hun onderwerping kwamen aanbieden.

Pit verzoende hen met de Padangers, hetgeen ook in de gesloten overeenkomst tot uiting kwam, waar Pit wordt betiteld als „gesonden van onsen schermheeren, om alle questies en onlusten, die onder ons ontstaen sijn, by te leggen en alles wederom in zijn voorige ruste te herstellen." [251])

Bij de totstandkoming van de overeenkomst, een vredesverdrag, werd door de sultan van Indrapoera bemiddeling of minstens de helpende hand geboden, zoals blijkt uit de woorden die in het Dagregister onmiddellijk voorafgaan aan de overeenkomst:

> „... gelyck haer sulx door den sultan van Indrapoera en den Maleysen schryver Catip Moeda van woorde tot woorde wierd voorgehouden, op den 24 July daeraen in den volgenden sin geswooren hebben, als: ..." (volgt de tekst van de overeenkomst, zoals die is opgenomen in Corpus Diplom. III) [252]).

[250]) Dagh-Register 1680, pag. 191/2.
[251]) Corpus Diplom. III, pag. 219.
[252]) Dagh-Register 1680, pag. 712.

58. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDXLII. Sumatra's Westkust, 1 Januari 1681

In Baros, dat door zijn noordelijke ligging sterk onder invloed van Atjeh stond, stonden een Atjehs-gezinde groep regenten onder radja Ilir en een compagniesgezinde groep onder radja Oeloe, tegenover elkaar. Het groot contract van 1680 (zie geval 57) noodzaakte radja Ilir het hoofd in de schoot te leggen [253]).

Het Dagregister vermeldt dat Jan van Leene en Arent Silvius met een door hulptroepen van de westkust versterkte macht

> „.... naar Baros vertrocken, om de geschillen tusschen de boven en benedenlantse regenten te dier plaatsen met de beste middelen by te leggen..." [254])

Volgens Mac Leod was de verzoening niet reëel. Hij schrijft althans (zonder bronvermelding) dat men deed alsof de radja's zich verzoenden [255]).

In de artikelen 7 en 8 wordt vastgelegd minnelijke oplossing van geschillen, zo nodig uitlopend in arbitrage.

Artikel 7 handelt over geschillen van „burgerkrijg" van de radja's d'Oulou en d'Illeer en de regenten. Gezien artikel 8 moet hieronder waarschijnlijk worden verstaan: geschillen van elk hunner met hun onderhorigen. De personen van de gecommitteerden (wie hiermee worden bedoeld schijnt niet geheel duidelijk) worden ten deze gehouden als „regters ende middelaars", zelfs met de bevoegdheid tot „ampliatie van desen nader contracte". Als sanctie wordt gesteld dat „dengene, die sig sulx niet komt te onder werpen, als een verstoorder ende vyand van de gemene rust sal werden aangetast ende gestravt."

In artikel 8 voorziet de overeenkomst in een minnelijke oplossing van eventuele toekomstige onderlinge geschillen tussen Ilir en Oloe en de regenten, die moeten worden voorgebracht bij de „residenten" te Baros (goede diensten of mediatie) en zo nodig ter arbitrage bij de „commandeur ende stadhouder" te Padang. Zo althans meen ik dit artikel na vergelijking met artikel 14 van de kort daarna gesloten overeenkomst (zie geval 60) te moeten ver-

---

253) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 227.
254) Dagh-Register 1681, pag. 25.
255) Mac Leod in Indische Gids 1905I, pag. 470.

staan. Op het niet-nakomen dezer uitspraak wordt een, niet nader aangeduide, sanctie gesteld.

Mac Leod vermeldt nog (zonder bronvermelding) dat van Leene en Silvius, te Baros terug na een reis naar Singkel, op de laatste Februari 1681, twee Bataks, afgevaardigden van Soerkam, en twee van Korlang, ontvingen, die zich verzoenden met radja Oeloe. „Zij beloofden dat zij in voorkomende geschillen zich aan de uitspraak van de resident te Baros zouden onderwerpen." [256]) Dit is niet als contract opgenomen in het Corpus Diplomaticum, hoewel toch wel waarschijnlijk is dat het schriftelijk zal zijn vastgelegd.

59. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDXLIII.

Cheribon, 7 Januari (sluiting te Cheribon), 27 Februari (aanhangsel dat voorziet in eventuele toevoeging van enige punten op verlangen van de Soenan), 31 Juli 1681 (ratificatie te Batavia)

De drie gebroeders-sultans van Cheribon waren in 1677 in handen gevallen van sultan Ageng van Bantam [257]), die hen met eerbewijzen ontving.

In 1678 werden zij weer vrijgelaten, na door sultan Ageng bewerkt te zijn om een aan de Compagnie en Mataram vijandige houding aan te nemen [258]).

Bij hun vertrek werd Willem Caeff, resident in Bantam, blijkens diens brief van 10 Augustus 1678 aan G.G. en Raad, door sultan Ageng voorgehouden:

> „. . . dat ook Bantam met die van Cheribon opregte bloedvrienden van geslachte tot geslachte waren geweest en dat hy, Sultan van Bantam, daarom gehouden was om Cheribon, zoo die plaats door iemand wierd aangetast, bij te staan en te adsisteren . . ." [259])

[256]) Mac Leod in Indische Gids 1905I, pag. 471/2.

[257]) In de inleiding tot de overeenkomst zegt Stapel dat zij door Taroeno Djojo, die hen gevangen nam bij de inneming van Karta, waar zij toen aanwezig waren, werden uitgeleverd aan sultan Ageng van Bantam. In Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 403 en 414 zegt dezelfde auteur echter dat zij kwamen op uitnodiging van sultan Ageng, oneens als zij het waren over de in de strijd van Taroeno Djojo tegen Mataram aan te nemen houding.

[258]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 233.

[259]) de Jonge, De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, zevende deel, pag. CXXX.

Toen Bantam een aanval deed op Pekalongan, een pand der Compagnie voor de oorlogskosten ten behoeve van Mataram gemaakt in de strijd tegen Taroeno Djojo, gedroeg Cheribon zich volkomen passief, liet het zelfs toe dat op zijn grondgebied door Bantam kanonnen aan wal werden gebracht. Aan een eis uit Batavia, de Bantammers te verjagen of gevangen te nemen, werd geen gevolg gegeven, waarop de Compagnie Cheribon bezette, de Bantammers verjoeg, en bovenaangeduide overeenkomst sloot met de drie gebroeders-sultans [260]).

Het Dagregister vermeldt dat de gebroeders hebben verzocht, te mogen blijven onder bescherming van de Compagnie, zich overgevende „aan 't welgevallen van de Compagnie en den Sousouhounang Aman Courat" [261]). Bemiddelend werd nu opgetreden tegenover Bantam dat de rechtmatigheid van het gezag van de Soenan over Cheribon bestreed [262]), waaromtrent het Dagregister vermeldt:

> „. . . en volgens dien ook daervan aan de gesanten des Conings van Bantam, doen se hier waren, alsmede door onse ambassadeurs, doen sy op Bantam waren, aan den Coningh van Bantam selfs kennisse gedaan met versoek dat hy sigh voortaan met de Coningen Chirrebon en haer landt en onderdanen niet meer believe te bemoeyen, maar deselve in ruste en vrede te laten, . . ." [263])

In de volgende jaren heeft de Compagnie dit punt niet losgelaten. Nadat de hulp van de Compagnie aan Sultan Hadji in zijn binnenlandse moeilijkheden tot succes had geleid, werd in een in 1684 tussen de Compagnie en Bantam gesloten overeenkomst, in punt 7 door Bantam van elke aanspraak op Cheribon, zo voor het verleden als voor de toekomst, afgezien [264]).

In de aan het hoofd van dit geval aangeduide overeenkomst met Cheribon wordt, na voorwaardelijke steun te hebben beloofd ingeval van een conflict tussen Cheribon en een niet-bondgenoot van

---

260) Stapel, Geschiedenis van Ned. Indië, deel III pag. 415. Dat het contract op 7 Januari te *Batavia* zou zijn gesloten, zoals t.a.p. vermeld, moet blijkens de tekst van het contract op een vergissing berusten.

261) Dagh-Register 1681, pag. 10.

262) de Jonge, o.c., pag. CXXV.

263) Dagh-Register 1681, pag. 10.

264) Corpus Diplom. III, pag. 340.

de Compagnie, voorzien in mediatie bij conflict met een compagniesbondgenoot. In dat geval namelijk . . .

> „. . . sal d'E. Compie door vrindelyke tussensprake de verschillen als middelaars tragten te vereffenen, mits dat de Coningen haar alsdan of in sulken geval naar des Compies goeden raad en vermaninge comen te gedragen." [265])

De gebroeders mogen hun bestaande gebied niet uitbreiden. Ter oplossing van grensconflicten wordt voorzien in een Gemengde Commissie:

> „En so 'er over de limiten een verschil mogt wesen, dat sal door wedersijds gecommitteerde, onverminderd dit verbond van vrindschap, vereffent werden." [266])

Op 1 April 1681 wordt in Batavia een brief van de drie gebroeders ontvangen, waarin feitelijk de bemiddeling der Compagnie wordt ingeroepen in een gebiedskwestie met de Soenan:

> „. . . Wyders versoecken wy drie gebroeders om Godtswil en de macht van de Compagnie dat onse volckeren, die ontrent Chirrebon woonen en door den Sousouhounang die tot Talaga Wary overleden ten tyden van onsen vader, die in de Matharam gestorven is, onder hem getrocken heeft, de Compagnie met den Sousouhounang Aman Courat daerover gelieven te beraden en schryven, opdat zy onder het gebiet van ons drie gebroeders moogen blyven . . ." [267])

Onder 1 Augustus wordt in het Dagregister opgenomen:

> „Missive, van Haer Hoogh Edls, tot Batavia aen de drie Princen gebroeders tot Cheribon geschreven.
> . . . en dan sullen wy het derde (exemplaar van het contract!) aan den commandeur Couper stieren voor den Sousouhounan, 't welck eerstdaags te geschieden staat, sullende het schip op Cheribon aancomen om uwe gesanten mede te nemen, die daartegens dienen gereet gehouden te werden. Maar de Gouverneur Generael ende de Raden van India zyn seer verwondert geweest uyt den commissaris te

[265]) Corpus Diplom. III, pag. 234.
[266]) Corpus Diplom. III, pag. 235.
[267]) Dagh-Register 1681, pag. 212.

vernemen, dat geene van de broeders genegen waeren in persoon naar den Sousouhounan mede te gaen om denselven te begroeten en nevens ons en commandeur te versoecken dat hy het contract, voor sooveel het hem aengaet, nevens ons mede woude approberen, niet connende bedencken wat oorsaecke de Princen mogen hebben om daertoe soo ongenegen te zyn, en noch temeer dewyle de broeders in haren brieff aan ons versoecken, dat wy met den Sousouhounan wilden beraeden en denselven bewegen eenige volckeren, die ontrent Chirebon woonen en die den overleden Sousouhounan volgens u schryven Cheribon ontrocken zoude hebben, weder onder de drie gebroeders, Coningen van Cheribon gestelt moghte werden, 't welck immers door de broeders zelfs hadde behooren te geschieden, 't gunt buyten twyffel den Sousouhounan veel aangenamer soude zyn geweest, ons qualyck connende inbeelden dat den Sousouhounan Aman Courat daartoe te bewegen zal syn, vermits geene van u alle in persoon voor hem komen te verschynen; . . ."

De Compagnie zal echter voor de broeders doen wat zij kan. Omgekeerd wordt gewezen op de bepaling in het contract volgens hetwelk de broeders . . .

„. . . haer sullen moeten onderwerpen, 't geene den commissaris genootsaeckt moght werden tot vergenoegh van den Sousouhoenan nogh by het contract te voegen, dogh zal evenwel de commandeur ten voordeele van de broeders zooveel doen als mogelyck is; . . ."

Dan volgt een vaderlijke les aan de broeders om toch vooral in het vervolg eendrachtig te zijn; om „dispuyten" te voorkomen worden alleen brieven of gezanten van de gezamenlijke broeders beantwoord of ontvangen . . .

„. . . tenwaere yemant van haar door de andere verongelyckt ofte overlast aangedaen wierden en hy daarover eenige clagten te doen hadde, waarvan dan kennisse aan onsen resident gegeven can werden, om herwaarts aan ons volgens de cincere waarheyt over te schryven, . . ." [268])

---

[268]) Dagh-Register 1681, pag. 472-474.

60. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDXLIV. Sumatra's Westkust, 27 Januari-31 Maart 1681

Het met de radja's Oeloe en Ilir gesloten contract (zie geval 58) werd in dezelfde maand nog eens bevestigd door een nadere overeenkomst.

Aanleiding hiertoe was het volgende: men vermoedde dat Ilir leiders van de Atjehs-gezinde partij in zijn huis verborg. Wegens het vinden van bezwarende brieven werd hij gegijzeld. De nadere overeenkomst werd wegens de physieke toestand van Ilir — hij overleed zeer spoedig daarna — mede gesloten met diens zoon Ibrahim [269]).

In artikel 14 van deze overeenkomst wordt weer voorzien in mediatie (goede diensten), arbitrage en sanctie, overeenkomstig die in artikel 8 van geval 58, doch veel scherper omschreven:

> „Ende soo er eenigh verschil over saecken van belangh onder d'Ouloese ende Ileirse moghten comen te ontstaan, en sy met malcanderen daarin niet connen overeencomen, soo sullen se de geheele saeck aan den resident alhier bekentmaecken, maar soo ('t) door behulp van denselven parthyen oock niet soude connen voldaen werden, soo sal 't dispuyt ende 't oordeel daarover aan den heer commandeur tot Padangh gedefereert, ende Sijn E. uytspraeck sonder tegenspreecken aangenomen, voor goet gekeurt en aghtervolght moeten werden, op poene dat, die anders doet, zijn reght ende saeck verliesen en als een wederspannige gestraft werden (sal)." [270])

61. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDLIV. Palembang-Djambi, 5 Augustus (sluiting) — 14 Augustus (ratificatie onder voorbehoud door Djambi) — 30 September 1681 (ratificatie door Palembang)

Deze overeenkomst is een vredesverdrag, tussen Palembang en Djambi tot stand gekomen na mediatie door de Compagnie.

Palembang had niet veel genoegen beleefd van het feit dat het

---

269) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 243.
270) Corpus Diplom. III, pag. 246/7.

zich, in de strijd tussen Djohor en Djambi, tegen Djambi keerde. Palembang geraakte daarbij namelijk zodanig in moeilijkheden dat het door middel van speciale gezanten de hulp van de Compagnie inriep [271]. François Tack werd daartoe uitgezonden, allereerst om...

> „den waeren dienst en interest van d'E. Compagnie te behertigen etca." en tenslotte ook om... „de swevende onlusten tusschen die Vorsten te besligten en yder derselver tot haer vorige staat en ruste tragten te herstellen, mitsgaders de Johorese armade wederom naar huys te doen keeren." [272]

Tack begon dan ook met een voor de Compagnie gunstige overeenkomst met Palembang af te sluiten (Zie Corpus Diplom., pag. 267).

Een missive wordt aan François Tack meegegeven voor „den Sultan Ratoe, Conincq tot Palembangh", waarin de Sultan een hartig lesje in ontvangst moet nemen, alvorens hem de hulp der Compagnie wordt aangekondigd:

> „... De Pangeran Ratoe ga in zyn eygen herte eens overleggen, off alle de vorsz. schaden en ongemacken niet soude konnen voorgekomen zyn geweest, zoo Zyn Hoogheyt Jamby ongemoeyt gelaten en zyne krygsbenden van daer gehouden hadde. Zoo wort het waerachtig dat niemandt in 't verdriet komt off hy helpt er zigh selver in: hadt Sultan Ratoe iets op die van Jamby te pretenderen, waerover met minne geen satisfactie konde erlangen, hy hadde 't selve den Gouverneur Generael en Raden van India konnen bekentgemaekt hebben en haeren broederlycken raad daerin versoght."

Verder wordt hem onder het oog gebracht dat het

> „niet betaemde dat U Hoogheyt, een bondgenoot van de Compagnie zynde, zyn gebuurvorst den Conincq van Jamby, insgelycx een oud bondgenoot van de Compagnie, gingh beoorlogen sonder al tevoren aan den Gouverneur Generael en Raden van India daervan kenniss te geven".

---

[271]) Stapel, Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 459 en volgende.
[272]) Dagh-Register 1681, pag. 229.

De moeilijkheden van de Sultan spruiten ten dele voort uit het feit dat Pangeran Aria met een deel der Palembangse macht voor Djambi ligt en niet wenst op te breken. Daar moet de Sultan een eind aan maken zegt de missive...

„Want hoe soude men Palembangh te hulpe konnen komen, zolange de Palembangers zelffs anderen overlast zoeken aan te doen,"

Tack heeft opdracht, heet het dan verder, aan Djambi en Djohor mede te delen dat hij is

„uytgesonden als expres gesant, niet alleen aen Sultan Ratoe maer ook aen de Jambinesen en Johoryten, Compagnies bondgenoten, om haere verschillen by te leggen en de voorige vrede, vrundschap en bondgenootschap te herstellen," [273])

Ten aanzien van de bemiddeling tussen Palembang en Djambi vermeldt het Dagregister van hetzelfde jaar dat Tack voor de vraag komt te staan, hoe de door de Sultan gestelde gezanten met Djambi in contact te brengen, daar de plaats waar dit zal geschieden een teer punt blijkt te zijn:

„soo had den E. Tack voorgeslagen met de voornoemde gesanten selfs nevens de scheepsmagt tot voor Jamby te willen opzeylen om de questien aldaer inmediatelyck te bemiddelen, 't gunt soodanigh oock ware geacquiesceert..."

Inmiddels stelde koopman Bastinck in Djambi den Sultan „de wegh tot vermiddelinge" voor, waarbij hij niet vergat te spreken over een nieuw contract en de uitstaande vorderingen van de Compagnie,

„soo had gemalte Sultan gerepliceert seer verheugt te wesen over de aanbiedinge van Haer Edls. adsistentie tottet beslegten der swevende discrepantien tusschen hem en den Sultan Ratoe van Palembangh,"

Een van de voorwaarden van de Sultan van Djambi is

„dat de vreede op zyn lant oftewel ter halver zee tusschen Palembangh en Jamby mogte gesloten werden, alwaer hy

[273]) Dagh-Register 1681, pag. 250-254.

selfs in persoon wel soude willen verschynen off gecommitteerdens met volle authoriteyt senden;" [274])

Het Dagregister vermeldt voorts dat Tack op 20 Juli met twee schepen van Palembang naar Djambi voer

„om de nogh openstaande geschillen tusschen die beyde croone te medieeren en te helpen slissen,"

De Djambische gezanten verschenen

„met een bondige credentiebrieff van haeren heere versien, waarop men ten eersten werck begonnen en na verscheyde gehoude conferentien en het aanhooren van yders pretentien en debatten tusschen deselve eyndelyck door onse mediatie en interventie op den 5 Augusty tusschen die beyde Coningen van Palembangh en Jamby door derselver gecommitterdens een bondigh en vast contract van vreede aangegaen, gesloten en besegelt waere geworden." [275])

De sultan van Djambi was niet bijster tevreden over het werk van zijn gezanten in verband met het feit dat bij artikel 3 van het verdrag aan Palembang werden toegewezen tien dorpen in het landschap Tambessie, ten aanzien waarvan hij het standpunt innam dat zij begrepen waren in een bruidsschat waardoor eertijds gebied van Palembang naar Djambi was overgegaan. Hij

„... had derhalven oock dierwegen gedilayeert hetselve contract te bekragtigen, doch eyndelyck niettemin d'opgestelde ratificatien door minlycke persuasie van den E. commissaris Tacq noch op den 14 Augusty met het ryxsegel ter presentie van de Palembangse volmagten bekragtigt, mits dat dequestie der 10 dorpen etca. door Haer Hoogh Edls. alhier als gesegt soude werden gedecideert..." [276])

Deze arbitrage door de Compagnie, die in de ratificaties van Djambi en Palembang is vastgelegd, heeft inderdaad plaats gehad (zie geval 62).

Het vredesverdrag zelf voorziet in artikel 7 in mediatie (in alle toekomstige geschillen tussen Palembang en Djambi) door de

[274]) Dagh-Register 1681, pag. 483/4.
[275]) Dagh-Register 1681, pag. 595/6.
[276]) Dagh-Register 1681, pag. 595/6.

Compagnie, „... welkers mediatie sy sig ten allen tyden gewillig onderwerpen."

Dit artikel wordt bevestigd in het vredesverdrag van 1683 en aldaar uitgebreid met een strafbepaling (zie geval 66).

62. Arbitrale uitspraak der Compagnie in een geschil tussen Palembang en Djambi. April 1682

Bij het vredesverdrag, in 1681 tussen Palembang en Djambi gesloten door bemiddeling der Compagnie, werd een geschilpunt omtrent het gezag over tien dorpen in het landschap Tambessie onderworpen aan de arbitrale uitspraak van de Compagnie (zie geval 61).

In de eerste maanden van het jaar 1682 werd deze arbitrage te Batavia behandeld en ten einde gebracht.

Onder 27 Januari 1682 vermeldt het Dagregister:

> „De gesanten der koningen van Palembang en Jambij heden 's voormiddags bij Sijn Edht toegelaten en gekomen wesende, soo is aan deselve door Sijn Edt aangesegt het gebesoigneerde en gearresteerde in Raade van India onder date 20 deser aangaande de verschillen wegens seeckere 10 gepretendeerde dorpen, ..." [277])

Erg belangrijk vond men de aangelegenheid echter blijkbaar niet want onder 20 Januari vindt men in het dagregister wel vele beslissingen van de Raad van Indië, o.a. over schuldkwesties die Palembang en Djambi betreffen, maar de tien dorpen worden daar niet genoemd.

Op de 18de April echter worden de gezanten van Djambi en Palembang ten afscheid ontvangen en het dagregister vermeldt onder die datum in extenso de brief die voor de Sultan van Palembang wordt meegegeven. Uit deze brief blijkt op welke wijze de Compagnie zich heeft gekweten van de taak die zij op zich nam. De beslissing luidde dat de dorpen bij Djambi zouden blijven doch aanbevolen werd ze ter gelegener tijd, wanneer een Djambische prinses zou huwen met een Palembangse prins, als huwelijksgift mee te geven:

---

[277]) Dagh-Register 1682, pag. 62.

„. . . gelijck de Sultan Ratou nogh eenige weijnighe verschillen ten aanwesen van den Commissaris tusschen Palembangh en Jambij open hadde gelaten ende alhier aan ons gerenvoijeert om als middelaars deselve in dier voegen te vereffenen als wij soude oordeelen reght en billijck te wesen, soo hebbe den Gouverneur Generaal ende Raaden van India oock in geen gebreecke willen blijven daarvan haar werck te maacken ende derhalven uijt de Hooge Vergaderinge van de Compagnie twee Raden van India en den Secretaris alsmede den Commissaris Tak en den Sabandaar Ocker Ockertsz gecommitteert om de Jambijse en Palembangse gesanten over de saack in questie tegen malcanderen te hooren ende de brieven van Sultan Agon op Jambij en Sultan Ratou op Palembang aan ons geschreven met aandacht naar te sien, 'twelck alsoo geschiet wesende soo heeft den Gouverneur Generaal ende de Raaden van India gemeijnt en toe gescheenen dat den Sultan van Jambij het meeste recht aan zijne zijde hadde op de thien questieuse dorpen in 't lant van Tambessij gelegen, dat eijgentlijck onder het gebiet van Jambij sorteert, behalven dat die luijden haar genegentheijt niet en is om vooralsnogh onder een anderen heere haar te begeven, waartoe sij oock niet wel te brengen soude sijn, schoon sij niet en ontkennen van Palembangh afcomstigh te wesen, dogh al van veele jaren in dat lant ter neder gestelt en voortgeteelt, soodat se haarselven nu niet anders als voor onderdanen van Jambij connen aansien en daarom oordeelen den Gouverneur Generaal dat de voorschreven thien dorpen volgens de reden en billijckheit onder den Sultan van Jambij behoorden te blijven gelijck die nu sijn; maar den Gouverneur Genraal ende de Raden hebben daarbesijden oock verstaan, tot bevorderinge ende te kragtiger bevestinge van de wedersijdse ruste en eenigheijt der beijder gebuurige rijcken en onderdanen, den Sultan van Jambij te recommanderen alsser eens een Jambijse princesse aan een Palembangse prins komt te trouwen, deselve dorpen als een huwelijcxgifte wel weder uijtgegeven en aan Palembangh getransporteert conde werden, gelijck die volckeren op deselve maniere tot een huwelijcxgift door Palembangh onder Jambij gestelt sijn, welcke uijtspraake soodanigh aan de gesanten van Jambij en Palembangh door den Gouverneur Generaal

gedaan sijnde, namen sij aan daar van t'hunner thuijscomste neffens ons schrijven bij monde behoorelijck rapport te sullen doen, meijnende dat hare meesters wedersijts haar daarmede wel souden connen vergenoegen." [278])

63. Poging tot mediatie door de Compagnie in de strijd tussen de afgetreden sultan Ageng van Bantam en diens zoon, sultan Hadji. 1682

Toen vele Bantamse groten, onder de indruk van de successen der Compagnie in de strijd tegen Mataram, er niet veel voor voelden, met de Compagnie de strijd aan te binden, had de impulsieve sultan Ageng afstand gedaan van de troon ten behoeve van zijn zoon Hadji. Diens compagniesgezinde politiek, waardoor hij vele rijksgroten van zich vervreemdde, die wegtrokken of werden verbannen, had een opstand ten gevolge, waarbij Hadji's vader zich aan het hoofd der rebellen plaatste. Hadji riep de hulp der Compagnie in met vele schone beloften.

Deze prachtige gelegenheid om in te grijpen in Bantam wilde men zich niet laten ontglippen. Het geschiedde echter omzichtig. Op Speelman's advies besloot de Raad, „een aanvanck te maken met ons te presenteren tot mediateurs omme de questie tusschen deselve vader en soone, ofte den ouden en jongen sulthan, te vergelycken."

De aangeboden mediatie werd een grandioze mislukking. Ageng antwoordde zelfs niet eens op een brief van de Saint Martin, die met drie schepen, waarop een troepenmacht, voor Bantam was verschenen. Bij het uitblijven van antwoord werd tot actie overgegaan [279]).

Deze poging tot bemiddeling wordt nog aangeduid in de Acte-obligatoir, volgende op de overeenkomst die tot stand kwam in 1684 na het uiteindelijk succes der ondernomen actie [280]).

---

[278]) Dagh-Register 1682, pag. 480/1.
[279]) Stapel, Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 416/7.
[280]) Corpus Diplom. III, pag. 343.

64. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDLIX. Sumatra's Westkust, 17 Maart 1682

Aan een hernieuwde onrust ter westkust van Sumatra in de tweede helft van 1681 wilde Jan van Leenen (commandeur sedert het vertrek van Pit wegens ziekte) voorgoed een einde maken, daartoe in staat gesteld door een zending van 600 militairen uit Batavia [281]).

Kennelijk onder de indruk dezer macht werd de onderhavige overeenkomst gesloten.

De in de inleiding tot de overeenkomst vermelde mediatie (goede diensten ?) van de sultan van Indrapoera en de panglima-radja van Padang wordt in de aldaar aangegeven literatuur nergens vermeld, is alleen te putten uit de aanhef van de overeenkomst, die tevens aangeeft de meer voorkomende figuur van een mediateur die tevens gevolmachtigde is:

> „Translaet Maleyts provisioneel contract tusgen den Sultan van Indrapoura en den Panglima Radja van Padang, als daartoe express gecommitteert door de heer Jan van Leene, ... ter eenre, ende ..." [282])

65. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDLXIII. Sumatra's Westkust, 5 Juli 1682

Zò hecht was blijkbaar zelfs de overeenkomst van 1680 (geval 57) niet, of twee jaar later had Kotta-tengah weer eens een „pardon" nodig, toegestaan op verzoek van de regenten van Songy Backer, dus na mediatie (goede diensten ?):

> „Toen commandeur Jan van Leenen den 1en Juli 1682 op Padang teruggekeerd was, „„soo waeren drie dagen daaraan aldaar van de verdrevene uyt Cotta Tenga verscheenen thien afgesanten uyt de oudste en aansienelijkste geslaghten, daaronder als den voornaamsten Siry Radja Oullaballangh, out-gouverneur van Cotta Tenga, biddende om pardon en dat weder in genade aangenomen en herstelt mogten

---

281) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 290.
282) Corpus Diplom. III, aanhef van de overeenkomst, pag. 290.

werden, 't welke haar op 't versoek van de regenten en gemeente tot Songy Backer is toegestaan..."''
,,,,(Daghregister van Batavia, 1682, blz. 1022...)''''[283])

66. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDLXXI. Djambi-Palembang, 7-10 September 1683

De vrede, tussen Palembang en Djambi in 1681 door bemiddeling van de Compagnie gesloten (zie geval 61), belette Palembang niet, reeds zeer spoedig daarna een dreigende houding aan te nemen tegen de jonge, pas opgetreden, sultan Ingalaga van Djambi. Thans was het de laatste die, beducht voor zijn machtige nabuur, de bemiddeling der Compagnie inriep[284]). Met een kleine variant dus herhaalt zich hier de geschiedenis van 1681, ook in die zin dat aan de bemiddeling door de Compagnie een gunstige overeenkomst — ditmaal met Djambi — voorafgaat, gesloten door de resident aldaar, Adriaen Wieland, bevestigd en uitgebreid door de expres-commissaris Willem Hertsinck[285]).

De bemiddeling der Compagnie leidt ook thans tot vrede, vastgelegd in de aan het hoofd van dit geval aangeduide overeenkomst.

Aanhef en eerste punt van deze overeenkomst duiden op drie punten de mediatie der Compagnie aan:

a. ,,Tractaat van vreede, by interventie van Haar Hoog Edes"
b. ,,..., Willem Hartsink, als mediateur..."
c. ,,... onder de heylsame bemiddeling van den commandeur Willem Hartsink,..."

Artikel 7 van het vredesverdrag van 1681 wordt in het nieuwe artikel 3 bevestigd, terwijl daaraan een niet nader omschreven sanctie wordt toegevoegd: ,,... alsodanige straffe, als Haar... sullen bevinden te behoren."[286])

[283]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 298.
[284]) Stapel, Geschiedenis van Ned. Indië III, pag. 459 e.v.
[285]) Corpus Diplom. III, pag. 320-328.
[286]) Corpus Diplom. III, pag. 331.

67. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDLXXIII. Bantam, 17-28 April 1684

Sultan Ageng van Bantam, die de Compagnie al heel wat te stellen had gegeven (zie geval 27), herriep in 1682 zijn abdicatie van 1680 ten behoeve van zijn zoon Abdoel Kahar, alias sultan Hadji. Deze werd gesteund door de Compagnie aan wie hij, middels een briefje aan Speelman, in zijn uiterste nood het monopolie in Bantam beloofde wanneer de Compagnie hem hielp om zijn gezag te herstellen. Zie ook geval 63.

De Compagnie, deze „schone occasie" dankbaar aangrijpend, had de gevraagde hulp verleend en toen sultan Hadji na zware strijd in zijn gezag was hersteld kwam de aangeduide overeenkomst tot stand[287]).

In de „Acte obligatoir" van sultan Hadji bij deze „pointen en articulen" wordt vermeld dat de Compagnie haar daadwerkelijke hulp deed voorafgaan door een poging tot mediatie in deze burgerkrijg, en dat deze poging mislukte doordat „haar rebellie en hertnekkigheyd (werd) gevoed en ondersteunt door de Frangische residenten of volk van boven 'swints" waarmee volgens een noot van Stapel t.a.p. wordt bedoeld de hoofden der Engelse, Franse en Deense compagnieën op Bantam[288]).

In het „aanhangsel bij vorenstaand contract" vermeldt punt 7 internationale rechtspraak over individuen door een gemengde paritaire commissie, waarbij zijdens Bantam, de „sabandaar" op het terrein verschijnt[289]):

> „En byaldien tusgen wedersijdse ingesetenen eenige verschillen rakende de negotie quamen te ontstaan, soo sullen deselve door den gesaghebber van de Compie en den sabandaar van den koning in der minne en op de gevoegelijkste wyse bygeleyd en geapaisseert werden."[290])

[287]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 336.

[288]) Corpus Diplom. III, pag. 343;
„op 't versoek der Hollanders" worden zij niet zwaarder gestraft dan met uitwijzing (Corpus Diplom. III, pag. 343/4).

[289]) Zie ook: Resink, Volkenrecht in vroeger Makassar, pag. 401.

[290]) Corpus Diplom. III, pag. 349.

68. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDLXXVI. Molukken-Tagoelandang, 29 Juni 1684

Tagoelandang of Panggasane, behorende tot de Sanggir-eilanden en vanouds onder opperhoogheid van Ternate, kwam onder de Compagnie doordat Ternate een leen van de Compagnie werd. Bij een troonswisseling kwam de opvolger naar Ternate om de goedkeuring der Compagnie te verzoeken. Jacob Lobs (gouverneur der Molukken) benutte deze gelegenheid voor het sluiten van een overeenkomst in de geest als door Padbrugge in 1677 met verschillende Sanggirse vorsten gesloten (zie geval 52) [291].

De artikelen 12 en 13 dezer overeenkomst zijn vrijwel gelijkluidend aan de artikelen 11 en 12 van geval 52 (arbitrage en mediatie door de Compagnie; in kleine zaken mediatie door in onderling overleg aan te wijzen personen).

69. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDLXXXV. Sumatra's Westkust, 15 Maart 1686

De overeenkomst van 30 November 1685 (Corpus Diplom. III pag. 380) met de vorsten der Sapoeloe Boeah Bandar gesloten namens de gouverneur der westkust, werd bij de onderhavige overeenkomst door de commandeur persoonlijk bevestigd [292].

Het laatste artikel der overeenkomst (een der nieuw opgenomen clausules) voorziet in arbitrage door de tot beschermheer aangenomen Compagnie:

> „Ten negenden en ten laatsten beloven wy, contractanten, alle ende ider in 't besonder, de Nederlandse Oost-indische Compie voortaan voor onsen wettigen beschermheer en haren commandeur hier ter custe aan te nemen, erkennen en respecteren; en dierhalven, om alle desputen, questiën en verschillen tusschen ons radjas en soucas voorvallende, by te leggen, daaruyt verweidering en oorlog mocht comen te ontstaan, soo versoeken wy de regtmatige decisie van den heer commandeur, onder voorwaarde, dat d'E. Compie de

[291]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 359.
[292]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 406.

regtmatige tegens de onregtmatige procedeurders by wederstrevigheyt de hand bieden en in hun recht soo veel doenlijk maincteneren sal, opdat de vrede en vrintschap tusschen ons en onse nakomelingen med d'e. Compie eeuwig en onverbrekelijk blyve." [293])

70. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst CDXCVIII. Sumatra's Westkust, 9 Juni 1687

In deze overeenkomst, waaruit blijkt dat de „Sapoula Boabandaars", de tien havenplaatsen het weer op een andere wijze hebben verkorven (zie het „3de articul") laat de Compagnie zich (volgens de inleiding tot de overeenkomst: ter voorkoming van verder doordringen der Engelsen naar het noorden) een strook grond langs de zeekust „100 roeden of een musquets schoot van de zee landwaarts-in gerekend" in volle eigendom overdragen.

De arbitrage van geval 69 lost zich nu op in een Gemengde Raad:

„4de articul

Tot dien eynde (waarop dit slaat is niet duidelijk) beloven wy, gesamentlyke radjas en regenten der 4 soucos, representerende de Sapoulo Boabandhaars, de 4 pounglous uyt de soucos of 4 geslagten, als Maleyo, Tigalares, Panny en Campey, tot Sillida residerende voor gecommitteerde, om uyt onsen hoovde aldaar te helpen bywonen den hogen raad Sapoulo Boabandhaars, waarin d'E. Compie als onsen wettigen souverain de presidie heeft, die een panglima tot desen raad als vicepreses gelieft te qualificeren, om alle saaken van gewigte, de Sapoelo Boabandaars rakende, (naar het gevelde vonnis) af te doen, en onder 't hoger gesag van d'E. Compie ter executie te stellen en als wettige regters te erkennen, om alsoo die landen in rust en vrede te houden." [294])

---

[293]) Corpus Diplom. III, pag. 409.
[294]) Corpus Diplom. III, pag. 429.

71. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst DI.
Sumatra's Westkust, 22 December 1687

In de overeenkomst neemt de koning van Taroessan de Compagnie aan als „schutsheer, regter en schijtsheer". Alle geschillen, ook die met „ymant anders van buyten" zullen voor de commandeur der Compagnie worden gebracht om ze aldaar te laten „. . . . desideren, termineren, en uyt kragte van 't gewysde naar behoren ter executie te stellen, . . . ", waartegenover de Compagnie op zich neemt, „Sijn Hoogheyt tegens allen ende een yder te mainctineeren en hanthaven, gelijk sulx behoort en volgens regt en billikheyt vereyst wort."

Wij hebben hier dus weer de bijzondere figuur die wij ook in geval 47 ontmoetten, dat een mediatie der Compagnie bij een geschil tussen een derde en Taroessan, voor die derde werkelijk mediatie, voor Taroessan arbitrage betekent.

72. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst DIX.
Cheribon, 8 September 1688

Het boterde niet met de „eenigheyt" der drie gebroeders-sultans van Cheribon, aan wie de Compagnie reeds in 1681 heeft laten „aanseggen en vrundelyck vermanen dat sy tesamen in broederlyke vrientschap en liefde haer verbinden mosten . . ." [295])

Een hofintrige waarvan de jongste der drie gebroeders bijna het slachtoffer werd, werd tijdig in zijn juiste betekenis onderkend door de als commissaris gezonden opperkoopman Johannes de Hartog, waarna door bemiddeling der Compagnie deze uitvoerige overeenkomst tussen de gebroeders tot stand kwam [296]).

In de artikelen 23 en 25 wordt voorzien in de rol die de Compagnie te spelen heeft bij geschillen die eventueel weer onder de gebroeders mochten ontstaan : Onder uitsluiting van geweld wordt van de compagniesvertegenwoordiger een beslissende uitspraak gevraagd in die gevallen dat de gebroeders (elk afzonderlijk of gezamenlijk, dat is uit de tekst niet duidelijk) deze inroepen, terwijl bij overtreding van deze uitspraak of van de bepalingen van de overeenkomst een bindende beslissing of bevel zal worden gegeven.

---

[295]) Dagh-Register 1681, pag. 10.
[296]) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 459.

73. Corpus Diplomaticum III. Overeenkomst DXXXIII. Timor-Rotti, 24 November 1690-3 Februari en 4 Mei 1691

De situatie op Timor vertoonde een pendant van die ter Westkust: een zekere binding aan de Compagnie, vastgelegd in overeenkomsten, herhaalde onrust, evenzeer herhaalde verdeemoediging en aanneming in genade. In 1689 kwam een deel der regenten van Rotti in openlijke opstand terwijl het overige deel trouw bleef en de Compagnie bovendien steun kreeg van de bondgenoten van Zuid-Timor. De vredesonderhandelingen duurden lang, mede doordat tegen de bondgenoten der Compagnie vijandig werd opgetreden terwijl zij in gang waren [297]).

De „Vredearticulen" betreffen dan ook naar de vorm een vrede tussen de bondgenoten en hen die in genade waren aangenomen, opgesteld door de Compagnie. Reeds in het tweede punt komt echter de verhouding met de Compagnie om de hoek kijken.

In punt 14 is vastgelegd arbitrage door de compagniesvertegenwoordiger te Koepang in geschillen tussen de Rottinezen onderling. In plaats van tot vijandelijkheden over te gaan moeten zij alsdan „op 't spoedigste naer Coupang overkomen, om de oorsake van haer geschil aen 't opperhooft en den raad bekend te maeken, aen welkers advijs en goedvinden sy haer sullen moeten gedragen, om alsoo alle verdere verwyderingen voor te komen." [298])

74. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DXLV. Sumatra's Westkust, 22 Januari 1693

De labiele rust ter Westkust werd in 1692 weer eens verstoord. Deze onrust was oorzaak en gevolg tevens van het verschijnen van Atjehse vaartuigen. Zo te Air-Bangis waarvan de wettige vorst in de Bovenlanden werd gevangengehouden. Daar het zenden van gecommitteerden geen oplossing bracht werd er een kleine expeditie heen gezonden onder de vaandrig Johannes Sas [299]), die in het eerste halfjaar 1693 een serie overeenkomsten ter Westkust afsloot [300]).

297) Corpus Diplom. III, inleiding tot de overeenkomst, pag. 538/9.

298) Corpus Diplom. III, pag. 543.

299) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 13.

300) Corpus Diplom. IV passim. Een poging om in het Landsarchief te Batavia in de uitgaande brieven hierover iets meer te vinden, met name in verband met

In punt 7 der overeenkomst wordt voorzien in goede diensten/mediatie door de Compagnie in geschillen tussen de bondgenoten, en in arbitrage door niet in het geschil betrokken bondgenoten. Het laatste met een niet nader omschreven sanctie:

> „Bijaldien tusschen hun en eenige andere naebuurige volckeren van dese kust (in dit verbond sijnde) geschil quame te ontstaen, soo sullen daerover geen wapenen mogen aannemen off feytelijkheden begaan, maer gehouden sijn haer quaestiën d'E. Compie bekend te maeken, om deselve in der minne ter neder te leggen, off wel door andere bondgenoten, die neuterael zijn, gedecideerd te werden sooals het behoord, met welke uytspraek zy hun moeten tevreeden houden, op paene van arbitrale correctie." [301])

75. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DXLVI.
Sumatra's Westkust, 29 Januari 1693

De kleine expeditie van Sas begaf zich na het sluiten van de overeenkomst te Air-Bangis (zie geval 74) naar het noordelijk daarvan gelegen Batahan [302]), waar een vrijwel gelijkluidende overeenkomst werd afgesloten. Met name voor artikel 7 der overeenkomst zij hier naar genoemd geval verwezen.

76. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DIL.
Sumatra's Westkust-Nias, 23 Maart 1693

Op zijn verdere reis (zie gevallen 74 en 75) kwam Sas, na Baros te hebben bezocht, op de noord-oostkust van Nias, waar hij onder instemming der bevolking de Atjehers stevig aanpakte door het veroveren van hun versterkte plaatsen en van enige vaartuigen [303]).

In punt 7 der hier gesloten overeenkomst wordt vastgelegd de

---

punt 7 van de overeenkomst, leverde geen resultaat op, hoewel ik door een gelukkig toeval in het ontredderde archief de uitgaande brieven van 1693 kon raadplegen. De naam „Sas" komt daarin niettemin vele malen voor, ook met een andere voornaam.

[301]) Corpus Diplom. IV, pag. 16.

[302]) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 18.

[303]) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 25.

verplichting handel te drijven met Maros en Inako (twee eilandjes aan de westkust van Nias). Het stokken van deze handel zal in voorkomend geval worden onderworpen aan het oordeel van de resident te Baros die bevoegd is tot het opleggen van een niet nader gedetailleerde sanctie, die door lijfstraffen kan worden afgedwongen:

> „Ten sevenden: Nemen sy, regenten, aen met de Marossers ende inwoonders van Inako, etca, in een eeuwige vreede te leven, en op malkanderens plaetsen te negotieeren, gelijk voorheen gedaen hebben; en byaldien aen de een oft andere kant door particuliere questië de negotie gestaakt wierd, 't sy door het te hoog waerdeeren hunner coopmanschappen van oly, pady, etca, sal sodanig een de straffe offte boete dragen, die door den Barossen resident g'oordeelt werd schuldig te sijn, blyvende gehouden 't selve in allen delen op verbeurte van lijfstraffe te gehoorsamen." [304])

Gezien het feit dat de sanctie zich richt tegen personen en het voldoen aan de eenmaal uitgesproken sanctie kan worden afgedwongen door lijfstraffen, moeten wij dit geval rangschikken onder „rechtspraak over individuen".

In het vervolg (gevallen 78 t/m 82) zullen wij zien dat Sas op zijn reis nog meermalen een overeenkomst sloot met gelijkluidend artikel 7. Gezien de eigen aard dezer overeenkomsten schijnen we hier weer te maken te hebben met een figuur die ten nauwste verbonden is met haar schepper, in dit geval Johannes Sas. In de reeds hiervoren behandelde gevallen valt hetzelfde te constateren ten aanzien van Speelman (gevallen 32 en 33, maar in het bijzonder het Bonggaais Verdrag, geval 34 met een groot deel van de daar opgesomde toetredingen) en Padtbrugge (gevallen 49 en 50 en in het bijzonder de gevallen 52 tot en met 55, betrekking hebbend op zijn grote reis door de Molukken 1677/'78), voor welke beiden bovendien nog geldt dat bekend is dat hun activiteit in de hier bedoelde zin niet is uitgeput met de aangegeven gevallen. Resink meent ten aanzien van Speelman zelfs (zij het in de gradatie: zeker-hoogstwaarschijnlijk-waarschijnlijk) te kunnen spreken van drie rechtsscheppingen (respectievelijk het Bongaais Verdrag, het instituut der regenten met zelfbestuur en de volkenrechtelijke leen-

---

[304]) Corpus Diplom. IV, pag. 28/9.

verhouding)[305]. Dezelfde zegt van Padtbrugge dat hij in 1677 in de Molukken bewust de leenfiguur invoert[306].

Merkwaardig is dat volgens bovenaangehaald artikel 7 Maros en Inako mede aan deze arbitrage zijn onderworpen, terwijl in de overeenkomst met de Niako-archipel (een groep koraaleilanden enige mijlen bewesten Nias[307]) waartoe deze eilanden behoren, een overeenkomst welke een maand later werd gesloten[308], hierover met geen woord werd gerept. Een mogelijke verklaring hiervan is een zò sterke afhankelijkheid van de Compagnie dat een uitdrukkelijk bij overeenkomst opleggen dezer arbitrage niet eens nodig wordt geacht: zij worden, blijkens de overeenkomst, in genade aangenomen na het gedogen der Atjehse sluikvaart en het niet nakomen van een in 1669 gesloten overeenkomst (art. 1) en worden, onder bedreiging met een niet nader gedetailleerde sanctie, verplicht zich jaarlijks „ten hooftcomptoir Padang te vertoonen" (art. 3).

Hoe echter de speciale zorg van de Compagnie voor de handel met deze eilanden, zoals die telkens weer in genoemd artikel 7 wordt vastgelegd, dient te worden verklaard is niet duidelijk.

Artikel 8 houdt in een belofte van trouw der regenten aan de landheer, radja Zillibo. Deze belofte, in een overeenkomst met de Compagnie gedaan, moet dus geacht worden door mediatie der Compagnie te zijn tot stand gekomen.

Voorts houdt art. 8 in een belofte tot mediatie en, zo nodig, tot interventie, indien een der bondgenoten de overeenkomst schendt; een sanctie dus op het niet slagen der mediatie:

> „.... en de quaade parthy in der min, is 't mogelijk, tot desselfs verschuldiging soecken te obligeeren, off anders geheel en al te ruineren, gelijk dat behoord." [309]

---

305) G. J. Resink. Speelman's tweede Rechtsschepping. Indisch Tijdschrift van het Recht, jaargang 1947, pag. 277.

306) G. J. Resink. De rechtshistorische ontwikkeling van het Zelfbestuur op Madoera. Indisch Tijdschrift van het Recht, delen 149/150; de gerelateerde uitspraak in deel 149, pag. 734.

307) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst op pag. 41/2.

308) Corpus Diplom. IV, pag. 41-44.

309) Corpus Diplom. IV, pag. 29.

77. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DL.
Sumatra's Westkust, 31 Maart 1693

Vier radja's te Kolang en Surcam (gelegen tussen Baros en Sibolga) legden hun hevige onenigheden bij na mediatie der Compagnie met behulp der radja's Hoeloe en Ilir (die wij reeds vroeger ontmoetten; zie o.a. geval 58). Deze verzoening wordt vastgelegd in een overeenkomst die de vier radja's sluiten ten overstaan van de Compagnie en de radja's Hoeloe en Ilir [310]).

In de artikelen 5 en 7 worden sancties gesteld op het opnieuw verwekken van twisten en op overtreding van bepaalde punten der overeenkomst, o.a. boeten van 200 buffels en van „8 thailen gout". Wie de boeten zal opleggen en aan wie zij zullen ten goede komen wordt niet vermeld.

78. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DLI.
Sumatra's Westkust-Nias, 3 April 1693

Op zijn reeds meermalen vermelde expeditie (zie laatstelijk geval 83) sloot Sas deze overeenkomst met eveneens aan de oostkust, doch zuidelijker gelegen negorijen [311]).

Voor een bespreking van het in deze en meerdere overeenkomsten voorkomende art. 7, rechtspraak over individuen, zie geval 76.

79. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DLII.
Sumatra's Westkust-Nias, 15 April 1693

Deze overeenkomst werd door Sas gesloten met de regenten van Malakerre en Telok Dalam, eveneens (zie gevallen 76 en 78) aan de oostkust van Nias gelegen, doch verder zuidelijk [312]). Voor een bespreking van het in deze en meerdere overeenkomsten voorkomende art. 7, rechtspraak over individuen, zie geval 76.

---

[310]) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst en de inhoud der overeenkomst zelf, pag. 30-33.

[311]) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 33.

[312]) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 38.

80. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DLIV.
Sumatra's Westkust-Nias, 2 Mei 1693

Van de Niako-eilanden (zie de bespreking van geval 76) ging de reis van Johannes Sas naar de (west)kust van Nias waar deze overeenkomst werd gesloten met de hoofden van Lahomi en Lahoesa [313]).

Voor de bespreking van art. 7, rechtspraak over individuen (in dit geval uitgebreid met belofte van bijstand bij overvallen door Atjehers), zie geval 76.

81. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DLV.
Sumatra's Westkust-Nias, 3 Mei 1693

Een dag na de overeenkomst van geval 80 wordt op dezelfde plaats een overeenkomst gesloten met de regenten van Goenoeng Jarroe [314]). In de bekende afschriften der overeenkomst wordt slechts het eerste artikel genoemd; naar Stapel veronderstelt, omdat zij gelijkluidend waren met die der vorige overeenkomsten [315]). Dat de overeenkomst meerdere artikelen bevatte is wel zeker, daar het enige bekende artikel duidelijk een inleiding vormt op wat volgt („Vooreerst is geaccordeerd en beslooten, ...").

Nemen wij Stapel's veronderstelling als juist aan (het op dezelfde dag sluiten van nòg een vrijwel gelijkluidende overeenkomst, geval 82, is daarvan nog een versterking), dan is er ook hier een art.7, rechtspraak over individuen, voor de bespreking waarvan naar geval 76 zij verwezen.

82. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DLVI.
Sumatra's Westkust-Nias, 3 Mei 1693

Deze overeenkomst, gesloten op dezelfde dag als die van geval 81 en ter zelfder plaatse [316]), met de hoofden van Gomboe, is wederom vrijwel gelijkluidend met de voorgaande.

---

313) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 45.
314) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 49.
315) Corpus Diplom. IV, pag. 50 noot 1).
316) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 50.

Voor de bespreking van het bekende art. 7, rechtspraak over individuen (evenals in geval 80 uitgebreid met belofte van bijstand bij overvallen door Atjehers), zij wederom verwezen naar geval 76.

83. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DCV. Cheribon, 4 Augustus 1699

Bij de dood van de oudste en eerste der drie Cheribonse vorsten in 1697, betwistten zijn twee zoons elkander de erfenis waarbij het tot zodanige onenigheid kwam dat ernstige ongeregeldheden dreigden.

Nadat zij naar Batavia waren ontboden gelukte het „... door de bemiddeling en tusschenspraak van den Gouverneur-Generael Willem van Outhoorn, ende de Raden van India tot Batavia ..." [317]) een regeling tot stand te brengen [318]).

Blijkens de overeenkomst houdt deze regeling allereerst in een erkenning van *beide* pretendenten met een rangverschuiving ten gunste der beide overige sultans (art. 1).

Er blijven ook enkele geschilpunten ongeregeld, die eerst vanwege de Compagnie nader zullen worden onderzocht. In afwachting daarvan wordt de status quo gehandhaafd met als sanctie dat de overtreder „...., namaels niet gehoord sal werden, onaengesien het recht, dat hy in voorschreven pretentiën soude moge hebben." (art. 4)

84. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DCX. Molukken-Tidore, 5 Mei 1700

Zoekend naar een weg om aan de herhaalde aanspraken van de koning van Tidore op delen van Ceram en daarbij liggende eilandjes tegemoet te komen, zonder haar „met de wapenen ... gewonnen" rechten, die „bijgevolg haer eygen" [319]) waren, prijs

---

317) Corpus Diplom. IV, aanhef van de overeenkomst, pag. 155.

318) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 155.

319) Corpus Diplom. IV, pag. 182, art. 1.

Hier spreekt weer het streven, het goede recht der Compagnie te construeren met behulp van in het Volkenrecht erkende rechtstitels. De vermelding in de contracten was niet gericht op de Indonesische contractspartner maar, over hem heen, op overweldigers van buiten. Een streven naar innerlijke rechtvaardiging moet dus in de titelconstructies niet allereerst worden gezien (Zie J. van Kan. De Rechtstitels der Compagnie, passim, speciaal pag. 433/437).

te geven, besloot de Compagnie, onder zekere voorwaarden, de betreffende gebieden aan Tidore in leen te geven [320]).

In artikel 2 der onderhavige overeenkomst draagt zij dan ook, „geconsidereerd de onderlinge vrundschap", de bedoelde gebieden „als leenen van d'E. Compie over". Hieruit blijkt dus dat niet juist is wat Resink ten aanzien van Speelman en Padtbrugge schrijft: „Met hun afgaan van het V.O.C.-toneel verdwijnt ook het leen-requisiet uit de contracten dezer eeuw" [321]). Speelman immers overleed in 1684 en Padtbrugge keerde in 1688 voorgoed naar het vaderland terug.

In artikel 6 der overeenkomst belooft de koning van Tidore, „alle 's Compies vassallen en getrouwe bondgenoten omtrent voorengespecificeerde landen..." bij te staan in de strijd tegen buitenstaanders, „of wel soodanige strydende partyen, soo doenlijk, tragten te versoenen"; belofte van conciliatie (mediatie, goede diensten) dus.

85. Corpus Diplomaticum IV. Overeenkomst DCXI. Timor-Rotti, 9 October 1700

Op een te Koepang ontvangen bericht dat op Rotti (waar het nogal eens onrustig was, zie geval 73) negorijen elkaar bevochten, trok kapitein Johannes Focanus er met een aantal militairen heen. Het gelukte hem door conciliatie (mediatie, goede diensten) de vrede te herstellen, die op Koepang plechtig werd bezworen [322]).

In art. 4 der „Vreedearticulen" wordt, evenals in art. 14 van geval 73, doch in enigszins omgewerkte bewoordingen, vastgelegd arbitrage door de compagniesvertegenwoordiger te Koepang in geschillen tussen de Rottinezen onderling.

---

[320]) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 180.

[321]) Resink. De rechtshistorische ontwikkeling van het zelfbestuur op Madoera, pag. 741.

[322]) Corpus Diplom. IV, inleiding tot de overeenkomst, pag. 185.

DERDE HOOFDSTUK

RECHTSSYSTEMATISCHE ORDENING VAN DE STOF

In Hoofdstuk I werd reeds uiteengezet, welke speciale moeilijkheden een rechtssystematische bewerking van het gevonden materiaal biedt: de onvastheid in het gebruik der termen en de onzekerheid hunner betekenis vormen hier wel het grootste struikelblok en noodzaken tot het werken langs grove lijnen en met ruime begrippen. Overlapping dezer begrippen is dan ook onvermijdelijk. Meer gedetailleerde vraagpunten leveren maar een of enkele voorbeelden en noden niet tot behandeling onder een afzonderlijk hoofd, zodat wij ze, voorzover niet ondergebracht onder „diversen", een plaats gaven waar er in de nu volgende punten aanleiding toe was.

1. Voorzieningen ter handhaving van het contract

Bevestiging. Allereerst zij erop gewezen dat veruit de grote meerderheid der overeenkomsten een min of meer plechtige bevestiging vinden. Deze bevestiging heeft de vorm van een belofte, het contract in acht te nemen of (vaker) in een bezwering. De termen daarvoor zijn zeer gevarieerd. Om enkele voorbeelden te noemen:

Geval 1, Banda: „Alle het voorschreven beloven wij eendrachtelick aen weder sijden onverbreeckelick t' onderhouden, als bij ons boeck beedicht. So waerlick moet ons Godt helpen, ende ons t selffde overkomen t' geen wij de Hollanders doen." [1])

Geval 9, Ambon: „. . . . hebbende haar daarbenevens onderworpen de bovengemelde conditien, die zy lieden op haren Moshhâf hebben bezworen." [2])

---

[1]) Corpus Diplom. I, pag. 25.
[2]) Corpus Diplom. I, pag. 145.

Geval 29, Painans Contract: „...belovende van hare sijde alle de selve na haar teneur ende inhout te agtervolgen ende nae te comen..." [3])

Geval 34, Bongaais Verdrag: „Ende opdat alle de bovenstaande poincten des te religieuser mogen worden onderhouden, soo sijn de selve... naar aanroepinge van des Heeren Heijligen naame beeedicht, geteeckent en verzegelt, elck op zijne wijse,..." [4])

In geval 27 (Bantam) wordt de overeenkomst alleen bevestigd door een belofte, omdat bezwering door de Sultan werd geweigerd, als zijnde in strijd met gewoonte en wet in Bantam. Zoveel waarde hechtte men blijkbaar aan bezwering dat het Dagregister het bovenstaande uitvoerig vermeldt als een der concessies van de V.O.C. bij het totstandkomen van het verdrag [5]).

Gijzelaars: Op één geval kan worden gewezen, waarin gesproken wordt over het stellen van gijzelaars, namelijk geval 28 (Makassar), waar in artikel 25 de in het verdrag overeengekomen ontruiming door de V.O.C. van het fort „Panacoca", wordt gekoppeld aan de voorafgaande vervulling van de verplichting van Makassar, de Portugezen uit Makassar te verdrijven en een schadeloosstelling te doen betalen aan de Compagnie, dan wel dat Makassar „...in handen van de Comp^e^ en tot haere versekeringh gestelt zall hebben eenige gequaliiceerde ostagiers tot genoegen van de voorschreven Nederlandsche gesanten." [6])

Dit laatste is blijkbaar geschied want Stapel vermeldt het feit dat de gestelde gijzelaars zich enige jaren later nog steeds te Batavia bevonden (de Portugezen waren nog altijd niet uitgewezen), als een van de wrijfpunten die leidden tot de oorlog van 1666 [7]).

Garantie: Garantie door een derde voor bij of krachtens tractaat gestelde verplichtingen vinden wij in geval 69 (Sumatra's Westkust) waar de onderwerping aan arbitrage gebonden wordt aan de voorwaarde dat de arbiter (de Compagnie) „...de regtmatige tegens de onregtmatige procedeurders by wederstrevigheyt de hand bieden en in hun recht soo veel doenlijk mainteneren sal." [8])

Bij geval 71 (Sumatra's Westkust) is het de Compagnie, die als

---

[3]) Corpus Diplom. II, pag. 255.
[4]) Corpus Diplom. II, pag. 380.
[5]) Dagh-Register 1659, pag. 124; zie geval 27.
[6]) Corpus Diplom. II, pag. 176.
[7]) Stapel, Bongaais Verdrag, pag. 68.
[8]) Corpus Diplom. III, pag. 409.

contractpartner een dergelijke garantie op zich neemt tegenover de Koning van Troesan, die zich aan de arbitrage der Compagnie onderwerpt voor alle geschillen, ook die met „ymant anders van buyten."

Bij geval 9 zijn het de bemiddelende bondgenoten der Compagnie, die zich verbinden, op te treden tegen Bonoa, contractpartner der Compagnie, indien Bonoa het contract schendt.

Bij geval 25 (26) is het Atjeh dat tegenover de Compagnie de verplichting op zich neemt, zoal niet de verplichting van het aan Atjeh onderhorige Perak tegenover de Compagnie te garanderen, dan toch Perak te noodzaken, het aan de Compagnie verschuldigde te voldoen.

Sancties kunnen gericht zijn tegen individuen wegens een rechtstreekse schending van de bepalingen van het contract (geval 3), wegens het veroorzaken van troebelen die een aantasting vormen van bij contract vastgestelde verplichtingen (geval 4) en wegens gemene misdrijven begaan jegens een vreemdeling. Hieronder wordt in punt 6 nader ingegaan op de instantie die berecht en op de executie van het vonnis ten aanzien van individuen, waarbij nog diverse gevallen ter sprake komen.

De sancties richten zich niet alleen tegen Rijken en individuen maar ook tegen onderdelen van Rijken. Een voorbeeld daarvan levert ons waarschijnlijk geval 9, een overeenkomst met Bonoa, gericht op het beëindigen van zeeroof, waarin de bondgenoten der Compagnie, door wier bemiddeling het tot stand kwam, zich verbinden, bij herhaling, op te treden tegen de „contraventeurs". Een duidelijker, en ook in andere opzichten interessant voorbeeld, levert geval 15 ten aanzien van Amboina, waar in geval van roof enz. „dorpen offte particuliere persoonen" in een adem worden genoemd. Geheel op zichzelf staat hier de voorziening: berechting, als het misdrijf geschiedt tegen een onderdaan van de andere partij, op klachte van die andere partij, doch door de eigen souverein van de aangeklaagde, mits de gevraagde berechting geschiedt binnen een maand. Zo niet, dan mag de klagende souverein zelf optreden.

Een merkwaardige sanctie, gesteld op de nakoming van een bepaling van een overeenkomst, levert ons nog geval 83 (Cheribon, 4 Augustus 1699). Deze overeenkomst kwam tot stand door bemiddeling van de Compagnie in twisten aangaande de erfenis van de oudste der drie Cheribonse vorsten: Ten aanzien van nog ongeregelde punten die nader door de Compagnie zullen worden onder-

zocht, wordt de status quo gehandhaafd ; sanctie op de inachtneming dezer status quo is het verbeuren van zijn eventuele rechten door de overtreder.

De sancties lopen niet alleen sterk uiteen naar hun soort, ook de scherpte van formulering doorloopt alle gradaties. Vaak worden in het geheel geen sancties genoemd of aangeduid. Uiterst vaag is de sanctie op schending van het contract in geval 10 (22 Januari 1624, toetreding van Karma, Solor- en Timorgroep, tot de overeenkomst van geval 8), namelijk: al wat besluiten zij die geen schuld hebben aan het bedrog.

Weinig duidelijker is in dit opzicht geval 6 (Boeton, 29 Augustus 1613), volgens hetwelk gestraft zal worden „naer verdienste" bij misdrijven jegens onderdanen van de ander. Evenzo geval 8 (Solor- en Timorgroep, 7 September 1618), dat het gebruikmaken van valse geloofsbrieven bedreigt met bestraffing „nae merite van zaecken".

Overduidelijk is geval 9, hierboven reeds genoemd, door radicaal „de contraventeurs van dezen geheel te destrueeren ende uit te roeien".

Evenzo geval 11 (Banda, 23 December 1624). Bij overtreding van of inbreuk op de contractsbepalingen, „. . . . zoo geven zy den gemelden Heer Gouverneur, nevens zyne geassocieerden, ende onderdaanen, volkomen maght en authoriteit, dat zy zulx op haare perzoonen, onderdaanen en landen, geweldiger hand mogen verhaalen." [9])

Tenslotte een combinatie van vaagheid en geweld in het hierboven reeds genoemde geval 15: In geval van rebellie „. . . . sullen den Gouvern[r] ende stadthouwer des Konings deselve reghten offte wel naer gelegenh[t] vyandelijck aentasten ende tot gehoorsaemh[t] performeren." [10])

Vervangende lijfstraf bij niet betaling van een boete, opgelegd wegens het doen stokken van de handel, bij voorbeeld door het vragen van te hoge prijzen, vinden wij in artikel 7 van de contractenreeks, gevallen 76 en 78 t/m 82 (Sumatra's Westkust-Nias, 1693).

Boetebedreiging zonder vermelding door wie de boete zal worden opgelegd, en zonder vervangende lijfstraf, vinden wij in geval 77 (Sumatra's Westkust, 31 Maart 1693) als sanctie op het opnieuw verwekken van twisten en op overtreding van bepaalde punten der overeenkomst: 200 buffels en „8 thailen gout".

---

[9]) Corpus Diplom. I, pag. 203.

[10]) Corpus Diplom. I, pag. 220.

2. Conciliatie en arbitrage ad hoc

Conciliaties ad hoc ontmoeten wij vele malen: Een groot aantal der opgenomen contracten kwam tot stand door conciliatie, terwijl ook bij de bespreking der contracten meermalen een uit de literatuur opgediepte conciliatie kon worden vermeld. De bemiddelende instantie is niet in de eerste plaats de Compagnie. Minstens even vaak is het een Indonesische vorst of rijksgrote, die bemiddeling verlenen waar de Compagnie partij is. Een enkele maal heeft bemiddeling plaats door de Compagnie tezamen met Indonesische vorsten: geval 77 (Sumatra's Westkust, 31 Maart 1693), in welk contract wordt vastgelegd het resultaat van mediatie door de Compagnie, tezamen met de Radjahs Hoeloe en Ilir bij onenigheid van vier radjahs te Kolang en Surcam.

Ook privé personen treffen wij in deze rubriek als bemiddelende instantie aan: De Deen Crappe die in de gevallen 17 en 18 te Makassar zijn tussenkomst verleent aan de Compagnie en Makassar. De kapitein van een Atjehs fregat, aanwezig op de rede van Makassar, die eenzelfde dienst aan de Compagnie en Makassar bewijst (geval 19). Niet altijd zal duidelijk te onderkennen zijn of iemand in deze optreedt in kwaliteit of als privé persoon, doch om de bijzondere manier waarop de bemiddeling geschiedt, verdient de door Speelman bewerkte verzoening tussen de Sultans van Ternate en Tidore (zie geval 33) hier alleszins vermelding.

Van een onbetwijfelbare arbitrage ad hoc is mij over de besproken periode slechts éénmaal gebleken en deze arbitrage is nog niet eens vastgelegd in een bekend contract. Het betreft een geschil over tien dorpen tussen Palembang en Djambi, aan de hand van passages in het Dagregister uitvoerig besproken in geval 62. Bij een door mediatie der Compagnie tot stand gekomen vredesverdrag (zie geval 61) waren deze tien dorpen aan Palembang toegewezen. Dit vredesverdrag was door de Sultan van Djambi geratificeerd onder het uitdrukkelijk voorbehoud dat betreffende deze tien dorpen nog een nadere arbitrage door de Compagnie zou volgen. In April 1682, binnen een jaar na het bovengenoemde vredesverdrag, gaf de Compagnie haar beslissing, waarbij de dorpen aan Djambi kwamen.

Uit de brief die aan de Palembangse gezanten wordt meegegeven voor hun Sultan, blijkt dat deze arbitrage (Djambi's voorwaarde voor ratificatie was dat het geschilpunt door de Compagnie zou

worden *„gedecideert"*) wordt aangeduid met: „als *middelaars* deselve in dier voegen te *vereffenen*...", waaruit dus blijkt dat deze termen althans arbitrage *kunnen* inhouden.

Hoewel nergens blijkt dat motivering van de beslissing werd verlangd, heeft deze wel plaats in de genoemde brief aan de sultan van Palembang. Van sanctie of garantie van de uitvoering blijkt niets. Wel is het zeer waarschijnlijk dat uitvoering heeft plaats gehad want reeds in 1683 zijn er weer moeilijkheden doordat Palembang een dreigende houding aanneemt tegen Djambi (zie geval 66) maar nergens, ook niet in het door mediatie der Compagnie tot stand gekomen vredesverdrag, werd door mij omtrent de tien dorpen nog iets gevonden.

Opmerkelijk is, dat de toewijzing aan Djambi vergezeld gaat van een aanbeveling: zoals eertijds de bewuste tien dorpen van Palembang naar Djambi zijn overgegaan als huwelijksgift, zou het voor de goede verstandhouding aanbeveling verdienen als dit gebied naar Palembang terugging wanneer eens een Djambische prinses met een Palembangse prins zou trouwen.

3. Institutionele conciliatie en arbitrage

In de inleiding hadden wij reeds gelegenheid erop te wijzen dat de aard der Compagnie als handeldrijvend lichaam meebracht dat zij in eerste instantie uit was op een vredelievende wijze van beslechting van geschillen. Dit geldt niet alleen voor de geschillen waarin de Compagnie zelf was betrokken maar evenzeer voor de geschillen van derden, omdat ook door deze geschillen de gunstige sfeer voor de handel wordt bedorven. Dat dit compagniesbelang bij uitzondering ook wel eens diametraal tegenover minnelijke beslechting stond bewijst de aanvankelijke houding der Compagnie in de geschillen tussen Ternate en Tidore (welk laatste Rijk onder Spaanse invloed stond), daar deze geschillen een gezamenlijk front maken tegen de Compagnie in haar strijd tegen de Spanjaarden verhinderden (zie geval 31).

In vele contracten wordt vooropgesteld dat men bij geschil allereerst zal trachten het onderling eens te worden. Voor een zeer duidelijk voorbeeld zij verwezen naar geval 16 (Molukken-Ambon, 14 Augustus 1629).

De contracten die voorzien in institutionele bemiddeling zijn voor

een zeer groot deel collectieve contracten (voorbeelden zijn het Painans Contract, geval 29 en het Bongaais Verdrag, geval 34). Ook de niet-collectieve hebben vaak een collectieve inslag: series gelijkluidende contracten, kort na elkaar gesloten met volken van eenzelfde streek, en waarvan de bepalingen spreken van „bondgenoten van de Compagnie". De institutionele bemiddeling richt zich dan ook, in al deze contracten, op de bondgenoten van het collectieve contract, of, in de „seriecontracten", op de bondgenoten van de Compagnie.

Slechts één geval kan worden aangehaald waarbij de institutionele bemiddeling zich in bovenbedoelde contracten (waarbij dus wordt afgezien van de contracten zonder collectieve inslag) niet richt op conflicten tussen „bondgenoten" maar op conflicten tussen een bondgenoot en een buitenstaander. Dit is geval 84 (Molukken-Tidore, 5 Mei 1700), waarbij Tidore deze institutionele bemiddeling op zich neemt, na de betreffende landen van de Compagnie in leen te hebben ontvangen. Het feit dat de Compagnie deze landen wegens verovering als „haer eygen" beschouwt en aan Tidore in leen geeft, is geen beletsel om ze te betitelen als „getrouwe bondgenoten".

Geval 71 (Sumatra's Westkust, 22 December 1687) levert een voorbeeld dat de bemiddeling van de Compagnie aanvaard wordt voor conflicten, ook met „ymant anders van buyten." Maar de Compagnie wordt hier dan ook erkend als „*schutsheer*, regter en schijtsheer" en haar verplichting gaat verder dan bemiddeling alleen.

Wat het onderwerp der geschillen betreft, in het algemeen wordt dit in de contracten met institutionele bemiddeling niet nader gespecificeerd doch volkomen algemeen gehouden. Een uitzondering levert geval 6 (Boeton, 29 Augustus 1613), dat voorziet in arbitrage door de Compagnie in mogelijke geschillen betreffende de erfopvolging. Evenzo geval 10 (Solor- en Timorgroep, 22 Januari 1624), waar het onderwerp der institutionele bemiddeling zich beperkt tot geschillen als gevolg van het schenden van het contract.

De vaagheid en onvastheid der gebruikte termen maken het moeilijk te onderscheiden of er sprake is van institutionele conciliatie of arbitrage of van beide. Aangezien, zoals reeds bij de behandeling der gevallen in Hoofdstuk II bleek, toepassingen meestal niet bekend zijn, en zelfs toepassing nog geen klaarheid geeft of men met institutionele conciliatie, idem arbitrage, of idem conciliatie plus arbitrage te doen heeft, kan een onderscheiding in deze zin slechts

met het grootste voorbehoud op de in hoofdstuk II besproken gevallen worden toegepast. Alleen voor de laatste (conciliatie plus arbitrage) wordt de twijfel soms weggenomen doordat voor conciliatie en voor arbitrage verschillende instanties zijn gesteld. Wanneer dit laatste niet het geval is, hebben wij nergens de vrijheid kunnen vinden, conciliatie plus arbitrage te stellen.

Met de aldus uitdrukkelijk gemaakte voorbehouden menen wij als twijfelgevallen of er sprake is van institutionele conciliatie, idem arbitrage, of idem conciliatie plus arbitrage te moeten signaleren met als bemiddelaar de Compagnie de gevallen 31, 34, 37 en 47 (respectievelijk Molukken 25 Mei 1666, Bongaais Verdrag 18 November 1667, Makassar 23 December 1670, Java-Mataram 25-28 Februari-25 Juni 1677) en idem met als bemiddelaar gekozen scheidslieden in kleine zaken (art. 12, voor geval 68 art. 13) de „serie-contracten", gevallen 52, 53, 54 en 68 (respectievelijk Molukken-Sanggir-eilanden 3 November-20 December 1677, Molukken-Siauw 9 November 1677, Molukken-Manganitoe 10 December 1677 en Molukken-Tagoelandang 29 Juni 1684). In andere dan kleine zaken is in deze gevallen bemiddelaar de Compagnie (Gouverneur of gecommitteerde) met gecommitteerden van partijen.

Als voorbeelden van institutionele conciliatie, met als bemiddelende instantie de Compagnie kunnen dan worden genoemd: geval 1 (Banda 23 Mei 1602), geval 2 (Banda, 17 Juni 1602), geval 3 (Banda, 13 Juli 1605), geval 23 (Banda, 2 Februari 1646), geval 59 (Cheribon, Januari-Juni 1681), geval 61 (Palembang-Djambi, Augustus-September 1681), geval 69 (Sumatra's Westkust, 15 Maart 1686), geval 76 (Sumatra's Westkust-Nias, 23 Maart 1693).

Evenzo met Tidore als bemiddelende instantie: geval 84, reeds hierboven genoemd.

Als voorbeelden van institutionele arbitrage noemen wij dan met als bemiddelende instantie de Compagnie: geval 58 (geen contract bekend; zie de slotalinea van de bespreking van dit geval in hoofdstuk II), geval 71 (reeds hierboven genoemd), geval 72 (Cheribon, 8 September 1688), geval 73 (Timor-Rotti, November 1690-Mei 1691), geval 85 (idem, 9 October 1700).

Als gevallen waarin zowel institutionele conciliatie als idem arbitrage in het contract worden genoemd (met verschillende bemiddelende instanties) vermelden wij tenslotte:

Geval 7 (Ambon, 16 Mei 1617). Conciliatie door de compagnies-vertegenwoordiger in Uliasser, tezamen met „de hooffden en princi-

paelen van de naeste steden", arbitrage door de Gouverneur en „den geenen die hij daerouer roepen sal."

Gevallen 29 (Painans Contract, 27 Juli 1663), 35 (Sumatra's Westkust-Atjeh, 29 April 1668), 38 (idem, 6 December 1671), 39 (Sumatra's Westkust, 19 Maart 1672): Conciliatie door de Compagnie, arbitrage door de Compagnie met de bondgenoten die neutraal zijn.

Gevallen 58 (Sumatra's Westkust, 1 Januari 1681) en 60 (idem, 27 Januari-31 Maart 1681): Conciliatie door de Compagnie (de Resident), arbitrage eveneens door de Compagnie maar nu bij monde van de hoger in rang zijnde Commandeur te Padang.

Gevallen 74 (Sumatra's Westkust, 22 Januari 1693) en 75 (idem, 29 Januari 1693): Conciliatie door de Compagnie, arbitrage door „de andere bondgenoten die neuterael zijn".

Gaan wij thans na in hoeverre blijkt van toepassing van al deze gevallen van institutionele bemiddeling. In de slotalinea van de bespreking van geval 34 (Bong. Verdrag) vermeldden wij vier gevallen (44, 46, 49 en 50) waarin de betreffende bepaling (art. 25) mogelijk toepassing heeft gevonden, benevens een toepassing van 1710. Dit laatste dus buiten het tijdperk dat deze studie omvat. Voor geen dezer toepassingen werd door mij gevonden dat ter motivering der bemiddeling een beroep wordt gedaan op art. 25 van het Bongaais Verdrag. Het geval van 1710 constateert uitdrukkelijk in het verdrag waarbij Makassar (Goa) het hoofd in de schoot legde, overtreding van het Bongaais Verdrag, echter ook zonder art. 25 te noemen. Voorts vermeldt punt 2 van dit verdrag van 1710 het niet voldoen aan „het gewijsde, in de vergadering der gesamentlyke bondgenoten gevallen", dit toch terwijl art. 25 van het Bongaais Verdrag voorziet in arbitrage door de Compagnie alleen.

Voor het als toepassing genoemde geval 50 moet bovendien nog worden opgemerkt dat Gorontalo en Limboto bij de sluiting van het Bongaais Verdrag geen partners waren, doch bij dit verdrag aan de invloed van Makassar werden onttrokken en weer onder opperhoogheid van Ternate werden gebracht. Het betreffende gebied valt echter wel onder de werkingssfeer van het Bongaais Verdrag omdat zowel Makassar als Ternate bij dit verdrag partijen waren.

Een toepassing van de institutionele bemiddelingsclausule van het Painans Contract (geval 29) wordt vermeld bij de bespreking van geval 35. Voorts kan voor alle gevallen die na het Painans Contract zijn behandeld onder het hoofd „Sumatra's Westkust" de vraag

worden gesteld of daarin een toepassing van de bemiddelingsclausule van het Painans Contract kan worden gezien. Ook hier geldt namelijk dat nergens blijkt dat ter rechtvaardiging van de bemiddelingsactiviteit een uitdrukkelijk beroep op het Painans Contract wordt gedaan.

De mediatiebepaling van art. 7 van geval 61 (Palembang-Djambi, Augustus-September 1681) heeft toepassing gevonden ter bewerking van de vrede bij nieuwe strijd tussen deze Rijken (zie geval 66, 7-10 September 1683). Hier is echter wel degelijk bij de mediatie gedacht aan art. 7 van het verdrag van geval 61, want in art. 3 van het nieuwe vredesverdrag wordt naar dit art. 7 verwezen, terwijl beide sultans beloven het „religieuser als tot nog toe gedaan hebben, te sullen onderhouden en doen onderhouden" en tevens een (niet scherp omschreven) sanctie wordt gesteld.

4. Procedure en toe te passen recht

Een analyse van contractsbepalingen betreffende te volgen procedure en toe te passen recht leidt tot een zeer onbevredigende uitkomst. Gezien ook de weinige bekende en dan meestal nog twijfelachtige toepassingen, ontkomt men niet aan de indruk, dat het allereerst in de bedoeling lag, de goodwill voor vredeshandhaving uitdrukkelijk voorop te stellen, doch dat in de primitieve omstandigheden waarin werd gewerkt, min of meer vaag een besef van onmacht bestond, de vrede effectief te organiseren.

De procedure van toe te passen institutionele arbitrages wordt nergens in de contracten geregeld. Hoogstens bestaan vage aanduidingen, als het zenden van gecommitteerden, voorzien van de nodige schrifturen, om wederzijds het geschilpunt toe te lichten ter plaatse waar de in het contract gestelde arbiter (een compagniesdienaar) zijn standplaats heeft.

Betreffende het toe te passen recht bij een arbitrage ad hoc, door de Compagnie tussen Palembang en Djambi, vermeld in punt 2 van dit hoofdstuk, houdt de aldaar genoemde brief, die na de uitspraak door de Compagnie aan de Palembangse gezanten voor hun Sultan werd meegegeven, in, dat de „vereffening" moest plaats hebben „als wij soude oordeelen reght en billijck te wesen".

Wat de gevolgde procedure betreft blijkt uit dezelfde brief dat de beslissing werd gegeven door „den Gouverneur Generaal ende de Raaden van India" nadat de zaak was gecommitteerd aan twee

leden van de Raad van Indië, de secretaris, commissaris Tack en sabandaar Ocker Oockertsz om de Djambische en Palembangse gezanten „tegen malcanderen" te horen en de brieven der sultans te bestuderen.

Ten aanzien van het bij een eventuele arbitrage door de Compagnie tussen Ternate en Tidore toe te passen recht bepaalt de overeenkomst van 25 Mei 1666 (geval 31) dat zulke arbitrage dient te geschieden „nae den teneur ende inhoude der contrackten".

5. Uitsluiting van strijd bij bemiddeling

Bij het geval van arbitrage ad hoc en de gevallen van conciliatie ad hoc, besproken onder punt 2 van dit hoofdstuk, blijkt niet van uitdrukkelijke uitsluiting van strijd. Voor het geval van arbitrage ad hoc kan dit niet verwonderen daar de betreffende arbitrage juist een voorwaarde was voor ratificatie van het vredesverdrag door een der partijen.

Voor de gevallen van institutionele bemiddeling staat het heel anders. Bijna steeds wordt uitsluiting van strijd uitdrukkelijk vooropgesteld. Slechts in één geval (84, Molukken-Tidore, 5 Mei 1700) wordt strijd juist vooropgesteld en als alternatief genoemd conciliatie.

> „Wyders beloven den conink en rijxgrooten van Tidor alle 's Compies vassallen en getrouwe bondgenooten omtrent vorengespecificeerde landen, in nood ofte door een ander aangetast werdende, de behulpsame hand te bieden en naar vermogen by te staen, of wel sodanige strydende partyen, soo doenlijk, tragten te versoenen;" [11])

In enkele gevallen (1, 2, 3, 23, hierboven genoemd) wordt over uitsluiting van strijd niet gerept.

Tenslotte zij hier als voorbeeld aangehaald de clausule waarbij de strijd wordt uitgesloten in geval 7, hierboven genoemd:

> „Geene van alle steden in des. contracte begrepen en sullen vermogen noch om oude noch om nieuwe querellen de wapenen aen te neemen, ende malcanderen te bevechten..." [12])

---

[11]) Corpus Diplom. IV, pag. 184.
[12]) Corpus Diplom. I, pag. 132.

6. Berechting van Individuen: Instantie; Executie Vonnis

Wanneer in de contracten wordt voorzien in internationale rechtspraak over individuen, hetzij bijvoorbeeld wegens overtreding van contractsbepalingen, hetzij wegens geschillen waarbij onderdanen van de beide contractpartners zijn betrokken of wegens misdrijven, begaan door een onderdaan van een der contractpartners tegen een onderdaan van de andere (nader aan te duiden als „gemengde misdrijven"), hetzij wegens delicten op het territoir van de ene partner begaan door een onderdaan van de andere, dan moge de regeling daarvan vaag en algemeen, scherp en meer gedetailleerd zijn, één punt vindt bijna altijd afdoende voorziening: de aanwijzing van de bevoegde rechter. Een uitzondering vinden wij in geval 4 (Molukken, 26 Maart 1611) waarin wordt gesproken van overlevering aan „synen competenten reghter", zonder enige aanduiding, welke voor dit delict (het veroorzaken van „eenige moeijten offte misverstandt... tussen de Hollanders ende voornoemde vrunden") de competente rechter is.

In geval 15 ,(Ambon, 22 October 1628) wordt wederzijds voorzien in de berechting van gemengde misdrijven: berechting door de *eigen* rechter op verzoek van de souverein van de gelaedeerde. Deze berechting moet binnen een maand geschieden, anders mag de verzoeker, dus een vreemde rechter, zelf optreden.

In geval 13 (Ambon, 5 Juli 1626) heeft de berechting van gemengde misdrijven wederzijds plaats door de *eigen* rechter van de schuldige, echter in het bijzijn van een gecommitteerde van de andere partij „die ziet ofte hoord, of alles ook regtelijk toegaat" („to watch proceedings in the interest of justice", zie noot 4) van geval 13).

In geval 19 (Makassar, 26 Juni 1637) echter wordt voorzien in rechtspraak door een *vreemde* rechter, namelijk Makassar, over Hollanders die aldaar een delict begaan; ook weer in het bijzijn van een gecommitteerde van de andere partner, in casu de Compagnie.

In geval 32 (Boeton, 25 Juli 1667) tenslotte heeft inzake gemengde misdrijven berechting van compagniesdienaren plaats door de Compagnie, berechting van onderdanen van Bouton eveneens, doch in het bijzijn van Boutonse „gecommitteerden". Hetzelfde is bepaald voor de executie (zie hierna).

In de gevallen 76 en 78 t/m 82 (Sumatra's Westkust, Maart-Mei 1693), die in een gelijkluidend artikel 7 internationale rechtspraak

over individuen inhouden, wordt voor het daar aangeduide delict (het staken van de negotie door naburige Indonesiërs), voorzien in rechtspraak door de Barosse Resident, een voor alle partijen vreemde rechter dus, en zonder „gecommitteerden".

Voorzieningen waarin de berechting wordt opgedragen aan een gemengde raad, waarin beide partners paraisseren, houden niet altijd in dat deze raad paritair moet zijn samengesteld: zo geval 8 voor gemengde misdrijven (Solor- en Timorgroep, 7 September 1618); evenzo geval 30 voor „alle cleyne saeken en geschillen in dit geschrift gestelt."

Uitdrukkelijk is de pariteit van de gemengde raad voorzien in geval 6 (Boeton, 29 Augustus 1613), waar de rechtspraak plaats heeft door „den coninck ende den koopman" met een voorziening voor het geval dat zij het niet eens kunnen worden: dan beslist de gouverneur der Molukken. Evenzo uitdrukkelijk pariteit van de gemengde raad in geval 20 (Molukken-Ambon, 20 Juni 1638), namelijk de Nederlandse Gouverneur in Amboyna en de Stadhouder van de Koning van Ternate aldaar inzake schending van de contracten of des konings bevelen door de *Ambonse* onderdanen van de Sultan van Ternate. Evenzo pariteit in geval 22 (Djambi, 6 Juli 1643) terzake van gemengde misdrijven, namelijk berechting door „den Pangoran met den Nederlandtschen resident". Evenzo in geval 29 (Painans Contract, 27 Juli 1663) inzake gemengde misdrijven door „een gemeenen raat, bestaande uijt gelijk getal Nederlanders ende Indrapouresen etca." In geval 31 tenslotte (Molukken, 25 Mei 1666) wordt door Ternate en Tidore ten overstaan van de Compagnie overeengekomen berechting van contractsovertredingen en criminele misdrijven onder presidium van de gouverneur door gelijke aantallen Ternatanen en Tidorezen.

De executie is in geval 3 (Banda, 13 Juli 1605) kennelijk overgelaten aan de Compagnie, daar de betreffende misdadigers aan haar ter bestraffing worden overgeleverd. In geval 6 (Boeton, 29 Augustus 1613) heeft de executie plaats door ieder der partijen ten aanzien van zijn eigen onderdanen. In geval 30 (Indragiri, 28 October 1664) heeft de executie van lijfstraffen plaats door de Compagnie. In geval 32 (Boeton, 25 Juli 1667) heeft, zoals hierboven reeds vermeld, de executie altijd plaats door de Compagnie, maar als het een onderdaan van Boeton betreft zal daarbij door Boeton een „gecommitteerde" worden gesteld.

7. Diversen

a. In geval 14 (Molukken, 17-20 December 1626) wordt in het contract dat met de rijksgroten van Ternate werd gesloten, bij de ratificatie door de Sultan vermeld dat besloten was dat het contract ook zonder diens ratificatie voortgang zou hebben gevonden.

b. In het zelfde geval 14 heeft een eigenaardige omkering van partij en middelaar plaats. Partijen zijn in feite de hoekoems en sengadji's van Ternate enerzijds en de Compagnie anderzijds door bemiddeling van Kaïtsjil Ali. In de formulering verwisselen de Compagni en Kaïtsjil van rol : Kaïtsjil Ali en de hoekoems partijen, de Compagnie bemiddelaar.

c. Enige malen komen wij de figuur tegen dat de bemiddelende instantie tevens gevolmachtigde is van een der partijen. Zie allereerst, zij het niet zo duidelijk, geval 15 (Ambon, 22 October 1628). Kaïtsjil Ali bemiddelt in geschilpunten tussen de Compagnie en Amboyna, terwijl hij in de formulering van het contract blijkt op te treden als gevolmachtigde, handelend namelijk met hun „voorweten en toestemminge". Vervolgens geval 47 (Java-Mataram, 25-28 Februari-25 Juni 1677) waar Speelman, door de Compagnie gezonden als mediateur in de geschillen tussen de Soenan en de Makassaren, door Wongso Dipo, gevolmachtigde van de Soenan, die geen lust heeft, bij de verdere actie tegenwoordig te zijn en daarbij eventueel de tegenpartij te ontmoeten (wat hij in strijd acht met de waardigheid van de Soenan), in zijn kwaliteit van representant der Compagnie, onder meerdere wordt gemachtigd om met de tegenpartij te „contracteren".

In geval 64 (Sumatra's Westkust, 17 Maart 1682) vinden wij een derde voorbeeld indien juist is de vermelding van Stapel, in zijn inleiding tot deze overeenkomst, dat zij tot stand kwam door bemiddeling van de Sultan van Indrapoera en de Panglima Radja van Padang. Uit de aanhef van het contract blijkt namelijk dat zij (tevens) gevolmachtigde van de Compagnie zijn.

In minder sterke vorm vertoont zich deze figuur van middelaar-gevolmachtigde ook daar waar de bemiddelende instantie bevoegdheid wordt gegeven, eventueel de voorlopig vastgestelde tekst aan te vullen. Dit doet zich voor bij het contract met Cheribon (zie geval 59, 7 Januari-31 Juli 1681) waarin wordt vermeld dat aan de Soenan zal worden verzocht, dit verbond van vriendschap (tussen de Compagnie en Cheribon) „voor sooveel het hem aangaat, mede

te onderteekenen en te besegelen"[13]). Wanneer de gebroeders niet bereid blijken gecommitteerden te stellen om met de Compagnie dit verzoek aan de Soenan te doen, doch de zaak aan de Compagnie alleen willen overlaten, wordt hun in een missive te verstaan gegeven dat dit de kans op succes aanmerkelijk geringer maakt doch dat de Compagnie voor de gebroeders-sultans zal trachten te bereiken wat zij kan waartegenover de gebroeders zich bij voorbaat moeten onderwerpen aan wat de compagniesvertegenwoordiger op verlangen van de Soenan genoodzaakt zal zijn toe te voegen.

d. In gevallen van een (tijdelijk door de omstandigheden of blijvend) sterk dominerende positie der Compagnie, komt het voor dat de verdragspartner zich bij voorbaat onderwerpt aan bemiddeling der Compagnie bij geschillen met derden en zich bij voorbaat bij de beslissing der Compagnie neerlegt, waardoor dus de mogelijkheid wordt geschapen, dat wat voor de derde mediatie is, voor de contractpartner van de Compagnie feitelijk neerkomt op arbitrage. Deze situatie doet zich voor in geval 47 (Java-Mataram, Februari-Juni 1677, punt 13): De Soenan is gehouden de Compagnie schadeloos te stellen voor haar hulp. Hij wordt daarvan vrijgesteld als het niet lukt de rust te herstellen, onder voorwaarde dat hij zich bij mediatie der Compagnie conformeert aan haar uitspraak.

Evenzo in geval 71 (Sumatra's Westkust, 22 December 1687) waar een sterke afhankelijkheid bestaat van Troesan, dat de Compagnie erkent als „schutsheer, regter en schijtsheer."

In feite vertoont zich deze figuur bovendien overal en daar, waar de mediateur tevens gevolmachtigde is (zie onder c hiervoor).

e. De uitspraken waartoe de institutionele arbitrages eventueel moeten leiden, zijn uiteraard nooit van legislatieve aard en slechts twee maal administratief, namelijk in geval 8 (Solor- en Timorgroep, 7 September 1618), waar voorzien wordt in een onderzoek van „geloofsbrieven", en in geval 16 (Molukken-Ambon, 14 Aug. 1629), waar een regeling wordt getroffen voor de persoonlijke status van die terugkerende onderdanen van Ternate die onder de Spanjaarden christen zijn geworden: door wederzijdse gecommitteerden zal hun worden afgevraagd, onder wiens gehoorzaamheid zij zich wensen te begeven, onder die van Ternate of van de Compagnie.

f. Slechts in enkele gevallen ontmoeten wij een gemengde commissie, ingesteld om nader te confereren en tot overeenstemming

[13]) Corpus Diplom. III, pag. 235.

te komen over punten waarover men het bij de sluiting van het contract nog niet eens kon worden of om te voorzien in gevallen die zich in de toekomst nog zullen voordoen:

Geval 13 (Ambon, 5 Juli 1626): Door de Gouverneur Generaal en de Koning van Ternate zal nader worden geaccordeerd betreffende de wederzijdse gevangenen en weggelopen slaven en betreffende de „limiet-scheidinge".

Geval 28 (Makassar, 19 Augustus 1660): De Portugezen in Makassar, aangeduid als de enige oorzaak en aanstokers van de moeilijkheden tussen Makassar en de Compagnie, zullen ter bestrijding van de kosten die de Compagnie voor de jongste actie heeft gemaakt, een schadeloosstelling moeten betalen, waaromtrent een nadere overeenkomst zal worden gesloten tussen de Sultan en de gezanten, die de Compagnie daartoe naar Makassar zal zenden.

Geval 59 (Cheribon, Januari-Juli 1681): Als er in de toekomst een grensgeschil mocht ontstaan, zal dat „vereffent" worden door wederzijdse gecommitteerden.

Geval 70 (Sumatra's Westkust, 9 Juni 1687): Ingesteld wordt een „hogen raad Sapoulo Boabandhaars", samengesteld uit vertegenwoordigers der regenten onder presidium van de Compagnie, die tot permanente taak heeft „alle saaken van gewigte" af te doen. Executie „onder 't hoger gesag van d'E. Compie".

NASCHRIFT

Wanneer wij voor de beschouwde periode en voor het beschouwde gebied een vergelijking maken tussen het aantal contracten dat betrokken is bij internationale rechtspraak (in de zin zoals wij dat hiervoor hebben verstaan) en het totaal aantal gesloten contracten, dan blijkt de verhouding tussen die beide over geheel deze periode vrijwel constant te zijn. Met andere woorden: de activiteit ten aanzien van internationale rechtspraak blijkt nagenoeg parallel te lopen met de „diplomatieke" activiteit der Compagnie, voorzover die uit het sluiten van contracten blijkt. Met name onderkent men een sterke stijging na 1660 en een minder sterke daling na 1680.

In Hoofdstuk I werd reeds aangeduid dat het, bij de met reden verwachte en in feite gebleken vrij grote frequentie der gevallen van internationale rechtspraak, teleurstellend is dat zo weinig van practische toepassing blijkt. Het aangevoerde materiaal en zijn bewerking moge echter duidelijk maken dat in de zeventiende eeuw bij voortduring naar minnelijke oplossing van geschillen tussen Indonesische Rijken en de Compagnie is gestreefd. Onmiskenbaar was de Compagnie er dus op uit een rechtsorde te scheppen binnen het gebied van haar grootste en meest permanente activiteit, wat meer in het algemeen tot uiting komt in de zorg der Compagnie en haar dienaren, reeds opgemerkt in Hoofdstuk I, haar faits et gestes naar buiten te rechtvaardigen door daaraan een juridische basis te geven. Dit streven naar het scheppen van een rechtsorde openbaarde zich ook in de interne verhoudingen der Compagnie, die van den beginne af, ten aanzien van haar dienaren niet alleen, maar ook ten aanzien van het aanvankelijk weinig omvangrijke gebied waarover zij directe heerschappij voerde, voorzieningen trof betreffende toe te passen recht en jurisdictie.

Wanneer wij ons verder beperken tot Indonesië en de contracten, blijkt het streven naar het scheppen van een rechtsorde zich te richten op rechtsbetrekkingen met die rijken, waarmee de Compagnie rechtstreeks of middellijk door de handel in contact kwam.

Het zij verre, dit bewuste of minder bewuste [1]) streven naar het scheppen van een rechtsorde te willen idealiseren als uitsluitend voortkomend uit een hoog beginsel van godsdienst of ethiek. Niet alleen dat de feiten duidelijk een andere taal spreken, ook zonder deze feiten zou er weinig reden zijn aan te nemen dat de Compagnie een uitzondering vormde op de regel dat zowel oorlog als vrede voortkomt uit weloverwogen eigenbelang [2]). Waar dit eigenbelang eeuwenlang, op zijn zachtst gezegd, berustte in internationale anarchie, waarna eerst langzamerhand een internationale rechtsorde begint te ontluiken [3]), kan de Compagnie niet de verdienste worden ontzegd dat, van het begin van haar werkzaamheid af, haar handelingen tendeerden naar het scheppen van een rechtsorde.

Doch niet alleen ten aanzien van het streven naar het scheppen van een rechtsorde, ook ten aanzien van de inhoud dier rechtsorde zelf is er geen reden, de zaken mooier voor te stellen dan zij zijn. De rechtsorde die de Compagnie schiep was er een, afgestemd op haar belangen, mogelijk gemaakt door haar macht. Vaak vulde haar rechtsorde niet een vacuum maar werd een bestaande orde opzij gezet.

Bij het scheppen van haar rechtsorde heeft de Compagnie zich in zoverre aangesloten bij de interne rechtsorde van de contractpartner, dat als regel in het contract een uitdrukkelijke verantwoording voorkomt van de bevoegdheid van hen die bij de sluiting compareren en dat voorts de dominerende positie van de vorst in de handel, waarover reeds werd gesproken in Hoofdstuk I, in het contract duidelijk naar voren komt. Zover ging de Compagnie echter niet dat de taal van de contractpartner als gelijkgerechtigd werd erkend: de taal der contracten is als regel Nederlands [4]).

---

[1]) Van Kan wijst er in het algemeen op dat het er verre van is dat alles wat tot vrede (wij mogen hier wel zeggen: een internationale rechtsorde) leidt, van den beginne als een poging daartoe is gedacht. (J. van Kan. Règles générales du Droit de la Paix. Académie de Droit International. (Extrait du recueil des cours) Paris 1939, pag. 22).

[2]) Vergelijk: van Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 11.

[3]) Vergelijk: van Vollenhoven. Du Droit de Paix, pag. 28/9.

[4]) Waar later in de zeventiende eeuw in de contracten zo vaak elementen voorkomen die herinneren aan Grotius' De Iure Belli ac Pacis (gelijk en ongelijk verbond; leenverhouding), was er reden na te gaan of aannemelijk was dat bij het formuleren der contracten ontleningen aan Grotius' terminologie aanwijsbaar waren. Het nagaan van de oudste beschikbare Nederlandse vertalingen van „De Iure Belli ac Pacis", in het bijzonder op de genoemde punten, heeft ten deze echter niets opgeleverd.

Van een noemenswaardige belangstelling voor, laat staan van bestudering van de bestaande interne rechtsorden voor zover die ongemoeid werden gelaten — ook thans verlaten wij voor een ogenblik het terrein der internationale rechtsorde — blijkt voor de besproken periode niet. In het midden dient te worden gelaten of dit voortkwam uit onmacht der compagniesdienaren, gezien hun primaire taak, of uit het als regel ontbreken der daartoe vereiste juridische ontwikkeling. Vermoedelijk zullen bijna altijd beide factoren een rol hebben gespeeld.

De Compagnie zal, gegeven het bestaan van een onder invloed van haar macht geschapen rechtsorde, minder reden hebben gehad, uit eigenbelang die rechtsorde te overtreden, dan zij aan wie die rechtsorde werd opgelegd. Niettemin is het niet van belang ontbloot te constateren dat de Compagnie — een lichaam met als primair doel het maken van winst — zeker niet kan worden beschuldigd van een tirannie, daaruit bestaande dat zij die rechtsorde naar willekeur overtrad.

Aan het einde van deze studie gekomen, moge de hoop en de verwachting worden uitgesproken dat, na wat reeds over diverse onderwerpen van de volkenrechtshistorie van Indonesië werd geschreven, ook deze studie en het interessante materiaal dat erbij te voorschijn kwam, aanleiding moge zijn tot verdere onderzoekingen, ook ten aanzien van nog niet onderzochte onderwerpen, ook over andere tijd dan de 17de eeuw alleen, met gebruikmaking ook van meer gevarieerd bronnenmateriaal dan schrijver dezes ter beschikking stond, en dat aldus de elementen zullen worden aangebracht die eens kunnen leiden tot het schrijven van een boeiende volkenrechtshistorie van Indonesië.

LITERATUUR

Asbeck, Mr. F. M. Baron van —. Samenhang van Internationaal en Koloniaal Recht. Batavia 1931.

Boetzelaer, E. O. van —. Nederlandsche Internationale Arbitrages tusschen 1581 en 1794. Diss. 1929.

Butler, Sir Geoffrey —, *K. B. E. M.A.* and *Simon Maccoby M.A.* The development of international law. London-New York-Toronto 1928.

Cense, A. A. Enige aantekeningen over Makassaars-Boeginese geschiedschrijving. Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde, deel 107.

Chijs, Mr. J. A. van der —.
Geschiedenis der Stichting van de V.O.C. Leyden 1857.
De vestiging van het Nederlandsche gezag over de Banda-eilanden (1599-1621) Batavia-'s Hage 1886.

Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum. Verzameling van politieke contracten en verdere verdragen, door de Nederlanders in het Oosten gesloten, van privileges, aan hen verleend, enz. Vijf delen, verzameld, uitgegeven, toegelicht door Mr. J. E. Heeres-Dr. F. W. Stapel. Delen I 's Gravenhage 1907, II idem 1931, III idem 1934, IV idem 1935, V idem 1938. Verschenen in de bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, respectievelijk deel 57, 87, 91, 93, 96.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India 1624 ('s Hage 1896)-1682 (Batavia 1931).

Dam, Pieter van —. Beschrijvinge van de Oost-Indische Compagnie. Uitgegeven door Dr. F. W. Stapel. 's Gravenhage, deel I-III, 1927-1943.

Djawa.

Duyvendak, J. Ph. Het kakean-genootschap van Seran. Diss. Leiden 1926.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, tweede druk. ('s Gravenhage-Leiden, 1917 enz.).

François, Mr. J. P. A. Handboek van het Volkenrecht. Deel I 1949. Deel II 1950.

Gids. De Indische —. Amsterdam.

Gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van het vijf en twintig jarig bestaan van het rechtswetenschappelijk hoger onderwijs in Indonesië op 28 October 1949.

Graaf, Dr. H. J. de —. De Regering van Panembahan Sénapati Ingalaga. 's Gravenhage 1954. (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal- Land- en Volkenkunde, deel XIII).

Grotius. De Iure Belli ac Pacis.

Hoesein Djajadiningrat. Critische beschouwing van de Sadjarah Banten. Bijdrage ter kenschetsing van de Javaanse geschiedschrijving. Haarlem 1913 (diss.).
Hoetink, H. R. Historische Rechtsbeschouwing. Rectoraatsrede Gem. Universiteit Amsterdam 1949.
Holleman, Mr. F. D. Het adat-grondenrecht van Ambon en de Oeliassers. Delft 1923.
Indonesië. Tijdschrift, gewijd aan het Indonesisch cultuurgebied. ('s-Gravenhage).
Jonge, J. K. J. de —. De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië. ('s Gravenhage-Amsterdam, 1862 enz.).
Kan, J. van —.
De Rechtstitels der Compagnie. Amsterdam 1942.
Uit de Rechtsgeschiedenis der Compagnie. Eerste bundel, Batavia 1930. Tweede bundel, Bandoeng 1935.
Règles générales du Droit de la Paix. Académie de Droit International. (Extrait du recueil des cours) Paris 1939.
Kroeskamp, H. De Westkust en Minangkabau (1665-1668). Utrecht 1931 (diss.).
Leeuw, W. J. A. de —. Het Painansch Contract. Amsterdam 1926 (diss.).
Leur, J. C. van —. Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel. Middelburg 1934 (diss.).
Logemann, Prof. Dr. J. H. A. Staatsrecht van Nederlands-Indië. 's Gravenhage-Bandoeng 1947.
Mees, C. A. De kroniek van Koetai (diss.).
Nussbaum, Arthur —. A concise History of the Law of Nations. New York 1947.
Oppenheim, L. M.A., L.L.D. — H. Lauterpacht M.A., L.L.D. International Law.
Prins, Mr. W. F. Openbaar College. Batavia 1949.
Stapel, Dr. F. W.
Het Bongaais Verdrag. Leiden 1922 (diss.).
Cornelis Janszoon Speelman. 's Gravenhage 1936.
Geschiedenis van Nederlandsch Indië. Deel III. Amsterdam 1939.
Tiele, P. A. Europeeërs.
Tiele. P. A. — en J. E. Heeres. Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel. 's Gravenhage 1886 enz.
Tijdschrift van het Recht. Ook : *Indisch tijdschrift van het Recht.* Batavia.
Verdam, J. Middelnederlandsch Handwoordenboek. 's Gravenhage 1911.
Vollenhoven, C. van —.
Du Droit de Paix — De Iure Pacis. La Haye 1932.
De drie treden van het Volkenrecht. 's Gravenhage 1918.
Het Adatrecht van Nederlandsch-Indië. I Leiden 1931, II Leiden 1931, III Leiden 1933.
Staatsrecht Overzee. Leiden-Amsterdam 1934.

REGISTER

Abdoel Kahar 105.
Accoord 18, 34, 52.
Accoordt, zie Accoord.
adatboete 18.
adatrecht 2, 7, 10.
Adipati Anom 79.
admodiatie, admodiëren 2.
administratieve internationale rechtspraak 26, 35, 131.
Adrichem 63.
Ageng 92, 102, 105.
Agoeng 79.
Agon 89, 101.
Air Bangis 109, 110.
Allah Oedin 29, 35, 36, 39.
Aman Courat 93, 94, 95.
Ambon 19, 24, 26, 29, 33, 34, 39, 42, 47, 48, 117, 119, 124, 128, 129, 130, 131, 132.
Amboyna, zie Ambon.
Amerika 31.
Amsterdam 39, 62, 78, 82, 83.
Anna 41.
Anthonis, Pieter 73.
arbitraal, arbitrage 1, 3, 4, 8, 10, 55, 59, 64, 65, 69, 73, 81, 82, 85, 87, 88, 91, 96, 99, 100, 106, 107, 109, 110, 118, 121, 123, 125, 126, 127, 131.
Aria 98.
Aroe Palakka 67, 68.
Artikel 48, 58.
Artyculen, zie Artikel.
Atjeh 9, 37, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 54, 56, 69, 71, 74, 91, 96, 109, 110, 112, 114, 115, 119, 121.
Babad Tanah Djawi 3.
Bajangh 72.
Banda 17, 18, 19, 22, 28, 43, 44, 76, 120, 129.
Bantam 19, 38, 47, 48, 49, 50, 79, 92, 93, 102, 105, 118.
Baptoesouwer 41.
Barbangsa de Radja 72.
Baros 69, 73, 91, 92, 110, 113, 129.
Bastingh, Willem 52.
Bastinck 98.
Batahan 110.
Batak 74.
Batavia 4, 22, 29, 36, 42, 43, 46, 47, 50, 52, 53, 55, 63, 66, 71, 76, 78, 80, 81, 92, 93, 94, 100, 103, 115.
Batjan 62.
Beeck, Willem van der 51.
belangengeschillen 7.
bemiddeling 13, 14, 15, 58, 78, 104, 123, 124, 126, 127, 130.
Blocq, Adriaen-Martensz 24, 26, 30.
blokkade 36, 37, 46, 47, 48.
Bima 75, 78.
Boano, zie Bonoa.
Boeginees 37, 77.
Boeton 21, 22, 23, 29, 35, 60, 61, 62, 78, 82, 128, 129.
Bogaert, Andries 76.
Bongaai 58, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 79, 82, 84, 88, 118, 125.
Bonges 72.
Boni 68, 77.
Boni Bonthain 76.
Bonoa 26, 27, 30, 119.
bons offices 36.
Bontorambo 68.
Bort, Balthasar 75.
Both, Pieter 20, 21, 23.
Bovenlanden 109.
Broecke, Pieter van den 22.
Caeff, Willem 92.
Caen, Anthonie 36, 39.
Calicoet 11.
Cambello 30, 39.
Campey 107.
Capiteyn 42.
Capitein Hitoe 28.
Capiteyn Laout 32, 33, 34.
Carpentier, de 31.

Catip Moeda 90.
Cayouris 87.
Celebes 67.
Ceram 24, 26, 28, 29, 34, 36, 39.
Cheribon 38, 92, 93, 94, 95, 108, 115, 119, 124, 130, 132.
Chilly Partany 25, 26.
China 27, 31, 38.
Cochin 11.
Coen 25, 28.
Comber 45.
conciliatie, conciliëren 3, 4, 8, 10, 21, 75, 78, 116, 121, 125, 127.
Conditiën 37.
conservateur de la paix 27, 46.
Conteels 22.
contractboeken 12.
contraventeur 119, 120.
Cos, Simon 58.
Cottatenga, zie Kottatengah.
Couper, Jacob 67, 94.
Crappe, Roland 35, 36, 121.
Crain 64, 65, 66.
Cronron 66.
Dain Tellolo 78.
Damar 44, 45.
Deli 40.
Deen, Deens, Denemarken 36, 38, 39, 105, 121.
Depatty 89.
Diemen, Anthonio van 36, 37, 39, 42.
Dilleer 73, 74, 91, 96, 113, 121.
Djakatra 25.
Djambi 42, 43, 48, 49, 50, 51, 89, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 121, 122, 126, 127.
Djipang 3.
Djohor 40, 41, 42, 97, 98.
Doeloe, zie Doulou.
Doulou 73, 74, 91, 92, 96, 113, 121.
Dubbeldecop, Weybrandt 77.
Dompo 75, 78.
Dorstman, Adriaen 44.
Engeland, Engels, Engelsman 31, 38, 39, 41, 47, 48, 57, 105, 107.
états patrimoines 8.
états puissances 8.
exterritorialiteit van rechtspraak 7.
Febure, Jacques le 32.
Focanus, Johannes 116.
Frangische residenten 105.
Frankrijk, Frans, Fransman 105.
Galesoeng 66, 67, 79.
Gammalamma 79.
garantie 118, 122.
Gatip Moeda 69.
gemengde commissie 94, 131.
gemengde raad 107, 129.
gemengde rechtspraak 23, 33, 40, 52, 57, 61.
gemengde verzoeningscommissie 44, 45.
Gent, Hendrik van 42.
Giri 3.
Goa 37, 38, 53, 68, 77, 125.
goede diensten 22, 75, 88, 96, 103, 110, 116.
Goenoeng Jarroe 114.
Goes, ter 50.
Gomboe 114.
Gorcum, Jan van 29.
Gorontalo 83, 84, 87, 88, 125.
grensrivier 48.
grensscheiding 48.
Groenewegen, Jan van 54, 55, 56.
Groot-Sanggir 85.
gijzelaar 63, 118.
Haas, Dirk de 88.
d'Haes, zie de Haas.
Hadji 93, 102, 105.
Haghen, Steven van der 19, 20, 24, 26, 30.
Halmaheira 21.
Hamdja 34, 39.
Harthouwer, David 82.
Hartog, Johannes de 108.
Hassan Oedin 66.
Hertsinck, Willem 104.
Hidajat 30.
Hilmer 69.
Hittoe 24.
Hoekoem 32, 130.
Hoeloe, zie Doulou.
Ibrahim 96.
Ilir, zie Dilleer.
Inako 111, 112.
Indragiri 57, 129.
Indrapoera 54, 55, 56, 69, 70, 72, 90, 103, 129, 130.
Ingalaga 104.
institutionele arbitrage 122, 123, 124, 126, 131.
institutionele bemiddeling 123, 125, 127.
institutionele conciliatie 122, 123, 124.
intercederen 23.
intercesseur 28.
internationale rechtspraak 7, 8, 10, 11, 12, 15, 133.

interveniëren 41.
interventie 18, 99, 104.
Jan(g) de Pertuan 57, 69.
Java 79, 81, 130, 131.
Kaap de Goede Hoop 12.
Kaïtsjil Ali 32, 33, 130.
Kakiali 39.
Kapitein Laoet, zie Capiteyn Laout.
Kappar 66.
Karaeng 66.
Karaeng Popo 53.
Karma 27, 28, 120.
Karta 92.
Kasteel van Verre 19.
Kievid, Jacob 73.
Kimelaha 30, 31.
Klein-Ceram 30, 32.
Koepang 109, 116.
Koetai 67, 68.
Kolang 113, 121.
Korlang 92.
Koromandel 27.
Kot(t)atengah 69, 70, 71, 84, 90, 103.
Kota Waringin 38.
Kota Warwijck 19.
Kronroeng 68.
Kudus 3.
Lahoesa 114.
Lahomi 114.
landschappen 9.
Lapradelle 3.
Laxamana 40, 41.
leen 106, 112, 116, 123.
Leene(n), Jan van 91, 92, 103.
Leeuwin 63.
Leliatoe 30, 33, 39.
Limbotto 36, 83, 84, 87, 88, 125.
limiet 94.
limiet-scheidinge 31, 132.
Linques 64, 65, 66.
Lobs, Jacob 106.
Lodensteijn, Gijsbert van 34.
Loehoe 30, 39.
Loenen 62.
Lucas, Philippo 33.
Luciela 30.
Macao 36.
Madja-Kerta 3.
Madoera 66, 79, 80, 81.
Maatsuycker, Joan 45, 55, 62.
Mahomettha 69.
Mahomethsa 72.
Makassar 8, 21, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 43, 51, 52, 53, 58, 60, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 121, 125, 128, 130, 132.
Malakerre 113.
Malakka 36, 38, 40, 41, 45, 75.
Maleije 59.
Maleyo 107.
Mandarsaha 61, 82.
Manganitaensche Christenen 87.
Manganitoe 87, 124.
Mapasomba 66.
Maros 111, 112.
Mas Bantam 78.
Mataram 3, 38, 42, 66, 79, 81, 92, 93, 94, 102, 130, 131.
Matthesstichting 38.
mediateur, mediatie, mediëren 3, 10, 11, 40, 44, 48, 49, 50, 51, 55, 59, 61, 69, 71, 73, 74, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 96, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 112, 116, 121, 122, 126, 130, 131.
Meerssen, van der 49.
Melman, Joannes 73, 74.
Menado 52.
Menangkabau 69, 70, 71.
Menie, Jan Janszoon 40, 42.
mercantiele politiek 2.
middelaar 27, 59, 91, 101, 122, 130.
minnelijk 91, 133.
Modafar 32, 34.
Moena 82.
Molukken 8, 20, 21, 24, 31, 34, 37, 39, 51, 52, 58, 82, 83, 85, 86, 87, 106, 111, 112, 115, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 131.
monopolie 15, 17.
Montemerano 66, 79.
Morhom Macotta Alam 41.
Moshhâf 117.
Naihoda Poeti 69.
Najutte 56.
Nene Martani 75.
Niako 112, 114.
Nias 110, 111, 112, 113, 114, 120.
Noord-Celebes 87.
Ocker-Ockertsz 101, 127.
octrooi 12.
Oeliassers 24, 30.
Oelilima 17, 18, 19, 24, 25, 28, 29.
Oulilima, zie Oelilima.
Oulilimes, zie Oelilima.
Oelisiva 17, 18, 19, 24, 25, 28, 29.

Oulisiva, zie Oelisiva.
Oulisives, zie Oelisiva.
Oeloe, zie Doulou.
Oetang 75.
oosterkwartieren 36, 60, 61, 64.
Oost-Java 80.
Orangcaya 73.
Orang Kaja 28.
Orang(h)kay 44, 45, 46.
Oullabalangh 103.
Outhoorn, Willem van 115.
Padang 54, 69, 70, 71, 72, 84, 85, 90, 91, 96, 103, 112, 130.
Pad(t)brugge 82, 83, 84, 85, 86, 87, 106, 111, 112, 116.
Padjang 3.
Painan 54, 55, 56, 65, 69, 73, 118, 125, 126, 129.
Palakka 71, 76, 77.
Palembang 38, 88, 89, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 121, 122, 126, 127.
Panacoca, zie Panakoekoe.
Panakoekang, zie Panakoekoe.
Panakoekoe 52, 53, 118.
Panembahan Sénapati Ingalaga 2.
Pangeran 3, 43, 49, 51, 79, 89, 98.
Pangeran Ratoe 97.
Pangerang, zie Pangeran.
Panggasane 106.
Panglima 54, 55, 56, 73, 107.
Panglima Radja 90, 103, 130.
Pangoran, zie Pangeran.
Panny 107.
Pantsiano 78, 82.
Paoeh 90.
Pasir 67.
Pekalongan 93.
Pengoeloe 54, 70, 74.
Perak 42, 45, 46, 119.
perturbateur 20, 21, 57.
Piantay 87.
Pit, Laurens 90, 103.
Pits, Jacob 69, 70, 71, 73.
Poepoe 53.
Poetih 70, 90.
Politis 3.
Pongoeloe, zie pengoeloe.
Poppoe 64.
Portugal, Portugees 21, 25, 27, 35, 36, 38, 39, 40, 51, 52, 53, 63, 118, 132.
Poulo Tjinko 56.
Prawata 3.
prerogatief 16.
Priaman 56, 71.
Prins Amsterdam, zie Amsterdam.
primitieve stamorganisatie 18.
privaatrechtelijke geschillen 7.
publiekrechtelijke geschillen 7.
procedure 126.
Radja(h) 68, 69, 71, 74, 76, 77, 91, 106, 107, 112, 113, 121.
Ratoe 89, 97, 98, 101.
Ratou, zie Ratoe.
rechtsgeschillen 7.
rechtsorde 133, 134.
rechtspraak over individuen 111, 114, 115.
Resident 43, 44, 92, 95, 104, 111, 125, 129.
Reynst 25.
Rotterdam 67.
Rotti 108, 116, 124.
Sabadyn 30.
sabandaar 8, 42, 78, 88, 89, 101, 105.
Sadjarah Banten 49.
Sahid 31, 32.
Saifoedin 62.
Saint Martin, de 102.
Saleyer 36.
Salida 56.
Sambopoe 37.
Samorijn 11.
sanctie 64, 88, 91, 92, 96, 104, 110, 111, 112, 113, 115, 119, 120, 122, 126.
Sanggir 85, 106, 124.
Sapoeloe Boabandaars 132.
Sapoeloe Boeah Bandar 106.
Sapoula Boaband(h)aars 107.
Sas, Johannes 109, 110, 111, 113, 114.
Schouten, Dirk 40, 41, 45, 51.
Scotte 21, 22, 25, 27.
Sengadji 26, 32, 130.
Serat Kanda 3.
Siak 75.
Siauw 85, 86, 87, 124.
Sibolga 113.
Sibori 39, 62, 82.
Sil(l)ida 69, 71.
Silva, Jeronimo da 21.
Silvius, Arent 91, 92.
Singkel 73, 92.
sjahbandaar, zie sabandaar.
Skynner, Frederik 47.
Skynner, Robert 47.
Soembawa 75, 78.
Soerkam 92.

Solor 21, 25, 26, 27, 120, 123, 131.
Songy Backer 103.
Songeytrap 69, 70.
Songibongin 54.
Souca 106, 107.
Soury, Pieter 42.
Spaans, Spanjaard, Spanje 20, 21, 31, 32, 35, 58, 85, 131.
Specx 34.
Speelman 36, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 78, 80, 81, 102, 105, 116, 121, 130.
Speult, Herman van 26, 28, 29, 30.
Splinter, Jacob 73.
status quo 115, 120.
St. Joan Baptista 51.
Straat Magelhaens 12.
Sultan Amsterdam, zie Amsterdam.
Sumatra's Oostkust 84.
Sumatra's Westkust, zie Westkust.
Sura-Baja 3.
Surcam 113, 121.
Taboekan 85.
Tack, François 97, 98, 99, 101, 127.
Tagoelanda(ng) 85, 106, 124.
Taya Radja 73.
Takalar 38.
Takineta 87.
Talaga Wary 94.
Tambessie 99, 100, 101.
Tandon 75, 76.
Taroeno Djojo, zie Troeno Djojo.
Taroessan 108, 119, 131.
Tello 37, 53, 64, 65, 66.
Tello Limpayas 71.
Telok Dalam 113.
Ternate 18, 21, 22, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 52, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 78, 79, 82, 86, 87, 88, 106, 121, 125, 127, 129, 130, 131, 132.
territoriale politiek 2.
Tibore 82.
Tidore 18, 35, 58, 59, 61, 62, 78, 79, 115, 116, 121, 123, 124, 127, 129.
Tigalares 107.
Tikoe 56.
Timor 25, 27, 108, 116, 120, 123, 124, 131.
Tjinko 56.
Tosarra 70.
Towadjo 70.
T(a)roeno Djojo 66, 79, 80, 81, 92, 93.
Troesan, zie Taroessan.
Trousang 72.
Truytman, Johan 54.
tweedeling 18.
Twist, van 40, 41.
Uliassers 124.
Ulukanaja 37.
Vattel, de 9.
Verspreet, Abraham 58, 59, 63.
Vogel, Lukas de 42.
vredesrecht 7.
vreemdelingenstatuut 38.
voorcompagnieën 12.
Voorst, van 58.
Wadjo 70, 71.
Walvis 63.
Wesenhagen, Joan van 57, 58, 59.
Westkust 9, 46, 54, 55, 56, 69, 70, 71, 72, 73, 84, 90, 91, 96, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 118, 120, 121, 123, 125, 128, 130, 131, 132.
Wieland, Adriaen 104.
Wolphert Hermanszoon 17, 18.
Wongso Dipo 80, 81, 130.
Zillibo 112.
Zuid-Celebes 6, 76.
Zuidoostereilanden 43.
Zuidwestereilanden 43.

STELLINGEN

I

De tweede alinea van art. 1240 B.W. komt in zijn huidige redactie niet geheel tegemoet aan de bedoeling die bij de invoering voorzat.

II

Ten aanzien van de eigendomsovergang van onroerend goed is de rechter bevoegd, zijn gewijsde te doen strekken tot akte (cf. Asser-Scholten. Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, Tweede deel. Zakenrecht. Zwolle 1945, pag. 197). De analogieën waarnaar Scholten ten deze ter adstructie verwijst, kunnen worden uitgebreid met art. 18 alinea 2 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer.

III

Een periodieke of incidentele vernieuwing van bestaande hypothecaire inschrijvingen stuit in de practijk op grote bezwaren.

De practijk heeft behoefte aan een eenvoudige procedure om tot doorhaling van oude, vergeten, reeds lang afgeloste inschrijvingen te geraken.

Dit kan worden bereikt door in art. 1239 B.W. de rechter uitdrukkelijk de bevoegdheid te geven, zijn vonnis uitvoerbaar te verklaren bij voorraad, en door in art. 1241 B.W. te bepalen, dat de aldaar geregelde doorhaling door de rechter, kan worden aangevraagd door iedere belanghebbende (met name de eigenaar van het verbonden perceel).

IV

Overlegging van een verstekvonnis tot doorhaling van een hypothecaire inschrijving, gewezen tegen een hypotheeknemer met onbekende woonplaats, kan niet leiden tot doorhaling der inschrijving (Contra: Mr. A. S. v. Nierop. Hypotheekrecht. 1937, pag. 355).

V

Art. 318 K. dient ook te worden toegepast ten aanzien van een vonnis, uitvoerbaar verklaard bij voorraad. Uitdrukkelijke wetswijziging in deze geest is niettemin gewenst.

VI

Art. 808 g 4° Rv. doet de door het leggen van maritaal beslag verkregen zekerheid gedeeltelijk teniet. Ter ondervanging daarvan dient de wet op het genoemde punt te worden aangevuld met de voorwaarde, dat de akte van scheiding of het uittreksel daarvan mede de verklaring bevat, dat de vrouw terzake dezer scheiding niets meer van de man te vorderen heeft.

VII

Ernstig kan worden betwijfeld of art. 3 lid 2 sub c van de Wet op de vervreemding van landbouwgronden (Stbl 1953, no 446) enig juridisch effect kan sorteren.

VIII

Door de invoering van de Wet op de vervreemding van landbouwgronden (art. 3 lid 2 sub d) werd voor de toestemming tot over-

dracht van landbouwgrond een regeling in het leven geroepen, die niet parallel loopt met die voor overdracht van niet-landbouwgronden, en daardoor de hypotheekbewaarder voor een onmogelijk te vervullen taak stelt.

IX

Het minimum tarief, door de Grondkamer in rekening gebracht voor de behandeling van een verzoek om toestemming tot vervreemding van landbouwgrond, vormt een belemmering voor overdracht van kleine percelen van geringe waarde en daarmee, ingeval bezitsafstand niettemin toch plaats heeft, een vermindering van de rechtszekerheid ten aanzien van de eigendom van onroerend goed.